

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

YELTSİN SONRASI RUSYA’NIN ORTA ASYA POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ISMAIL ALIEV

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Emin GÜRSES

HAZİRAN – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YELTSİN SONRASI RUSYA’NIN ORTA ASYA POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ISMAIL ALIEV

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

“Bu tez ^{18.05.19}..../..../201.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
PROF. EMİN BÜRSER	Başarılı	EMİN BÜRSER
Dr. Öğr. Üye. NERİN KENAR	Başarılı	NERİN KENAR
Dr. Öğr. Üye. GÜL CEYLAN TOK	Başarılı	GÜL CEYLAN TOK

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	ISMAIL ALIEV		
Öğrenci Numarası	:	1060Y07016		
Enstitü Anabilim Dalı	:	ULUSLARARASI İLİŞKİLER		
Enstitü Bilim Dalı	:			
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS	☐ DOKTORA	
Tezin Başlığı	:	YELTSİN SONRASI RUSYA'NIN ORTA ASYA POLİTİKASI		
Benzerlik Oranı	:	%9		

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

10.05.19
...../...../20.....
Öğrenci İmza

☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Emin GÜRSES

Tarih: 10.05.2019

İmza:

☐ KABUL EDİLMİŞTİR

☐ REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılması aşamasında emeği ve katkıları için danışmanım Prof. Dr. Emin GÜRSES hocama sonsuz teşekkür ederim. Sakarya Üniversitesinde eğitim almam için manevi destekleri olan Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN, Prof. Dr. Recai COŞKUN, Doç. Dr. Köksal ŞAHİN ve tüm hocalarıma teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Tezin tamamlanma sürecine kadar desteğini ve katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN hocama ve Dr. İslam HALİTOĞLU'na teşekkür ederim. Son olarak eğitim hayatında hep yanımda olan ve emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim anneme, babama, eşime ve güzel aileme gösterdikleri maddi ve manevi destekleri için şükranlarımı sunarım

ISMAIL ALIEV

06.05.2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
KISALTMALAR	iii
TABLolar	iv
ŞEKİLLER	v
SUMMARY.....	vi
GİRİŞ	1

BÖLÜM 1: DIŞ POLİTİKADA TEMEL KAVRAMSAL TARTIŞMALAR 7

1.1. Dış Politika Alanında Realizm ve Neorealizm Kavramları	7
1.2. Dış Politika Kavramları Olarak Liberalizm ve Neoliberalizm	15
1.3. Dış Politika Üzerine Marksizm ve Neomarksizm Kavramları	23
1.4. Postmodernizm ve Diğer Teorik Çerçeveler.....	30
1.5. Rus Dış Politikası ve Neorealizm Tezi	39

BÖLÜM 2: RUSYA’NIN ORTA ASYA POLİTİKASI..... 44

2.1. Yeltsin Sonrası Rusya’nın Orta Asya Politikası	44
2.2. Vladimir Putin’in Gelişi ve Rusya’nın Yenilenen Orta Asya Politikası.....	47
2.2.1. BDT ve Yakın Çevre Politikası	49
2.2.2. Orta Asya’da Rusya Dış Politikasının Konsept ve Örgütsel Düzenlenmesi .	51
2.3. Orta Asya Güvenlik Boyutunda Neorealizm Yaklaşımı ve Rusya’nın Liderliğindeki Bölgesel Kuruluşlar	59
2.3.1. Güvenlik Politikası	64
2.3.1.1. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü	66
2.3.1.2. Orta Asya’da Rus Askeri Üsler.....	69
2.3.1.3. Şanghay İşbirliği Örgütü	74
2.3.2. Ekonomik ve Kültürel Politikası.....	76
2.3.2.1. Enerji	77
2.3.2.2. Ticari İlişkiler ve Avrasya Ekonomi Topluluğu	80
2.3.2.3. Rossotrudniçestvo	85

BÖLÜM 3: RUSYA’NIN BÖLGE ÜLKELERİYLE OLAN İLİŞKİLERİ 88

3.1. Rusya-Kazakistan İlişkileri	88
--	----

3.2. Rusya-Kırgızistan İlişkileri	91
3.3. Rusya-Özbekistan İlişkileri	93
3.4. Rusya-Tacikistan İlişkileri	98
3.5. Rusya-Türkmenistan İlişkileri	101
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	108
ÖZGEÇMİŞ	124

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı
AEB	: Avrasya Ekonomik Birliği
AET	: Avrasya Ekonomik Topluluğu
APEC	: Asia-Pacific Economic Cooperation (Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği)
ASEAN	: Association of Southeast Asian Nations (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği)
BDT	: Bağımsız Devlet Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletlerin Güvenlik Konseyi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
FTA	: Free-Trade Area (Serbest Ticaret Bölgesi)
GB	: Gümrük Birliği
GUAM	: Organization for Democracy and Economic Development (Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü)
ISAF	: International Security Assistance Force (Uluslararası Güvenlik Destek Gücü)
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü

TABLÖLAR

Tablo 1: Teori soruları: Dört akım	22
---	----

ŞEKİLLER

Şekil 1: Dünya- sistemi kuramında, dünya yapısının görünümü.....	29
Şekil 2: 955 “Borey” sınıfı nükleer denizaltının standart taşıyıcılarından “Bulava” balistik füzesinin fırlatılması.....	55
Şekil 3: Rusya’nın Orta Asya’daki Askeri Üsleri.....	71
Şekil 4: Enerji Hatları	90

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: YELTSİN SONRASI RUSYA’NIN ORTA ASYA POLİTİKASI			
Tezin Yazarı: ISMAIL ALIEV		Danışman: Prof. Dr. Emin GÜRSES	
Kabul Tarihi: 18.06.2019		Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) +124 (tez)	
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler			
Bu tezde, Rusya’nın Orta Asya bölgesine uyguladığı güvenlik, ekonomik ve kültürel politikaları “Neorealizm” teorisi çerçevesinde incelenmiştir. Uluslararası ilişkileri tek teori üzerinden açıklamanın olanaksızlığı nedeniyle bu çalışmada, dış politikadaki temel kavramlar tartışılmış ve onların yeni akımları incelenmiştir. Her teorinin temsilcileri ve onların fikirleri belirtilmiştir. Ayrıca, Rusya’nın dış politikasında neorealizm olgusuna değinilmiştir. Yeltsin döneminde Rusya’da oluşan <i>Yakın Çevre</i> politikasının V. Putin’in gelişiyle nasıl değişimler ve güncellemeler geçirdiği vurgulanmıştır. V. Putin iktidara geldikten sonra Rusya’nın dış politikasının temelini oluşturan Ulusal Güvenlik, Askeri ve Dış Politika Konseptinin onay süreci değerlendirilmiştir. Bu belgelerin seneler içerisinde nasıl güncellemeler geçirdiği açıklanmıştır. Orta Asya, Rusya’nın çıkarları için hayati öneme sahiptir. Bu bölgede Rusya, öncelikle güvenlikle yakından ilgilenmektedir. Orta Asya’daki istikrar Rusya’nın o bölgedeki ekonomik, kültürel ve askeri politikalarını etkileyen en önemli unsurdur. Bu çerçevede Rusya’nın dış tehditlere karşı ele aldığı BDT, KGAÖ, ŞİÖ, AEB gibi dış politika araçlarının uygulanışı da incelenmiştir. SSCB’nin dağılmasıyla Orta Asya’daki ülkeler bağımsızlıklarını ilan etmiş ve her biri bağımsız şekilde gelişimlerini sürdürmüşlerdir. Bu durum göz önünde bulundurularak Rusya’nın Orta Asya ülkeleriyle olan siyasi, ekonomik, kültürel ve enerji alandaki işbirliklerine değinilmiştir. Bu husus, Rusya’nın, çıkarları doğrultusunda Orta Asya’ya uyguladığı politikalarına yenilerini eklemesi açısından önemlidir.			
Anahtar Kelimeler: Rusya, Orta Asya, Neorealizm, Güvenlik, Avrasya Birliği, BDT, ŞİÖ, KGAÖ, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan,			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☐	Ph.D.	☐
Title of Thesis: RUSSIAN'S CENTRAL ASIA POLICY AFTER YELTSIN			
Author of Thesis: ISMAIL ALIEV		Supervisor: Professor Emin GÜRSSES	
Accepted Date : 18.06.2019		Number of Pages: vii (pretext) +124 (main body)	
Department: International Relations			
In this thesis, the security, economic and cultural policies applied by Russia in Central Asia region are examined in the framework of the theory of neorealism. Foreign policy is extremely large and multidimensional. It is impossible to explain international relations from a single theory. In the meantime, the basic concepts in foreign policy have been discussed and examined their new trends. Important representatives of each theory and their ideas were mentioned. In addition, in Russia's foreign policy, the phenomenon of neorealism is mentioned. It is stated that Russia's Near Abroad Policy during the Yeltsin period has undergone changes and updates after the arrival of Putin. After Putin came to power, it was stated that he had approved the National Security Concept, the Military Concept and the Foreign Policy Concept, which was the basis of the foreign policy of the Russian Federation. It is explained how these documents have been updated over the years. Central Asia is vital to Russia's interests. In this region, Russia is primarily interested in security. Stability in Central Asia is the most important factor affecting Russia's economic, cultural and military policies in that region. Within this framework, the implementation of foreign policy mechanisms such as CIS, CSTO, SCO and EAEU against Russian foreign threats has been examined. After the dissolution of the USSR, the countries in Central Asia declared their independence and each continued their independent development. Considering this situation, Russia's political, economic, cultural and energy cooperation with the countries of Central Asia was mentioned. It is important to add new policies to Central Asia in terms of Russian interests.			
Keywords: Russia, Central Asia, Neorealizm, Security, Eurasian Union, CIS, SCO, CSTO, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan, Turkmenistan,			

GİRİŞ

1991’de Soğuk savaşın bitmesi ve Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla beraber eski Sovyet coğrafyasında birçok yeni bağımsız cumhuriyet kurulmuştur. Böylelikle iki kutuplu sistemden çok kutuplu sisteme geçiş başlamıştır. Bu süreçle beraber Sovyet Cumhuriyeti içinde bulunan beş bölge (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan) yerine dünya siyasi haritasında yeni Orta Asya bölgesi oluşmuştur.

Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu bu yıkılan sistemin varisi olarak ortaya çıkmıştır. Rusya Federasyonu, diğer bölgelerde olduğu gibi Orta Asya’da da etkisini sürdürebilmek için harekete geçmiştir. Rusya Federasyonu’nun birinci Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin’in döneminde başlatılan ‘Yakın Çevre’ politikası bu yönde atılan ilk somut adımlardandır. Fakat Sovyetler Birliğinin son döneminde meydana gelen ekonomik sıkıntılar Rusya Federasyonu’nun ilk senelerine de taşınmış ve Boris Yeltsin bu sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. 1994 yılında başlayan Çeçen savaşı ile birlikte, Milenyum çağının başlangıcı olarak bilinen 2000’li yılların başları Rusya Federasyonu için geçiş süreci olarak adlandırabileceğimiz bir süreç olmuş ve bu zaman diliminde Rusya Federasyonu eskiden sahip olduğu bölgelerin önemini anlamaya başlamıştır.

Vladimir Putin’in Rusya’nın başına geçmesiyle birlikte Rusya Federasyonu uluslararası arenaya aktif bir oyuncu olarak dönmeye başlamıştır. 2000 yılında ilan edilen Dış Politika Konsepti ile Rusya Federasyonu, bundan sonra çok taraflı ve geniş çaplı bir dış politika izleyeceğinin altını çizmiştir. Amerika’daki 11 Eylül olayları, Afganistan ve Irak savaşları uluslararası arenadaki tüm büyük oyuncuları dış politikalarını yeniden gözden geçirmek zorunda bırakmıştır. Yükselen terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıklara karşı Orta Asya bölgesinde ikili ilişkileri farklı alanlarda geliştirecek çalışmalar gerekmiştir. Buna istinaden Rusya Federasyonu ekonomik, askeri ve politik araçlarla dış politikasını genişletmeye başlamıştır. Bu politikaların karakterini Rusya inisiyatifinde kurulan (Bağımsız Devletler Topluluğu, Şanghay İşbirliği Örgütü, Orta Asya İşbirliği Örgütü, Avrasya Ekonomik Kalkınma Örgütü, Gümrük Birliği, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü) entegrasyon araçları oluşturmaktadır.

Son yıllarda, uluslararası arenada ve özellikle Rusya'nın etki alanlarındaki bölgelerde fazlaca hareketlilik yaşanmaktadır. Dolayısıyla bu durum Moskova'nın Orta Asya politikasına da yansımaktadır. Bu nedenle Rusya Federasyonu iç ve dış faktörlere karşı bu politikalarının sürekli yürümesini ve geliştirilmesini sağlamalıdır.

Bu çerçevede, çalışmanın teorik bölümünde yer alan temel kavramların anlatılmasında M. Lebedeva, T. Arı, P. Tsygankov, F. Sönmezoğlu, N. Machiavelli, J. Donnelly, E. Carr, C. Boyraz, M. Roskin, H. Morgenthau, Y. Vahruşev, M. Erdoğan, J. MacMillan, M. Freeman, M. Küçük, K. Marx ve F. Engels, T. Alekseyeva, A. Wendt ve J. True gibi yazarların eserlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın teorik temeli, K. Waltz, C. Wallander, R. Jackson ve G. Sorensen, A. Kazantsev gibi yazarların neorealizm alanındaki çalışmalarına dayanmaktadır.

Rusya'nın dış politikasıyla ilgili bölümde L. Jonson, V. Paramonov, İ. Kamalov, B. Kagarlitski, F. Karabayram, A. Saharov, M. Laruelle, A. Leclercq, N. Filiz İrge, M. H. Caşın ve G. S. Derman, M. Light, M. İ. Yapıcı, B. Lo, N. Kutnayeva, K. Kosaçyov ve A. Dugin gibi yazarların eserlerinin yanı sıra Dış Politika Konsepti ve Rusya'nın dış politika faaliyetlerini düzenleyen diğer belgeler kullanılmıştır.

Rusya'nın Orta Asya ülkeleriyle olan ilişkileri B. Nygren, M. Lewiston, U. Yapıcı, E. T. Karagöl, A. Çebotarev, İ. Halitoğlu, H. Birsell, K. Meşeryakov, A. Sait Sönmez, Z. Karajanov, Y. Şır, B. Aydogdiyev ve N. Karpoviç eserlerine dayanarak ele alınmıştır.

Çalışmanın özünü, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, Şanghay İşbirliği Örgütü, Avrasya Ekonomik Topluluğu, Gümrük Birliği ve Ortak Ekonomik Alan gibi kurumlar üzerinden Rusya'nın Orta Asya ülkelerine yönelik politikaları ve bu kurumların evrimi ve faaliyetleri oluşturmaktadır.

Çalışmanın Konusu

Soğuk Savaş döneminin bitiminden sonra oluşan yeni düzende, Rusya, uluslararası ilişkiler sisteminde yerini yeniden belirleme göreviyle karşı karşıya kalmıştır. 1993 yılında ilk Dış Politika Konsepti'nin kabul edilmesinden sonra, Sovyet sonrası oluşan yeni yapı, Rusya Federasyonu'nun dış politikasında temel önceliği olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda üç coğrafi vektör ortaya çıkmaktadır: Batı vektör, Ukrayna, Belarus ve

Moldova ile ilişkileri, Güney vektör Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ile ilişkileri, Doğu vektör ise Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile olan ilişkileri temsil etmektedir. Görüldüğü üzere son sayılan ülkeler Orta Asya’da yer almaktadır. Bu doğrultuda Dış Politika Konseptini ve Rusya’nın dış politika faaliyetlerini düzenleyen diğer belgelerin analizi, Orta Asya ülkelerine yönelik politikaların önemini ortaya koymuştur. Rusya’nın bölgedeki konumunu güçlendirme ve koruma görevlerinin jeostratejik ilkelere dayandığı ve Orta Asya’daki eylemlerinin çoğunlukla, bölge dışı diğer aktörlerin (ABD, Avrupa ülkeleri ve Çin) girişimlerine karşı bir cevap olduğu söylenebilir.

Rusya için Orta Asya'daki istikrar, kendi ve bölgesel güvenliğini sağlama, aynı zamanda ekonomik işbirliği kurma alanındaki entegrasyon projelerinin gerçekleştirilmesi için önemlidir. Bu nedenle, Rusya’nın Orta Asya ülkeleri ile ilişki kurma sürecinin entegrasyon kurumları çerçevesindeki analizi, Rusya dış politikasının belirtilen öncelikleri ve bölgede gerçekleşen süreçler, çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Rusya Federasyonu, ilk günlerinde Sovyetler Birliği’nden geriye kalan ağır yükü miras olarak almıştır. Bir taraftan içerideki ekonomik sıkıntılar diğer taraftan da dış politikadaki belirsizlikler çözüm bekleyen önemli konulardır. Her ne kadar Sovyetler Birliği’nin son günlerinde Orta Asya ve diğer birliğin içinde olan ülkelere “fazla yük” gözüyle bakılmışsa da Boris Yeltsin’le beraber kabul edilen bazı kararlarla Rusya Federasyonu eski coğrafyasının önemini anlamaya başlamıştır. Bu dönemde, bir taraftan Rusya Dış Politikası şekillendirilerek uluslararası sisteme entegrasyon gerçekleşirken diğer taraftan da Rusya Federasyonu Orta Asya’yla ilişkileri geliştirmek ve o bölgeye bir öncü olarak dönmek için gerekli gördüğü dış politika çalışmalarını başlatmıştır.

Rusya Federasyonu’nun kararlılıkla tekrar eski yetki alanlarına dönme çabası yukarıda belirttiğimiz gibi Boris Yeltsin’den sonraki döneme denk gelmektedir. Seçimlerle beraber Vladimir Putin, Boris Yeltsin’den kalan mirası devralmıştır. Vladimir Putin ile beraber Rusya Federasyonu’nun yeniden hem ekonomik hem de politik ivme kazanımı başlamıştır. Ülke içinde bütün yönetim mekanizmalarını elinde toplayabilen Vladimir Putin dış arenada da kendi kararlı adımlarıyla Yeni Rusya’yı simgelemiştir. Vladimir

Putin Rusya'sı artık daha aktif dış politika izlemeye başlamıştır. Bütün ülkelerle diplomatik, ekonomik, askeri ve siyasi ilişkiler içerisinde olmak ve özellikle de eski Sovyet ülkelerine daha fazla önem vermek Rus Dış Politikasının temellerinden biri haline gelmiştir.

Dolayısıyla bu çalışmamızın amacı, Rusya Federasyonu'nun toparlanma ve yeniden uluslararası arenada aktif aktör olma döneminde Orta Asya ülkelerine karşı izlediği ve uyguladığı politikaları belirtmek ve araştırmaktır. Ayrıca Rusya Federasyonu'nun o ülkelerde edindiği yer ve öneme değinmek ve bölge ülkeleriyle olan ilişkilerinde ne gibi askeri, ekonomik ve kültürel entegrasyon stratejileri ve araçları kullandığını belirtmek ve vurgulamaktır. Renkli devrimlerden sonra BDT bölgesinde oluşan değişimler ve Rusya Federasyonu'nun bölgeye yönelik izlediği politikaları anlatmak en temel amaçlarımızdandır. Bu çalışmada Jeopolitik önceliklerinin gelişmesi nedeniyle Rusya Federasyonu'nun dış politikasındaki niteliksel değişimleri göstermek ve Rusya Federasyonu'nun yeni tarihi boyunca dış politika ve siyasal gidişatının ana aşamalarını ve dönüm noktalarını vurgulamak amaçlanmaktadır. Orta Asya ülkelerine yönelik Rus Dış Politikasının yeni etaplarını ve yönünü aydınlatmak, bu çalışmanın en önemli görevlerinden birisi olacaktır.

Çalışmanın Önemi

Çalışmanın önemi, Rusya Federasyonu'nun devlet çıkarlarını temsil eden dış politikasının ulaştığı seviyeye göre belirlenmektedir. Son yirmi yılda, pasif ve kısıtlı bölgesel güç politikasından, iddialı küresel hedeflere sahip dünya gücü olmaya kadar zor bir süreçten geçmiştir. Günümüzde, Rusya Federasyonu, bağımsız dış politika rotasını ve kesin belirtilmiş önceliklerini göstermektedir. Boris Yeltsin iktidarından başlayarak Vladimir Putin'in son yıllardaki iktidarına kadar Rusya Federasyonu dış politika önceliklerini ve kavramlarını geliştirmiştir.

Çalışmamızın önemini ortaya koyan husus, Rusya Federasyonu'nun Orta Asya'ya yönelik dış politika analizinin bir dizi koşulundan kaynaklanmaktadır.

Birincisi, İki Kutuplu Dünya'nın sona ermesinin ve Sovyetler birliğinin çöküşünün sonucu olarak, dünya tek bir siyasi aktörün (ABD) faaliyet alanı olmuştur. Dünya siyasi arenasında tek süper güç olarak kalan ABD, uluslararası hakemlik ve demokratik

değerlerin ana dağıtıcılığı görevini üstlenmiştir. Bunun nedeni Rusya Federasyonu'nun Sovyetler Birliğinin varisi olarak ilk etapta onun yerini alamamış olmasıdır.

İkincisi, büyük güçlerin enerji kaynakları için gittikçe artan rekabeti, Rusya'nın doğal kaynaklarının (tatlı su, ormanlar) ve minerallerinin (cevherler, hidrokarbonlar) muazzam rezerviyle, giderek daha fazla dikkat çekmesi ile ilgilidir.

Üçüncüsü, Rusya Federasyonu'nun dış politikasının varlığını sürdürmeyi amaçladığı bölgelerde ve özellikle Orta Asya'da geniş çaplı çatışmaların meydana gelmesinin önlenmesidir. Son yıllarda Rusya Federasyonu'nun çıkarlarına ve güvenliğine doğrudan tehdit oluşturulan aktif ve “donmuş” uluslararası çatışmalardan bir istikrarsızlık kuşağı oluştuğunu dikkate alırsak, konunun önemi daha da artmaktadır.

Dördüncüsü, Rusya Federasyonu'nun bugün Uluslararası sistemde gerçekleşen küresel değişimlerin, artış göstermiş siyasi istikrarsızlıkların ve uluslararası ilişkilerin işleyişin “kaos” unda yer almasıdır.

Beşincisi ise Rusya Federasyonu'nun bugünkü Orta Asya politikası ve bölge ülkeleriyle olan ilişkilerinin ulaştığı seviye ve hükümetin çabalarıdır. Bütün bu faktörler birleştirildiğinde seçilen konunun önemini ortaya çıkarmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada bir teorik yaklaşım olarak Neorealizm kullanılmış ve bu teoriyi değerlendirmek için Vladimir Putin'den itibaren Rusya Federasyonu tarafından Orta Asya ülkelerine yönelik uygulanan dış politika araçları, stratejileri ve bazı kuruluşları ele alınmıştır. Bu anlamda çalışma, teori temelli bir vaka araştırması olarak kategorize edilebilir. Bunun yanında çalışma aynı zamanda bir dönem incelemesidir. İncelenen dönem Boris Yeltsin'den sonraki yıllardan günümüze kadar gelen süreçtir. Bu teorinin seçiminde ekonomik, sosyal ve kültürel faktörlere kıyasla Rusya Federasyonu için güvenlik faktörünün daha ileri planda olması etkili olmuştur. Bu yöntemi kullanırken birçok yerli, yabancı ve özellikle de Rus kaynak ve literatürlerini taramak amaçlanmaktadır. Kaynaklar olarak kitaplar, tezler, dergiler, yazılı basın ve diğer kaynaklar kullanılacaktır. Verilerin toplanmasında mevcut verilerin incelenerek toplanması hedeflenmektedir. Bunun için kütüphanelerden, elektronik veri tabanlarından, resmi ve özel kuruluşların web sayfalarından ve diğer elektronik kaynaklardan faydalanılacaktır.

Toplanan veriler ağırlıklı olarak metinlerden toplanacağı için nitel araştırma yöntemi kullanılacaktır.

Çalışmanın Kapsamı

Tezimizin kapsamından bahsedecek olursak, bu çalışma üç ana bölümden oluşacaktır. İlk bölümde, Uluslararası sistemin temelini oluşturan yaklaşımlar ele alınarak Rusya Federasyonu'nun dış politikasındaki Neorealizm tezi üzerinde durulacaktır. İkinci ve tezimizin özünü oluşturan bölümde Yeltsin'den sonraki dönemde Rusya Federasyonu'nun kendine ait eski yetki alanlarına ve özellikle de Orta Asya'ya karşı uyguladığı politikaları incelenerek anlatılmaya çalışılacaktır. Bu sayede Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle aktif dış politikada hangi araçların ve stratejilerin kullanıldığına vurgu yapılacaktır. 11 Eylül olayı sonrasında Orta Asya bölgesiyle komşu olan Afganistan, terörizmin çıkış merkezi olarak algılanmıştır. Bu dönemde ve bu olaylarla beraber Rusya Federasyonu'nun bölgeye yönelik reaksiyonları, ilişkileri ve politikaları açıklanmaya çalışılacaktır. Özetlemek gerekirse bu bölümde, Rusya'nın o dönemden bugüne kadar gerçekleşen, hızlı gündem ve uluslararası politik olaylar karşısında Orta Asya'ya uyguladığı dış politika araçları ve mekanizmaları ele alınacaktır.

Son bölümde Rusya Federasyonu ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ekonomik, askeri, siyasi ve çok boyutlu ilişkilerin mahiyeti ele alınacak, bölge ülkeleriyle Rusya Federasyonu arasındaki bu köklü ilişkilerin ne kadar değiştiğine bakılacaktır. Aynı zamanda ekonomik ilişkilerin hangi alanları kapsadığı, askeri ilişkilerin ne düzeyde ilerlediği ve siyasal anlamda bölgeyle ne gibi bağlar kurulduğu incelenecektir.

BÖLÜM 1: DIŞ POLİTİKADA TEMEL KAVRAMSAL TARTIŞMALAR

Tarih boyunca teorik yaklaşımlar birbirlerini etkileyerek gelişmiştir. Başlangıçta, uluslararası ilişkilerin yorumlanması başta tarih olmak üzere çeşitli bilimsel disiplinler çerçevesinde ele alınmıştır. Yirminci yüzyılda gelişen olayların (iki dünya savaşı, kitle imha silahlarının yaratılması, Soğuk Savaş, uluslararası terörizmin gelişmesi vb.) sıklığı teorik bağlamda uluslararası araştırmalar alanındaki gelişmeyi teşvik etmiştir. Ayrıca, yirminci yüzyılın sosyal bilimlerdeki bilimsel düşüncenin potansiyeli, dünya sahnesinde neler olup bittiğinin teorik olarak anlaşılmasına da katkıda bulunmuştur. Bu sebeplerden ötürü yirminci yüzyılda, başta ABD olmak kaydıyla dünya siyaset ve uluslararası ilişki teorileri hızlı bir şekilde gelişmiştir. Bu durum onlara ünlü araştırmacı St. Hoffmann (St. Hojfmann) tarafından “Amerikan sosyal bilimi” adının verilmesine neden olmuştur. Uluslararası ilişkiler son derece karmaşık ve çok boyutludur, dolayısıyla uluslararası gerçekliğin bütün çeşitliliğini açıklayabilecek tek bir teoriden bahsedilemez. Uluslararası ilişkiler ve dünya politikaları çalışmalarında aşağıdaki teorik yaklaşımları temel kavramlar olarak ayırt etmek gelenekseldir: Realizm (modern versiyonda esasen Neorealizm tarafından temsil edilir), Liberalizm (bugün temelde neoliberalizm), neo-Marksizm ve Postmodernizm. Bu okulların temsilcileri arasındaki tartışmalar, dünya arenasında ne olup bittiğini anlamaya olanak sağlamaktadır¹.

1.1. Dış Politika Alanında Realizm ve Neorealizm Kavramları

1940’dan 1970’lere kadarki zaman diliminde, uluslararası politika disiplininde önemli konumda bulunan klasik realist okulunda, “güç kavramı” ve bu anlamda “ulusal güç” ve “insan faktörü” merkezi yere sahip olmuştur. Politik realizm olarak adlandırılan bu model gerek küresel harplerin sonucunun belirlenmesinde gerekse diğer ülkelerin hareketlerini etkileme konusunda, devletlerin hâkim oldukları kapasitelerde fazlaca önem arz etmektedir. Realist yazarlar her ne kadar devletin kapasitesiyle askeri gücünü

¹ Marina M. Lebedeva, *Mirovaya Politika: Uçebnik Dlya Vuzov*, Aspekt Press Kitabevi, 2.Baskı, Moskova 2007, s. 27-28.

özdeş duruma getirselers de genel olarak ulusal gücün askeri olmayan bileşenlerden de oluştuğunu kabullenmektedirler².

Siyasal realizm, II. Dünya Savaşı'nın başlangıcının, zamanın devlet adamlarının idealist yansımalarına katkıda bulunduğunu vurgulamakla kalmadı, aynı zamanda ortaya tutarlı bir teori de önermiş oldu. Bu teorinin en önemli temsilcilerinden R. Niebuhr, F. Schumann, G. Kennan, G. Schwarzenberger, K. Thomson, H. Kissinger, E. Carr, A. Wolfers uzun yıllar uluslararası ilişkiler biliminin yolunu belirlemişlerdir. Bu eğilimin tartışmasız liderleri H. Morgenthau ve R. Aron olmuştur³.

Realizm, uluslararası politikayı güç faktörü üzerinden açıklayan bir düşünce kavramıdır. Ülkelerin, aralarındaki diyalogda güç faktörüne başvurmaları *reelpolitik* olarak adlandırılır. Realist akımı çok eski olmakla beraber ünlü Yunan düşünür Thucydides'in iki Yunan devlet kenti olan Atina ve Sparta arasındaki *Peloponnesian Savaşının* (M.Ö. 431-404) üzerine geliştirmiş olduğu analizler bu akımın başlangıç kaynaklarından sayılmaktadır. Aynı dönemde Realist kavramın izlerine Çinli General Sun Tzu tarafından yazılan *Savaş Sanatı* strateji kitabında da rastlanmaktadır. Milattan önce dördüncü yüzyılda Hintli Kautilya'nın kaleme aldığı *Arthashastra* adlı yapıtta da güç politikalarıyla ilgili birçok bilgiye ulaşılabilmektedir⁴.

Kautilya'dan yüzyıllar sonra Rönesans hareketinin en önemli figürlerinden N. Machiavelli benzer görüşleri daha tertipli şekilde ortaya koyarak siyasal realizme mühim katkılarda bulunmuştur. N. Machiavelli'ye göre doğuştan kötü olan insanlar gereksiz tutkular peşinde giderler ve ancak tecrübeli hükümdarların doğru politikaları bu lüzumsuz ihtirasları kamu faydasına kanalize edebilir. N. Machiavelli'nin kast ettiği "kamu faydası" temelinde belirli bir gaye yatmaktadır ve bu gaye güçlü devleti yaratmaktan oluşmaktadır. Bu gayeye ulaşmak için tüm vasıtaların kullanılması olanaklıdır⁵.

² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, MKM Yayınları, 6.Baskı, Bursa 2010, s. 159.

³ Pavel A. Tsygankov, *Teoriya Mezhdunarodnykh Otnosheniy*, Gardariki Yayınları, Moskova 2004, s. 109.

⁴ Murat Necip Arman ve Yücel Bozdağlıoğlu, *Uluslararası Politika-1*, T. C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, Eskişehir 2012, s. 39.

⁵ Faruk Sönmezoglu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2005, s. 107-108.

N. Machiavelli bütün ülkelerin iki devreden yol kat ettiğini ve bunların bir çıkış ve inişten oluştuğunu ve bu olayın dünyanın her yerinde sabit olmadığını belirtmektedir. Buna etki eden etmenlerin, devletlerin toplum dejenerasyonu, toplum- siyaset ilişkisi ve askeri yapısı olduğu söylenebilir. O, Antik Çağdaki Roma'yı araştırarak bahsedilen durumu kanıtlamaya çalışmıştır⁶.

Realist düşünürlerin fikirlerini etkileyen bir diğer önemli düşünür de T. Hobbes olarak varsayılır. O, toplumsal mukavele öncesinde insanlar arası arbedelerdeki doğa hali (*state of nature*) terimini hükümdarlar arasındaki ilişkilere uyarlamıştır. İnsanların doğal hallerinde yaşamları tehdit altında olup kimseye güvenilmeyecek seviyededir ve bu durumu iyileştirme için insanlar aralarında bir anlaşma (Toplum Devleti) oluşturmak gerekecektir. Ancak bunu bilerek değil tam tersine korkuları yüzünden yapacaklar ve bu sayede kendilerini içerden ve dışarıdan koruyacak mutlak güce sahip (*Leviathan*) olan devleti kuracaklardır. Kurulan devlet içinde insanlar refaha ulaşmış olacaklardır. Lakin bununla beraber tehlikeli doğal halden kurtulmak için kurulan bu topluluk devleti diğer devletlerarasında benzer doğa halini yaratır. Diğer taraftan insanların aksine bağımsız devletler küresel güvenlik teminatları karşılığında bağımsızlıklarından vazgeçmezler. Devletlerin güvenlik refleksi kendisinin diğerlerinden daha güçlü olmasını ister⁷. “War of All Against All” kitabında ise devletlerarası savaşı doğal bir süreç olarak tanımlamıştır⁸.

T. Hobbes’a göre, aşağıdaki üç madde gerçekleşmesi durumunda herkesin herkese karşı olduğu savaş durumu oluşur:

1. Tüm insanlar eşit olduğunda.
2. Anarşi içerisindeki etkileşim halinde.

⁶ Niccolo Machiavelli, *Askerlik Sanatı*, Çeviren: Nazım Güvenç, Anahtar Kitapları Yayınevi, İstanbul 2002, s.45-63.

⁷ Mustafa Aydın, Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği, *Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 1*, Bahar 2004, s.33-60, <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2010/09/Uluslararası-İlişkilerin-Gercekci-Teorisi.pdf>, 29.12.2018.

⁸ Andaç Karabulut ve Filiz Değer, Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı ve Realist Yaklaşım’a Genel Bakış, *İGÜSBD, Cilt 2, Sayı 2*, Ekim 2015, s. 69-79, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/89291>, 02.01.2019.

3. Yarış, güvensizlik ve onur tarafından hareket ettirildiğinde⁹.

Siyasal realizmin diğer temsilcisi R. Niebuhr ilk başlarda politik idealizme sempati duysa da daha sonra bu akımdan uzaklaşarak realizme yönelmiştir. R. Niebuhr *güç mücadelesinin* ister küçük grupların ister büyük devletlerin arasındaki ilişkilerde olsun temel tayin edici olduğunu savunmuştur¹⁰. Hem devletler hem de bireyler için kendi çıkarları çok önemlidir. Bu sebepten ötürü realizmde *ulusal çıkar* çok önemsenir. Uluslararası alanda çıkarları peşinde giden devletler temel kavramlardandır ve güç ile çıkar arasında önemli bir bağ mevcuttur. Bu bağlamda uluslararası politika eşittir güç mücadelesi diyebiliriz¹¹.

Yirmi Yıllık Kriz, 1919-1939 (The Twenty Years' Crisis, 1919-1939) eseriyle ün kazanan E. Carr uluslararası ilişkiler kuramının bilimsel taraftan ortaya çıkmasını sağlamıştır¹². E. Carr'a göre uluslararası siyaset alanındaki düşünürler iki okula ayrılmaktadır. Hayalciler (ütöfikler), liberalizmin iyimser temsilcileri olarak mantık ve akıl çerçevesinde ulusların barışa karşı uluslararası alanda nasıl davranış sergileyeceklerini ölçtüğünü savunuyorlardı. Kötümserler (realistler) ise ulusal çıkar ve güce önem veriyorlardı. E. Carr, iki savaş arasında ütopiyacılar tarafından diktatörlere karşı çıkmak niyetlerinin olmadığını gözlemlemiştir¹³. E. Carr'a göre, ütopiyacılığın uluslararası ilişkilerde yer almaması gerektiğini anlamak önemlidir, çünkü (Briand-Kellogg paktının uluslararası polis güçleri ve Avrupa Birleşik Devletleri) gibi uluslararası örgütler tarafından temsil edilen soyut idealizm II. Dünya Savaşı'nın patlamasının sebeplerinden biriydi¹⁴.

Bunlara ek olarak çıkar, ulusal çıkar, harp ve sulh, güç ve güç mücadelesi ve siyaseti, güç, balans siyaseti gibi terimleri uluslararası ilişkiler disiplininin temel birimleri olarak

⁹ Jack Donnelly, Realizm, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (çev. Muhammed Ağcan ve Ali Aslan), Küre Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2013, s. 56.

¹⁰ Faruk Sönmezoğlu, *a. g. e.*, s. 109.

¹¹ Bülent Uğrasız, Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı: 2, 2003, s. 139-145.

¹² Sertif Demir ve Ali Bilgin Varlık, Realist ve Liberal Teorilerde "Güç" Anlayışı, *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, Editör: H. Çomak ve C. Sancaktar, Beta Basım A. Ş., 1.Baskı, İstanbul 2013, s. 67-88.

¹³ Michael G. Roskin ve Nicholas O. Berry, *Uluslararası İlişkiler: UI'nin Yeni Dünyası*, Çeviren: Özlem Şimşek, Adres Yayınları, 1.Baskı, Ankara 2014, s. 49.

¹⁴ E. H. Carr, *The Nemesis of Utopianism, Security Studies (A Reader)*, Ed. by Ch. W. Hughes, Lai Yew Meng. L.; N. Y.: Routledge, 2011. s. 108-109.

tanımlamıştır. Mearsheimer' e göre E. Carr, tarih, teori, politika ve ahlak-güç ilişkisi üzerine tezlerinin dışında devletlerin uluslararası sistemde temel aktörler olduğu görüşüne sahip olmuştur¹⁵.

Siyasal realizmin öne çıkan bir diğer teorisini H. Morgenthau, artık klasikleşmiş olan “*Devletlerarasındaki Politika: İktidar ve Barış Mücadelesi*” yapıtında, uluslararası arenada devletlerin davranışlarını yöneten siyasal realizm ilkelerini tanımlamaktadır. H. Morgenthau siyasal realizminde, toplum gibi siyasetin de bir bütün olarak nesnel yasalarla yönetildiğini ima eder ve insan doğasını düzenleyen yasalar ile benzediğini dile getirir O’na göre insanın toplumu iyileştirmesi için yaşadığı yasaları anlaması gerekmektedir. Onların uygulanması insanların yaşamları için önemlidir ve bir kişi yasalara ancak yasalar aşırı derecede etkisiz kaldığında karşı çıkabilir.

H. Morgenthau' ya göre siyasal gerçekçilik iktidar açısından ifade edilmektedir. “Bu kavram, siyasetin özerk bir faaliyet alanı olduğunu ve ekonomi, ahlak, estetik ve din gibi diğer alanlardan ayrı olarak anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Böyle bir siyaset teorisi olmadan, sistemik düzeni politik alana getiremediğimiz gibi, siyasi ve siyasi olmayan gerçekleri belirlemek mümkün olmayacak” demiştir¹⁶

H. Morgenthau kaleme aldığı *Politics Among Nations* adlı eserinde siyasal realizmin önemli ilkelerini aşağıdaki şekliyle açıklamıştır:¹⁷

1) Siyaset, bir bütün olarak toplum gibi, insan doğasına dayanan nesnel yasalarla belirlenir. İnsan doğası, Eski Çin, Hindistan ve Antik Yunanistan filozofları tarafından yasalarını keşfetmeye başladığından bu yana hiç değişmedi. Realistler için teorisinin anlamı, gerçekleri ortaya koymak ve onlara makul bir açıklama yapmaktır.

2) Uluslararası sistemin anahtar kavramı, iktidar, güç ve kudret olarak tanımlanabilen çıkar konseptidir.

¹⁵ Cemil Boyraz, Realizm Ve Yirmi Yıl Krizi: Tarih Ve Uluslararası İlişkiler Disiplinleri Arasında E.H. Carr, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Tarih Vakfı Tarafından Yayınlanır, Sayı 267, Mart 2016, s. 60-67.

¹⁶ Oleg Ignatkin, The Ideas of Political Realism in Contemporary International Relations, *Rsuh/Rggv Bulletin № 21 (122)*, Academic Journal. Series: International Relations. Area Studies, Moscow 2013, s.74-82. http://www.rsuh.ru/upload/main/vestnik/pmorv/Vestnik-21_13.pdf, 05.01.2019.

¹⁷ H. Rumeysa Dursun, Realizmin Realist Bir Eleştirisi Olarak Raymond Aron ve Uluslararası İlişkiler Kuramı, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, Eylül 2017, s.67-85, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/354838>, 06.01.2019.

3) Milli çıkar bir kerelik önceden belirlenmiş ve değişmez değildir.

4) Evrensel ahlaki ilkeler uluslararası politikada kendi başlarına geçerli değildirler, ancak belirli şartlara uygun olarak uygulanmalıdırlar.

5) Bir devletin ahlaki özlemleri ile evrensel ahlaki yasalarını eşitlemek mümkün değildir. "Tanrı bizim tarafımızda" gibi sloganlara başvuramazsınız.

6) Siyasal- özerk alan, çıkar güç olarak tanımlanır; siyasette iktidar, ekonomide servet ve kar gibi aynı anahtar kavramdır. Bir avukat için böyle bir anahtar kavram yasaya uyum sağlamaktır, ahlakçı için ahlaki ilkelere bağlılıktır¹⁸.

Başka birçok realist yazar gibi H. Morgenthau' da devletin kapasitesinin, dış politikada önemli olduğunu düşünüyordu. Ayrıca uluslararası alanda barışın korunması açısından *balance of power* terimine çok önem atfetmekte ve barışı sağlayan güç dengesinin olmasından ziyade devletlerin kendi aralarında anlaşma içerisinde olmaları gerektiğini vurgulamaktadır¹⁹.

Soğuk Savaş ruhuna yakışan realizm akımının (içlerinde ufak ayrışmalar olmasına rağmen temelinde aynı akıma bağlı olan) başka mümessillerinden de bahsedebiliriz. Bunlar arasında aynı zamanda akademisyen olan A. Wolfers, R. Aron; H. Kissinger, G. Kennan gibi bürokratlar ilk sıralarda gelmektedirler. Bütün bu realistlerin benzer olan açık hipotezleri, uluslararası arenada bir nizam ögesinin olmaması ve bu arenada meşgul olanların, gereken uyumdan ziyade, mevcut güç çatışmasının incelenmesine eğilmelerinin olmasıdır²⁰.

Genel olarak, realizmin kendi içinde farklı yaklaşımları taşımasına rağmen bütün yaklaşımların bazı değişmez kavramlardan oluşan öğreti olduğu söylenebilir. Bunlar – devlet, güç, kendi kendine yetebilmek, güvenlik dilemması, güç balansı ve anarşi olarak sıralanabilir²¹.

¹⁸ Hans Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. N. Y.: Alfred A. Knopf, 1960. s. 4–11.

¹⁹ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 185-186.

²⁰ Faruk Sönmezoglu, *a. g. e.*, s. 114.

²¹ Ali Balcı ve Tuncay Kardaş, *Realizm, Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, Editör: Ş. Kardaş ve A. Balcı, Küre Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2014, s. 85-96.

Eleştirmenler, siyasal(klasik) realistlerin "güç", "ulusal çıkar" ve "güç dengesi" gibi temel kavramları kullanma şeklindeki hassasiyetin ve çelişkilerin olmadığını kaydetmiştir. Güç, klasik gerçekçilikte merkezi bir rol oynar, ancak göreceli güç dengeleri ve siyasi sonuçlar arasındaki korelasyon çoğu zaman zorlayıcıdan daha azdır ve analizleri diğer değişkenlerle zenginleştirme ihtiyacını ortaya koymaktadır²².

1950-1960 yılları arasında dünyada ve özellikle Avrupa'da meydana gelen süreçlerin birçoğunu klasik realizm açısından açıklamak zordur. Çünkü, burada öncelikle ticaretin gelişimi, işbirliği, entegrasyon süreçleri hakkında bahsedilmektedir. Zamanın taleplerine cevap olarak, realizmin kendisi de değişmiştir. 1970'lere doğru realizmin diğer önemli yaklaşımı olan *Neorealizm (structural realism)* sahneye çıkmıştır. Amerikalı araştırmacı K. Waltz bu yaklaşımın öncüsü olarak sayılmaktadır ve O'nun *Theory of International Politics* adlı eseri realizmin gelişimindeki yeni aşamada temel yapıt olmuştur. Neorealizm çerçevesinde R. Gilpin, B. Buzan gibi araştırmacılar çalışmaktadırlar. Neorealizm, siyasal realizm hükümlerinin çoğunu korumakla beraber, her şeyden önce devleti uluslararası ilişkilerin inşasında kilit bir unsur olarak görmektedir. Uluslararası ilişkilerin temel ve bağımsız analiz birimleri olarak devletler, neorealistler tarafından yalnızca kendi başlarına değil, aynı zamanda oluşturdıkları yapıları da dikkate alarak dikkate alınmaya başlanmıştır (bunda dolayı bu yaklaşımın diğer adı *yapısal realizmdir*). Uluslararası ilişkilerin bu sistemi çoğunlukla devletlerin dış politikalarını belirler²³.

Güç unsuru siyasal realizmde olduğu gibi neorealizm 'de de ana kavram olarak görülmüştür. Ancak, önemli görülmesine rağmen, yalnızca askeri üstünlüğü içermemeye başlamıştır. K. Waltz, uluslararası ilişkileri, firmalar gibi devletlerin de kendi çıkarlarına göre hareket eden, bazıları ile rekabet eden ve diğerleriyle işbirliği yapan bir pazarla karşılaştırmıştır. Fakat neorealizm 'de ana aksan çatışma ve rekabet üzerinedir. Bu bakımdan, K. Waltz' in düşüncesi çok önemlidir. "Ülkelerin işbirliği yaptıklarında ve bir miktar ortak kar elde ettiklerinde, onu nasıl böleceklerini merak ettiğini yazmıştır. Bunun yanı sıra yalnızca kâr elde edip etmeyeceklerine değil, aynı

²² Ole R. Holsti, *Theories of International Relations, Explaining the History of American Foreign Relations*, Ed. by Michael J. Hogan and Thomas G. Paterson. N. Y.: Cambridge University Press, 2004, s. 51-90.

²³ Marina M. Lebedeva, *a.g.e.*, s. 31.

zamanda tam olarak kimin daha fazla karlı çıkacağına karar vermek zorundalar” diye yazmaktadır²⁴.

K. Waltz ‘in öğretisinde devamlı kullanılan istikrar kavramı, harp veya sulh ile devletlerin var olup olmayışlarıyla ilişkilidir. Ne pahasına olursa olsun dengeyi bozacak doğru olmayan harplerin çıkması bertaraf edilmelidir ve eğer edilemeyecekse bu harpte doğru ortağa destek verilerek galip gelmek gerekmektedir.

Önemsinmesi gereken başka bir unsur ise statüko ile istikrar bağıdır. Statükonun güvenliği sağladığını düşünen uluslar işbirliğine açıktırlar ve böylece dengeyi sağlamaya çalışırlar²⁵.

K. Waltz kendi teorisinde, yapının niteliğinin hayatta kalma (survival), egemenlik (sovereignty) ve kapasite (capability) gibi unsurlardan oluştuğunu belirtmektedir. Realizm ile neorealizm arasındaki farkları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

-Realizm arbedeleri araştırırken, neorealizm ise uluslararası işbirliğini incelemektedir.

-Realizmde gücü sürekli artırmak gerekmektedir, neorealizm ‘de ise güç ölçülü düzeyde olmalıdır.

-Neorealizm ‘de uluslararası alanda gücün dağılımı önemlidir.

-Realizm endüksiyon metodunu kullanırken, neorealizm ise dedüksiyon metodunu seçmektedir.

-Realistler güç unsurunun üzerinde dururken, neorealistler daha çok ekonomi üzerinde durmaktalar²⁶.

Diğer neorealizm temsilcisi olan R. Giplin de gücün dağılımı üzerinde durarak, sistemin bu yapısının siyasi sonuçları nasıl etkilediğini incelemektedir. Gücün sistemde eşit

²⁴ Marina M. Lebedeva, *a.g.e.*, s. 32-33.

²⁵ Gürhan Ünal, *Putin Dönemi Rus Dış Politikasında Batı’ya Karşı “Yumuşak Dengeleme” Arayışları*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi 2016, s. 15-16.

²⁶ Ainur Nogayeva, *Orta Asya’da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları*, Usak Yayınları, 2.Baskı, Ankara 2011, s. 18-19.

olmayan şekilde dağıldığı kanısına varıldığı, öz ulusal faydalarını en yüksek düzeye çıkarmak isteyen büyük devletlerin karşılıklı iletişimleri uluslararası ilişkilerin yapısını tayin etmektedir. Buna göre uluslararası ilişkilerde en doğru zaman, en güçlü ülkenin tüm düzen üzerinde kendi siyasal egemenliğini kurması ve devam ettirmesindeki *hegemonyasıdır*²⁷. XX yüzyılda tüm çeşitlerinde realizm, temellerini koruma ihtiyacının bir beyanı ve bunun için bir çağrı niteliğindedir. Genel olarak realizm kavramı, açıklayıcı teorik yapılarla ilişkilendirilmesi gereken dünyanın yapısını veya özünü değil, bu dünyadaki (toplum dünyası dâhil) evrensel anlamlara ne cevaplar verdiğini ifade eder²⁸.

1.2. Dış Politika Kavramları Olarak Liberalizm ve Neoliberalizm

Uluslararası ilişkiler teorisindeki en eskilerden biri olan liberalizmin teorik okulu, ana hatlarıyla beraber realizmin karşısında yer almaktadır. Bu paradigma çerçevesinde çalışan araştırmacılar, kendi çalışmalarına ilişkin teorik görüşlerinde J. Locke, I. Kant, J. J. Rousseau, J. S. Mill, A. Smith ve D. Ricardo' nun eserlerini temel almaktadır. Liberalizm, XX. yüzyılın başında ve sonunda olmak kaydıyla tarihinde iki kez ivme kazanmıştır. Liberalizm ayrıca büyük ölçüde dış politika ve diplomaside açıklık ilan eden 28. ABD Başkanı Woodrow Wilson'un adıyla bağlıdır.

Yirminci yüzyılın başında liberalizmde üç ana eğilim oluşmuştur. Bunlardan ilki, uluslararası ilişkilerin yasal düzenleme olanakları üzerine yerleştirilen umutlarla ilgilidir. Lahey'de, 1899 ve 1907'de savaş kanunları ve gelenekleri ile ilgili çok taraflı anlaşmalar imzalanan iki konferans düzenlenmiştir. İlk konferans Rusya'nın girişimiyle toplanmış ve 27 ülke katılmıştır. Burada üç sözleşme kabul edilmiştir: İlki, uluslararası çatışmaların barışçıl çözümü üzerine, ikincisi, kara savaşının yasaları ve usulleri üzerine, üçüncüsü ise 1864'te Cenevre Sözleşmesinin yaralı ve hasta ilkelerinin deniz savaşına uygulanması üzerinedir. 1907'deki konferansa 44 ülke katılmıştır (ilk 1899 konferansın tüm katılımcıları dahil). Özellikle uluslararası çatışmaların barışçıl çözümü ile ilgili 13 sözleşme kabul edilmiştir. Askeri operasyonlar başlanması üzerine; Kara

²⁷ Mustafa Aydın, *a. g. m.*, s. 49.

²⁸ Olga B. Kulikova, The Genesis Of Realism As An Epistemological Position And The Foundations Of Scientific Cognition, *Znanie. Ponimanie. Umenie*, 2011 No. 4, s.38–43, http://www.zpu-journal.ru/zpu/contents/2011/4/Kulikova_The-Genesis-of-Realism/5_2011_4.pdf, 15.01.2019.

Harp Kanunu vb. kanunlar. Bunun, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasını engellemediği gerçeğine rağmen, savaşın tamamlanmasından sonra yasal düzenlemeler konusunda optimizm yeniden canlanmıştır.

Liberalizmin ikinci süreci, anarşiyi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla uluslararası ilişkilerde düzene sokmaya odaklanmıştır. Kolektif güvenlik fikrinin uygulanması ve Milletler Cemiyetinin kurulması bu eğilim için öncelikli ibareler olmuştur.

Son olarak, üçüncü sürecin temsilcileri silahsızlanma üzerinde odaklanmışlardır. Onların fikirleri, özellikle bir dizi Pasifik ve Uzak Doğu meselesinin yanı sıra, deniz silahlanmasının sınırlandırılmasına adanan 1921-1922'deki Washington Konferansının katılımcıları olan Belçika, İngiltere, Hollanda, Çin, Portekiz, ABD, Fransa ve Japonya temsilcileri tarafından somutlaştırılmıştır²⁹.

Realistlerin aksine, liberaller insan doğasıyla ilgili tam tersi bir görüşe sahiptir. Liberaller, insan doğasının işbirliği ve barış arzusu üzerinde durduğunu; adalete ve ahlaka yöneldiğinin altını çizmişlerdir (bu nedenle bu yaklaşıma *idealizm* denir). Belki de realistler ve liberallerin insan doğası hakkındaki görüşlerinin örtüştüğü tek nokta onun rasyonelliğinde yatmaktadır. Başka bir deyişle, bir nedenden ötürü hareket etmekte olan insan (realistlere göre bencilce veya liberallere göre evrensel), her durumda rasyonel davranır. Bu görüş daha sonra, dürtüsel ve irrasyonel davranış olasılığına işaret eden diğer teori temsilcilerinin eleştirisine uğramıştır³⁰.

Liberalizm temel ilkeleriyle ilgili birçok fikir ileri sürülmekle beraber, bunları bireycilik, özgürlük, çoğulculuk, hoşgörü, sınırlı devlet ve özerklik ilkeleri olarak özetleyebiliriz. Bireyciliği açıklayacak olursak, burada liberalizme göre birey bütün yaşam alanlarında merkezi birim olarak kabul görmektedir ve devlet-insan ilişkisinde bireyin saadeti baz alınmaktadır. Liberalizmde insan rasyoneldir ve hemen her şey insan eksenlidir³¹.

²⁹ Marina M. Lebedeva, *a. g. e.*, s. 35-36.

³⁰ Yuriy P. Vahruşev, *Osnovi Teorii Mejdunarodnih Otnoşeniy*, Uçebno- Metodicheskiy Kompleks, BGUEP Yayınevi, 3.Baskı, İrkutsk 2008, s. 17.

³¹ Kaan Yiğenoğlu, 21. Yüzyılın İdeolojik Güç Mücadelesi: Uluslararası Sistemin Değişen Doğasını Anlamak, *Journal of Awareness*, Cilt 3, Sayı 1, Ocak 2018, s. 51-70.

Klasik liberalizm temsilcilerinden J. Locke, tüm bireylerin eşit doğduğunu ve yaşama hakkına sahip olduğunu, bu doğrultuda da özgürlüklerini devam ettirme gibi haklarının gerekliliğini belirtmektedir. Tabiatla bireylerin eşit ve özgür olduğunun altını çizen J. Locke, T. Hobbes' in fikirlerine uzaktır. J. Locke, Hobbes 'un aksine doğa durumunu harp durumu olarak görmemekte tam tersi bunun bir özgürlük hali olduğunu değerlendirmektedir. Ayrıca Lock, her ne kadar bireyler doğa durumunda özgür olsalar da bundan herkesin birbirinin hakkına saygılı olacağı anlamının çıkmayacağını ve bu nedenle insanların haklarını korumak için örgütlenmeye gideceklerini belirtmektedir.

Bir diğer liberalci H. Grotius, devleti J. Locke gibi düşünmüş ve insanların bazı haklarının bireyin doğasında destek bulduğunu söylemiştir. Diğer taraftan savaşa uluslararası sistemin doğal süreci olarak bakmış ve devletlerin kendi faydaları için uluslararası hukuka riayet etmesi gerektiğini savunmuştur³².

Şüphesiz liberalizmin temel taşlarından birini L. Montesquieu'nün 1748'deki "*Yasaların Ruhu*" adlı çalışması oluşturmaktadır. O, yetkilerin ayrılması ilkesini göz önünde bulundurarak, bu bölünmenin yasama, yürütme ve yargı olarak üç bölüme ayrılmasının daha da verimli olacağını düşünülmüştür. Böylece, siyasal özgürlüğün temel koşulu olarak, sosyal güçlerin dengesinin sağlanacağını, aynı zamanda eğer bir mekanizma diğerini kısıtlar ve dengelerse, o zaman bir devletin özgür olacağını söylemiştir. Liberalizm akımına en büyük katkıyı L. Montesquieu'nün özgürlük anlayışı sağlamıştır. O, güvenlik ve siyasi faaliyetlere katılma hakkının başlıca özgürlük olduğunu savunmuştur. O'na göre siyasi faaliyet, seçimlerde halkın iradesini temsil eden organlara katılımdır. Montesquieu, bu yapıtında üç tür yasaya değinir: ulusların yasası (uluslararası ilişkiler ile ilgili), politik yasa (devlet ile vatandaşlar arasındaki ilişkileri düzenleyen) ve medeni hukuk (vatandaşlar arasındaki ilişkileri normalleştiren)³³.

Devletçi liberalizmin kuvvetli ismi J.J. Rousseau ise, birey doğasının değiştiğini ve doğa ile toplum durumunun farklılığından dolayı bireyi doğal durumuyla tanımanın zor olduğunu söylemektedir. J.J. Rousseau' ye göre doğa halinde yaşamı belirleyen "varlığı

³² Tayyar Arı, *a. g.e.*, s. 342-345.

³³ Smartpolitic, *Osnovniye Printsıpy Liberalizma*, <http://www.smartpolitic.ru/smapos-882-1.html>, 16.01.2019.

korumak” ve “diğerlerine acımak” ilkeleri, insanın özgür ve kendi kendine yeter olmasını sağlar. J.J. Rousseau görüşünde, bireyi diğer varlıklardan ayıran ölçünün onun aklı değil, doğa kurallarına riayet edip etmemesinde özgür olmasıdır der. Bireylerin, öz doğasının yabani olduğunu ve onu kontrol etmek için bir güvenlik oluşumuna ihtiyaç olduğunu ifade eden Rousseau, bireylerin bunu fark etmeye başladıklarında belli bir düzen kurmak için kendi aralarında anlaşacaklarını ve bundan dolayı *toplumun* ve *devletin* isteğe bağlı oluşacağını belirtir. J.J. Rousseau göre, bireyler kendi varlığını ve mülkünü, ortak savunacak bir oluşum icat etmeli ki, bu oluşumda ortak hareket ederek aynı zamanda eskisi gibi özgür davranabilsin³⁴. J.J. Rousseau halkın egemenliğinin devredilemez ve bölünmez olduğunu ve yasama yetkisinin uygulanmasında bunun kendini gösterdiğini söylemektedir. J.J. Rousseau devlet işlevlerinin açık bir tasvirini önererek güçlerin ayrılması kavramına karşı çıkmıştır. Demokrasinin yalnızca cumhuriyet yönetim biçimiyle mümkün olabileceğini ve hükümetlerin monarşi, aristokrasi ve demokrasi şeklinde olabileceğini savunmuştur³⁵.

İ. Kant’ın, modern felsefedeki merkezi figür olarak metafiziği, epistemolojisi, etiği, politik felsefesi, estetiği, diğer alanların üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. İ. Kant’ın “eleştirel felsefesi” nin temel fikri- özellikle üç eleştirisinde: Saf Sebep Eleştirisi (1781, 1787), Pratik Sebep Eleştirisi (1788) ve Yargı Gücünün Eleştirisi (1790)- insan özerkliğidir. İnsan anlayışının, tüm tecrübemizi yapılandıran genel doğa yasalarının kaynağı olduğunu savunmuştur. İnsan anlayışının, tüm tecrübemizi yapılandıran doğanın genel yasalarının kaynağı olduğunu ve insanın aklının, Tanrı'ya, özgürlüğe ve ölümsüzlüğe inancımızın temelini oluşturan ahlaki yasayı verdiğini savunmuştur. Bu nedenle, bilimsel bilgi, ahlak ve dini inanç karşılıklı olarak tutarlıdır ve güvendedir, der³⁶.

İ. Kant insanı iki kategoriye ayırarak özgürlüğü doğal hak olarak inceler. O’na göre, Özgürlük hakkı yararlı anlayış değil insanın gayeli bir canlı olmasından, bir vasıta değil

³⁴ Yavuz Kılıç, Hobbes, Locke Ve Rousseau’da “Doğa Durumu” Düşüncesi, *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, Cilt 2, Sayı 2*, 2015, s.97-117, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/219966>, 17.01.2019.

³⁵ Lyudmila A. Gaynutdinova, Raşid İ. Gaynutdinov, Radical Liberalism Of J. J. Rousseau And Modern Age, *Vestnik RHGA, Cilt 18, Sayı 4*, 2017, s.282-289, <https://cyberleninka.ru/article/v/radikalnyy-liberalizm-zhan-zhaka-russo-i-sovremennost> , 20.01.2019.

³⁶ Standart Encyclopedia Of Philosophy, *Immanuel Kant*, First Publisher Thu May 20, 2010; Substative Revision Mon Jan 25, 2016, <https://plato.stanford.edu/entries/kant/>, 21.01.2019

kendi kendine bir gaye olmasındandır. Diğer tüm haklar bireyin özgürlüğünden kaynaklanmaktadır. Lakin burada özgürlük sınırsız olmamalı ve diğer bireyleri rahatsız etmemelidir. Bunun için liberalizm özgürlüğe belli bir hukuki sınırlamalar koyar. Sosyal ve politik özgürlük ise bireyin etki altında kalmadan istediği düşünceyi beyan edebilmesidir. İsteğe bağlı suçlanmaması ve faaliyetleri kısıtlanmamasıdır. Özgürlük birey için bağımsızlıktır.

J. S. Mill'e göre iktisadi özgürlükte üretici ile satıcı istedikleri gibi faaliyet yürütmeleri, alıcılar için de hiçbir baskı altında kalmadan isteğine bağlı satın alma yapmasıdır. İktisadi alanın bütün bireylere açık olup sınırlandırılmaması önemli ilkelerdendir.³⁷ Diğer taraftan J. S. Mill 'in muhakemesinin başlangıç noktasını; toplumsal gelişimin farklı aşamalarındaki bireyler, aynı kurumlar tarafından yönetilemez fikri oluşturur. J. S. Mill öncelikle, insanlara yetkililere itaat etmeyi öğretmek gerektiğine inanır ve bu sorunu çözmeye hükümetin temsili bir şeklinin buna sadece engel olacağını ve yalnızca despotik bir kuralın insanlara yasalara uymayı öğretebileceğini düşünür. J. S. Mill'e göre, geride kalan halkların bir despotik hükümete ihtiyacı vardır. Tek umutları, onların gelişimini üstlenebilecek bir otokratik yöneticidir³⁸.

Liberallere göre, piyasa ekonomisi bir ekonomik formasyon olarak mülkiyet, özgür değişim ve anlaşma serbestisine sahip halklarda ortaya çıkar. Ayrıca piyasa ekonomisi liberalizmde “sınırlı devlet” maddesinin ihtiyacıdır. “Sınırlı devlet” terimi liberallere göre faaliyet alanı daralmış ve sosyal devlete karşı bir yapı demektir³⁹.

Klasik Liberalizm teorisyenleri, bireysel mülkiyet haklarının mutlak önceliğini ve ekonomik davranışı seçme özgürlüğünü iddia etmektedirler. A. Smith' e göre, ahlaki yaşam ve ekonomik faaliyet, devletin direktiflerinden muaf tutulmalıdır. Doğal öz düzenleme sürecindeki serbest piyasa, birçok kısıtlamaya sahip bir piyasadan daha fazla üretkenlik elde edebilmektedir. “Herhangi bir birey adalet yasalarını ihlal etmemekle birlikte, kendi çıkarlarını kendi başına takip etmek ve bir başkasının veya bir sınıfın

³⁷ Halis Çetin, Liberalizmin Temel İlkeleri, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, s. 219-237, <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/101.pdf>, 28.01.2019.

³⁸ Maxim Momot, Liberalism And Democracy Of John Stuart Mill, *The Journal of Political Theory, Political Philosophy and Sociology of Politics Politeia*, Volume 55, Issue 4, s.173-184.

³⁹ Mustafa Erdoğan, *Liberalizm ve Türkiye'de Liberal Eğilimler*, Liberal Düşünce Topluluğu, <http://www.liberal.org.tr/sayfa/liberalizm-ve-turkiyede-liberal-egilimler-mustafa-erdogan,344.php>, 28.01.2019.

emeği ve sermayesine karşı, emeği ve sermayesiyle rekabet etmekte serbesttir”. (A. Smith). Liberalizm temsilcileri tarafından desteklenen *devletin, ekonomiye müdahale etmemesi (laissez-faire)* ilkesi, devlet sübvansiyonlarının yokluğunu ve ticaretin önündeki çeşitli engelleri; mal ve hizmetlerin maliyetinin yalnızca piyasa güçleri tarafından belirlenmesini içermektedir. Ekonominin temeli “serbest özel girişimdir”. Devletin temel görevi, oyunun istikrarlı kurallarını sağlamak, yasalara uyulup uyulmadığını izlemek, olası şiddeti önlemek, para sisteminin istikrarını sağlamak ve piyasaların özgürlüğünü sağlamaktır⁴⁰.

Teorik alanda uluslararası ilişkilerin realizm ve daha sonra neorealizm kavramlarına dayanarak kurulduğu Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra geleneksel liberalizm *neo-liberalizme* dönüşerek belli bir evrim geçirmiştir. Bu akımın en ünlü ve modern teorisyenleri olan R. Keohane ve J. Nye, ülkeler arasında birçok bağlantı ve ilişki bulunduğunu ve politikaların uygulanmasında güç ve kudretin önemli olmasıyla beraber tek araç olmadığını yazmışlardır. Bu nedenle, neoliberal yaklaşıma göre silahlı güç faktörü, neorealistlerin inandığı kadar önemli değildir. Neoliberallere göre, silahlı gücün uluslararası ilişkilerin diğer iştirakçiler üzerindeki etkisi doğrudan ve mecazi anlamda çok pahalı hale gelmiştir. Onların görüşüne göre, ekonomik ve hukuksal araçlar dış politikayı etkilemenin en efektif yollarıdır. Bu bağlamda, neoliberaler, dünya siyasetinde XX. yüzyılın sonunda askeri güç gibi bir faktörün azaltılmasının yanı sıra, politika ve ekonomi arasındaki bağlantıyı vurgulamaktadırlar. Neoliberal yaklaşımda devletlerin ana aktörler olmasına rağmen tek olmadıkları vurgulanmaktadır. Modern dünyada onlarla birlikte hükümetlerarası kuruluşlar olduğu belirtilmiştir: evrensel (BM), bölgesel (özellikle AGİT), faaliyet alanlarında uzmanlaşmış (ticarete, örneğin- DTÖ) örgütler. Ayrıca devletlere ait olmayıp kar gütmeyen, insan hakları, çevre, feminist gibi hükümetlerdışı örgütlerinde önemi vurgulanmaktadır⁴¹. Bunun yanında bulunduğumuz anarşik yapının temel birimleri devletler kabul edilerek onların arasındaki ilişkilerin sadece çatışma bazlı olmadığı söylenmektedir⁴².

⁴⁰ Kirill A. Solovyov et al., *Liberalizm, Encyclopedia "World History"*, <https://w.histrf.ru/articles/article/show/libieralizm>, 30.01.2019.

⁴¹ Yuriy P. Vahruşev, *a. g.e.*, s. 18.

⁴² John MacMillan, *Liberal Internationalism, International Relations Theory for the Twenty-First Century*, Ed. by M. Griffiths. N. Y.: Routledge, 2007, s. 21-34.

Bu esnada liberalizm, bir kuram olarak realizme karşı meydana çıkmıştır. Neoliberalizm de uluslararası yapıda işbirliği oluşturulabilmektedir. Ülkelerin, kendi aralarındaki güven duygusunu temin etmek için uluslararası kurumlara, düzenlere ve hukuka gereksinim mevcuttur. Kuramsal liberalistlere göre ülkeler arasında işbirliği sağlanması için bu devletlerarası “salt kazançlara”, başka ülkelerin “nispi kazançlarından” daha çok değer verilmelidir. Neoliberal görüşe göre devletin yanında uluslararası örgütün de ana aktör olması gerekir⁴³.

Diğer taraftan neoliberalizmin liberalizmden en dikkat çekici farkı, onun direk devlete değil, uluslararası kurumlar tarafından temsil edilen uluslararası sisteme bağlı olması ve yine gücün merkezde rol alması gerçeğidir. Neoliberallere göre ülkelerarası ortak kar önemlidir ve bu karın ortadan kalkması kurumların da ortadan kalkmasına neden olacaktır. R. Keohane ve J. Nye’ nin “Power and Interdependence” yapıtlarında belirttikleri gibi, uluslararası rejimler bütün ülkelere karşı aynı mesafede olamamışlardır. O’ nlar, karşılıklı bağımlılık asimetrik olduğunu ve bu asimetriyi kendi çıkarına kullanan ülkelerin yeni güç vasıtasına sahip olacaklarını savunmuşlardır⁴⁴.

Neoliberalizm, kapitalist piyasaları resesyondan ve rekabetsizlikten kurtarmaya çalışan liberal akımın yeni açılımıdır. Neoliberalizmin insan haklarına yansımaları tartışmalı olmasına rağmen serbest piyasaya yardımcı olması nedeniyle alt tabakaya zarar vermiştir. Neoliberalizmin bir iktisat politikası olarak birçok yararının yanı sıra zararları da olmuştur ve durum hala aktüel olmaya devam etmektedir. Onun ilgi çekmesinin sebebi ekonomik egemenliğin temel taş olmasıdır⁴⁵.

Aşağıdaki tabloda Amerikan yazarlar Ch. W. Kegley ve Eu. R. Wittkopf, aynı parametreler üzerinden dört teorik akımın karşılaştırmasını yaptılar.

⁴³ Tarık Oğuzlu, *Liberalizm, Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, Editör: Ş. Kardaş ve A. Balci, Küre Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2014, s. 105-106.

⁴⁴ Yücel Bozdağlıoğlu ve Çınar Özen, *Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık, Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 4* (Kış 2004), s.59-79, <http://www.uisdergisi.com.tr/wp-content/uploads/2010/09/Liberalizmden-Neoliberalizme-Guc-Olgusu-ve-Sistemik-Bagimlilik.pdf>, 01.02.2019.

⁴⁵ Michael Freeman, *Neoliberal Politikalar Ve İnsan Hakları, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Çeviren: Ş. E. Topuzkanamış, *Cilt: 17, Sayı: 2*, 2015, s. 165-188 (Basım Yılı: Nisan 2016).

Tablo 1: Teori soruları: Dört akım

Kriterler	Realizm	Neorealizm	Liberalizm	Neoliberalizm
Analizin ana birimleri	Bağımsız devletler	Uluslararası sistem yapıları	Devletlerin yerini alan kurumlar	Bireyler, “yenilenmiş” devletler, hükümet dışı aktörler
Çalışmanın ana alanları	Silahlı çatışma ve güvenlik sorunları	Uluslararası ilişkiler anarşik örgütü bağlamında güç ve liderlik mücadelesi	Sulha teşvik eden ilişkilerin kurumsallaşması	Ülkelerarası işbirliğinin geliştirilmesi; ekonomi, sosyal ve çevresel konular
Ana sorunlar	Güç dengesi	"Caydırıcılık" dengesi, askeri hazırlık, caydırma	Uluslararası hukuk, uluslararası örgütler, demokratikleşme	Kapsamlı karşılıklı bağımlılık, rejimler
Dünyadaki gelişme beklentilerinin değerlendirilmesi	Karamsarlık / Kararlılık	Karamsarlık	İyimserlik/ İlerleme	İşbirliğinin daha da gelişmesini, küresel bir toplumun kurulmasını beklemek
Aktörlerin motivasyonu	Ulusal çıkar, "sıfır toplamı oyunlar" açısından rekabet (birinin kaybı diğerinin kazancına eşittir), iktidar (güç)	Güç, prestij, diğer devletlerle karşılaştırıldığında yararlar	İşbirliği, karşılıklı yardımlaşma, temel insan ihtiyaçlarını karşılaması	Global İlgi Alanları (Evrensel Fayda), adalet, barış ve refah, özgürlük, ahlak
Anahtar kavramlar	Uluslararası ilişkilerin yapısal anarşisi, iktidar (güç), ulusal çıkar, güç dengesi, kutupluluk	Uluslararası ilişkilerin yapısal anarşisi, rasyonel seçim, silahlanma yarışı	Toplu güvenlik, dünya düzeni, hukuk, entegrasyon, uluslararası kuruluşlar	Ulusötesi ilişkiler, hukuk, serbest piyasa, karşılıklı bağımlılık, entegrasyon, liberal hukuk insan hakları, cinsiyet
Tavsiyeler	Ulusal gücü artırmak, ulusal bağımsızlık kısıtlamalarına direnmek	Nükleer caydırıcılığı sürdürmek, silahsızlanma ve uluslarüstü örgütlenmelerden kaçınmak	Kurumsal reformlar gerçekleştirmek	Uluslararası rejimleri geliştirmek, küresel sorunların çözümünde kolektif çabaları koordine etmek için demokrasinin ve uluslararası kurumların yayılmasını teşvik etmek

Kaynak: Kegley Ch. W., Wittkopf Eu. R., *World Politics: Trend and Transformation*, Eighth Edition. N.Y.: Bedford/ St. Martin's, 2001. P. 46.

1.3. Dış Politika Üzerine Marksizm ve Neomarksizm Kavramları

Bir liberalci olarak F. Fukuyama, Sovyetler Birliğinin çöküşüyle onu temsil eden ideoloji olan “Marxism-Leninism ’in de iflas ettiğini ilan etmektedir. Marksist düşünür İ. Wallerstein ise Fukuyama’nın aksine Sosyalist rejiminin çöküşü ile birlikte, Fransız Devrimi’nden günümüze kadar devam eden tüm kalkınma ideolojilerinin de sona erdiğini savunmuştur. Bir farklı söylem olarak liberal çağdaşıktan etkilenen kuram *Marksizm ’dir*⁴⁶.

Marksizm’in çeşitleri arasında, kurucuları K. Marx ve F. Engels olan klasik Marksizm, ortaklarının teorileri, Marksist-Leninist görüş, Stalinist totaliterlik, Marksizm’in sosyal demokratik versiyonları, Frankfurt Okulu kavramları, Euromarxism, Troçkizm, Maoizm, Asya ve Afrika ulusal Marksizm’i, Küba Marksizm’i, analitik, yapısalcı, yapı bozucu ve postmodern Marksizm vardır. Bu teoriler, bir kural olarak, dönüştürülmüş veya kapitalizm sonrası bir toplumun ulusal-bölgesel versiyonlarının inşasını temsil etmektedir. 1990'lardan sonra Marksizm’e karşı önyargılar yoğunlaşmış ve postkomünist teoriler ideoloji bakımından klasik Marksizm’den ayrılmıştır. Elbette, Marksizm teorileri üzerinde, belirli bir sosyo-kültürel dönemin damgası yatmaktadır, bu da onların revizyona ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Ancak K. Marx, toplumun örgütsel ve uygarlık analizi teorilerini geliştirerek, emeğin toplumsal doğasındaki eğilimlerini ve bilimin toplumun üretici gücüne dönüşümünü göstermiştir. Marksizm, bilimsel olarak aralarında kayda değer bağlar olmayan, sadece kavramsal bir bağlantısı olan farklı teorileri birleştirir. Marksist miras, değerlerinin ve gelişim umutlarının belirlenmesini gerektiren anlamsal katmanları içerir. Bunlardan önemli olanlar:

- 1) Teknolojik uygarlık değerlerinin yapılarında gizlenmiş genel amaçlı hedefler,
- 2) Toplumun kalkınmasının endüstriyel aşaması için bu yapıları detaylandıran fikirler,
- 3) teknolojik kültür zihniyetinin ötesine geçmeyi ifade eden öngörü ve keşif⁴⁷.

⁴⁶ Mustafa Küçük, *Marksist Teoriler, Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, Editör: Ş. Kardaş ve A. Balcı, Küre Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2014, s. 137.

⁴⁷ *İstoriya Filosofii XX Veka. Sovremennaya Zarubejnaya Filosofiya: Uçebnik i Praktikum Dlya Akademičeskogo Bakalavriata*, Editör: A. S. Kolesnikov- M. Yurayt, 2016, s. 132-134.

K. Marx ve çalışma arkadaşı F. Engels'in 1948'de kaleme aldıkları *Komünist Manifestosu* dünyadaki tüm köylüler, işçiler, askerler, aydınlar ve farklı meslek sahiplerini etkilemiştir. K. Marx'ın düşüncesinin temeli insan doğası ve topluluk içindeki yeridir⁴⁸.

V. Lenin emperyalizmi kapitalizmin en doruk noktası olarak görmektedir. V. Lenin' e göre, kapitalizm devrim yapılarak yıkılabilecektir, ancak proleter kapitalist devletlerde devrim olmayacaktır, çünkü burada işçilere yüksek standartlar sunulmaktadır. Bundan dolayı ancak az gelişmiş devletlerde işçilerin devrimi mümkün olacaktır⁴⁹.

Klasik Marksizm aşağıdaki ana noktalara değinmektedir:

- Uluslararası ilişkiler paradigmasındaki ana aktörler sosyal sınıflardır- dünya burjuvazisi ve uluslararası işçi sınıfıdır (proletarya). Uluslararası ilişkilerin katılımcıları olarak devletler ikincildir, çünkü sınıf egemenliğinin bir aracıdır. İç ve dış politik ilişkiler aynı "sömürü" gerçeğini yeniden üretmektedir. K. Marx ve F. Engels bu konu hakkında şunları yazmıştır: "Şimdiye kadar var olan tüm toplumların tarihi, farklı çağlarda farklı olan Sınıf karşıtlarında hareket etti. Ancak ne tür bir şekil alsalar da toplumun bir kısmının diğeri tarafından sömürülmesi, geçen yüzyıllar boyunca paylaşılan bir gerçektir"⁵⁰.
- F. Engels'in hatası dünya devrimini haklı çıkarmak için ölümcül değildir. Kapitalist dünyadaki nesnel süreçler, ulusal-yurtseverliğe değil, küresel kozmopolit ekonomiye kültürel homojenliğini ve katılımını sağlayarak proletaryanın siyasi uyumuna katkıda bulunacaktır. Feodalizmi önce kapitalizmle değiştirmek, ulusal devletlerin oluşumu ve sonra sosyo-ekonomik uluslararasılaşma süreci ile ilişkilendirilmiş ve bu nedenle burjuvazi, tarihte son derece devrimci bir rol oynamıştır. Marksizm' in kurucuları, uluslararası ilişkilerin şu perspektiflerini ortaya koymuştur:

⁴⁸ Karl Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, Çeviren: N. Satlıgan, Yordam Kitap, 2.Basım, 2014, s.8.

⁴⁹ Dolunay Aker, *Marksizm'in İncelemesi*, <https://www.makaleler.com/marksizmin-incelemesi>, 02.02.2019.

⁵⁰ Karl Marx ve Friedrich Engels, *Manifest Kommunistiçeskoy Partii*, Marks K., Engels F. Soçineniya. T. 4. M.: Gospolitizdat, 1955, s. 445.

“Burjuvazinin gelişmesiyle birlikte serbest ticaret, dünya pazarı, sanayi üretimin ve ilgili yaşam koşullarının eşitliği ile halkın ulusal ayrılığı ve karşıtlıkları giderek yok olmuştur. Proletaryanın yönetimi, ortadan kaybolmalarını daha da hızlandıracaktır”⁵¹.

- Uluslararası ilişkiler ölçeklerden başka bir şey değildir, özünde sosyaliçi ilişkilerden farklı değildir. K. Marx ve F. Engels, uluslararası ilişkiler alanını genel olarak sosyal ilişkilerle aynı yasalara göre gelişen karmaşık bir sosyal organizmanın ayrılmaz bir parçası olarak görmüşlerdir. Devletin dış ve iç politikaları birbiriyle ayrılamaz bir şekilde ele alınmıştır. Marksizm açısından bakıldığında hem dış hem de iç devlet politikaları, sosyo-ekonomik sistemin doğası tarafından belirlenen siyasi üst yapıya aittir. Ekonomik faktör politika yapımında belirleyici bir etkiye sahiptir. Genel olarak, uluslararası ilişkiler “ikincil ve üçüncül” olup, bir taraftan “ekonomik temel” (baskın üretim ilişkilerinin toplamı) arasındaki ilişkinin doğrudan bir dış değeridir ve diğer taraftan ise burjuvazinin ve işçi sınıfının etkileşiminin özelliklerini yansıtmaktadır⁵².
- Başlıca uluslararası süreçler sınıf çatışmaları, krizler, savaşlar ve sosyal devrimlerdir.
- Uluslararası ilişkilerin ana aktörlerinin hedefleri büyük ölçüde karşıttır. Bazıları (dünya burjuvazisi) karı maksimize etmek ve sermaye biriktirmek için çaba sarf ederken, diğerleri (uluslararası proletarya) ise egemen sınıfı devirerek, tüm çalışan insanları sömürölmekten kurtararak dünyada sosyalizm ve komünizmin kurulması için uğraşmaktadır.
- Antagonist sınıfların amaçlarına ulaşma yöntemleri de farklıdır: dünya burjuvazisi tarafından sömürünün yoğunlaştırılması ise, proletarya tarafında küresel sosyal devrimdir. Ekonomik açıdan uluslararası ilişkiler sömürü ilişkileri haline gelir. Siyasi açıdan, onlar tahakküm ve alt yönetim ile sonuçta sınıf mücadelesi ilişkileridir. Bu nedenle, ulusal egemenlik ve devlet çıkarları ikincildir. Çünkü nesnel yasalar kapitalist ekonominin egemen

⁵¹ Karl Marx ve Friedrich Engels, *a.g. e.*, s. 427-428.

⁵² Karl Marx ve Friedrich Engels, *Soçineniya*, T. 12. M.: Gospolitizdat, 1958, s. 735-736, http://politazbuka.info/downloads/Knigi/marx_and_engels_vol_12.pdf, 03.02.2019.

olduğu ve itici gücü sınıf mücadelesi olan ve proletaryanın dünya tarihi misyonu olan bir dünya toplumunun oluşumuna katkıda bulunur.

- Marksizm'in uluslararası ilişkilerin geleceği üzerinde oldukça açık bir anlayışı vardır: devletten vazgeçme yasası ve kapitalist sömürü, baskıdan arındırılmış yeni bir dünyadaki milletlerden “basit ahlaki ve adalet standartlarının” kurulması dahil olmak üzere “sosyal gelişme yasası” ile belirlenmiştir.
- Klasik Marksist’lerin öngörülleri çoğu zaman yanlıştır. Küreselleşmenin destekçileri olarak, içinde partikülarizm’i ve ayrılığın korunmasını görerek federalizme karşı olumsuz tavır sergilemişlerdir. Marksist teoride, aslında, 20. yüzyılın siyasal örgütlenmesinde en temel olanlardan biri olan federalizm sorununa yer yoktur. Onun önemini bazı Avrupalı ve Amerikalı düşünürler, Marksizm’in ortaya çıkmasından önce ve çıkarken anlamışlardır.
- Marksizm sadece teorik bir görüş değil, aynı zamanda kültürel bir fenomendir. Avrupa kimliğinin bir parçası olmuş ve bu nedenle Rusya ve Slav halklarına karşı düşmanca davranmıştır.

Bu nedenle, klasik Marksizm'in uluslararası ilişkilerin teorik olarak anlaşılmasında, özellikle de öznelere ilişkin anlaşılmasında çığır açan yaklaşımı hakkında konuşmak mümkündür. Ulusların ve devletlerin yerini, insanlığın birleştiricisi olarak sermaye işgal etmiş, ayrıca insan tarafından sömürülen dünyanın kurtarıcısı olarak proletarya yer almıştır. K. Marx ve F. Engels, uluslararası ilişkiler hakkında sosyal ilişkiler açısından bir açıklama yapmışlardır⁵³.

K. Marx ve F. Engels sundukları *tarihsel maddecilik* kuramı ile uluslararası ilişkileri maddecilik, tarihsellik, toplumsal tabaka, bütünsellik ve devrim gibi ana unsurlar üzerinden incelemektedirler⁵⁴. Marksizm’in önceki teorilerden en önemli farkı ise K. Marx tarafından tarihi olayları yorumlarken ekonomiyi öne çıkarması ve ekonomiye tek

⁵³ Marksistskoye Napravleniye v Teorii Mejdunarodnyh Otnoşeniy, *Klassičeskiy Marksizm*, Studme, https://studme.org/112378/politologiya/marksistskoe_napravlenie_teorii_mezhdunarodnyh_otnosheniy, 04.02.2019.

⁵⁴ Mustafa Küçük, *a.g.e.*, s. 138.

sorumlu olarak bakmasıdır. Ayrıca ekonomiye merkezi rol atfederek çok güçlendirmesidir⁵⁵

İki teorik okul olan Realizm ve Liberalizm ve onların yeni akımları Neorealizm ve Neoliberalizm'e ek olarak Neo-Marksizm (*neomarksizm*) de oldukça yaygındır. Neo-Marksizm, modern dünyada ekonomik eşitsizliği ve nüfusun bugün devletin içinde değil, ulusal devletlerin sınırları boyunca, özellikle Kuzey-Güney ekseninde meydana gelen ekonomik parametreye göre sınıflandırılmasını vurgulamaktadır. Neo-Marksizm ile birlikte “üçüncü dünya ülkeleri” (gelişmekte olan ülkeler) ve “ikinci dünya ülkeleri” (Sosyalist ülkeler) kavramları bilime kazandırılmıştır⁵⁶.

K. Marx tarafından formüle edilen birtakım fikirler, Frankfurt felsefe okulunun temsilcileri M. Horkheimer ve T. Adorno'nun kurucuları oldukları Neo-Marksizm felsefesinde karşılık bulmuştur. Bununla birlikte, kısa süre sonra Frankfurt Okulu temsilcilerinin fikirlerinin Marksizm'in sınırlarının çok ötesine geçtiği anlaşılmıştır. Bu, özellikle G. Marcuse, E. Fromm, J. Habermas, K. O. Abel'dan sonra fark edilir hale gelmiştir. Frankfurt Okulu filozofları, yabancı bir toplum olarak kapitalizmin keskin bir eleştirisi ile ortaya çıkmıştır. Fakat bu yazarlar aynı anda Sosyalizmi de eleştirmiş, kapitalizmin ve sosyalizmin aynı kökten geldiğini ve ikisinin de rasyonelliğe dayalı bir Batı kültürü olduğunu düşünmüşlerdir. G. Marcuse, K. Marx'ın felsefesinin doğru anlaşılması ve uygulanması için, asıl olarak yabancılaşma kategorisine ve ona ait olan “1844 Ekonomik ve Felsefi El Yazmaları”na atıf yapılması gerektiğine inanmaktadır. Çalışmalarında, G. Marcuse, K. Marx ve M. Heidegger'in fikirlerini birleştirmeye çalışır. G. Marcuse, 19. ve 20. yüzyılda ortaya çıkan Marksist eleştirel teorinin hem kapitalist hem de sosyalist yönetici rejimlere olan karşıtlığını yitirdiğine inanmaktadır. Bundan dolayı eleştirel teorinin yeniden canlanması için çalışılmıştır. Kapitalizmin güçlü eleştirisi, M. Horkheimer ve T. Adorno'nun ilk eserlerinde yer almaktadır. O'nlar toplumsal ilerlemenin itici gücü olarak K. Marx'ın inandığı gibi işçi sınıfının değil, eleştirel tarzda düşünen aydınların olduğuna inanırlar⁵⁷.

⁵⁵ Şaban Öz, Marksist Tarih Felsefesine Giriş, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2008), s.21-37.
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/213195>, 05.02.2019.

⁵⁶ Yuriy P. Vahruşev, *a. g. e.*, s. 20.

⁵⁷ Aleksandr N. Yermolov ve Rafael Yu. Rahmatullin ve Elvira R. Semyonova, Osobennosti Marksistskoy i Neomarksistskoy Filosofii Nauki, *Young Scientist*, 27 (131), December 2016, s.843-845.

K. Marx ve takipçilerinin fikirleri, uluslararası ilişkilerin teorik kavramları için entelektüel bir referans noktası olarak hizmet etmiştir. Bunlardan öne çıkanlar, G. Singer, R. Prebisch, P. Baran öncülüğünde *bağımlılık* teorisi ve I. Wallerstein 'in *dünya-sistemi* kuramıdır. Bağımlılık teorisine göre, azgelişmiş ülkeler ekonomik anlamda gelişmiş ülkelere bağımlıdır ve onlara doğal kaynaklar, ucuz işgücü ve bitmiş ürünler için pazarlar sağlarlar. Bunlar olmaz ise gelişmiş ülkeler kendi vatandaşlarının yüksek hayat standartlarını sürdüremezler. Gelişmiş ülkeler, buna bağlı olarak ekonomik ve finansal etki, askeri güç, medya kontrolü, doğrudan siyasi müdahale, eğitim ve kültürel ihracat yoluyla bu bağımlılığı desteklerler⁵⁸.

Dünya sistemi kuramında neo-Marksizm en bilinen varyantlarından biridir ve aşağıdaki hükümlerden gelmektedir:

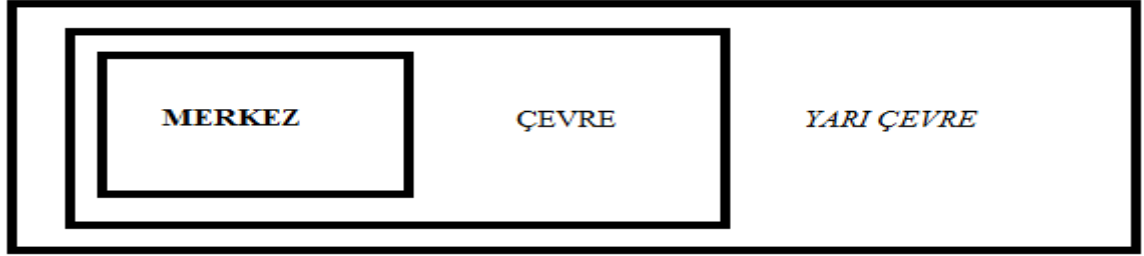
- Birincisi, dünya sadece devletlere değil, aynı zamanda daha önemli yapısal birimler olan sınıflara bölünmüştür. Devletlerin ortaya çıkışı, dünya ekonomik sistemine (dünya ekonomisi) geçiş için ve onun eski dünya imparatorluklarına karşı kazanması için gerekli olmuştur.
- İkincisi, şu anda sadece tek kapitalist dünya ekonomisi mevcuttur. Kapitalizmin gelişimi, Avrupa'da başlayıp bir dizi genişleme ve durgunluk döngüsünden geçmiştir. İlk başta Avrupa'nın küçük bir bölgesinden başlayarak tüm dünyaya yayılmıştır. Kapitalizmin gelişmesinin bir sonucu olarak, ekonomik göstergelere bağlı şekilde ülkelerin bir tabakalaşması meydana gelmiştir ve bunlar *merkezi (çekirdek)*, *çevre* ve *yarı çevreden* oluşan üç parçadan oluşmaktadır. (Şekil 1.1) Merkezde yer alan ülkeler önemli ölçüde daha yüksek bir yaşam standardına sahiptirler ve diğerlerine hükmederler.

Dünya sistemi teorisinin temsilcileri, merkez gelişiminin diğer ülkelerin üzerinden yapılması gerçeğinden hareket etmektedirler ve bu durum çatışmalara yol açmaktadır. V. Lenin'i izleyen dünya-sistemi teorisi, emperyalist ülkeler (çekirdek ülkeler) arasında devam eden mücadele ile, ancak "bir kulübe" ait olarak belirlenen ortak hedeflerin, ucuz

⁵⁸ Anton Oleynov, Mejdunarodniye Otnoşeniya v Obyekte Naučnogo İssledovaniya, *Gosudarstvennaya Slujba*, 3. Sayı, 2011, s. 82-87, <http://docplayer.ru/33366248-Mezhdunarodnye-otnosheniya-v-obekte-nauchnogo-issledovaniya.html>, 05.02.2019.

kaynaklara, işgücüne ve satış pazarlarına erişebildikleri çevre ile ilişkilerinde egemen olduğunu belirtmektedir.

Şekil 1: Dünya-sistemi kuramında, dünya yapısının görünümü

Kaynak: Yuriy P. Vahruşev, *a. g. e.*, s.21

Aynı zamanda, çevre ve yarı çevre, çeşitli isyanları yaparak direnmeye çalışmaktadır. I. Wallerstein’a göre, “Ekim devriminin liderleri kendilerini modern tarihte ilk proleter devrimci olarak görüyorlardı. Bu, dünya-sisteminin çevre ve yarı çevresinde olan belki de ilk ulusal kurtuluş ayaklanmalarından biriydi”. Genel olarak, dünya- sistemi teorisi, bugün potansiyel zıt çatışmalara yol açan “zengin kuzey- yoksul güney” hattı boyunca gerçekleşen kutuplaşma konusunda uyardır⁵⁹.

Batı Marksizm’in temsilcilerinden olan ve görüşleri neo-Marksizm’de de yer alan A. Gramsci’e göre toplumsal yaşamda belirleyici olan en son şey ekonomidir. A. Gramsci’ de politikayı sınıf çerçevesinde ele alır ama belli bir tarih diliminde politikanın da toplum üzerinde önemli rol oynadığını savunarak klasik Marksizm temsilcilerinden ayrılır⁶⁰. Diğer Batı Marksizm temsilcisi G. Lukacs, “Marksizm tarih bilgisine katkıda bulunan bir yöntem olarak değerlidir” demektedir. Marksizm’i bir yabancılaşma teorisi olarak yorumlar. O, proletarya sınıfının yalnızca pratik bilinci, uygulama teorisini pratik teoriye dönüştürebilir ve eylem halindeki sürekli krizlerden çıkış yolu gösterebilir diye düşünmektedir. E. Bloch’un açıkça bir umut felsefesi formüle etmesine rağmen, faşizmin çekiciyle Marksizm-Leninizm örgüsü arasında kalan Batı Avrupa aydınları

⁵⁹ Marina M. Lebedeva, *a. g. e.*, s. 40-42.

⁶⁰ Dolunay Aker, *a.g. m.* s. 21

Marksizm'in gelişimi konusunda iyimser değildirler. E. Bloch, Marksist unsurların dini tasavvufuyla mücadele ettiği bir sözdizimsel felsefe geliştirmiştir⁶¹.

Son olarak, uluslararası siyaset bilimi bağlamında temel öneme sahip olan neo-Marksizm'in önemli bir ayırt edici tarafı da destekçilerinin, geleneksel Marksizm'in önem vermediği özel ve özerk bir uluslararası ilişkiler teorisi geliştirmeyi gerekli görmesi gerçeğidir. Uluslararası siyaset ekonomisinin ve neo-Marksizm'in uluslararası siyaset bilimindeki yerini ve teorik katkılarının ağırlığını değerlendirirken, bu alanların sahip olduğu ve uluslararası ilişkiler sosyolojisini etkilediği ve etkilemeye devam ettiği gerçeği görmezden gelinemez⁶².

1.4. Postmodernizm ve Diğer Teorik Çerçeveler

R. Ashley, R. Walker ve J. D. Derian'ın temsil ettikleri *postmodernist* kuramın yansımaları uluslararası ilişkiler alanında diğer toplumsal bilimlerle beraber 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Postmodernistlerin düşüncelerinde, diğer toplum ilimlerinde olduğu gibi uluslararası ilişkilerde de bilimsel emeğin gördüğü tarafsız bir gerçekten ve belirli bir rasyonaliteden söz etmek imkânsızdır⁶³.

Sosyo-politik ve dünya görüşünde postmodern, çoğulcu bir paradigmanın, Avrupa merkeziliğinin ve etnik merkeziliğin reddedilmesi, çoğulculuk ilkesinin ilanı, kültürel birliğin parçalanması, kişiliğe dikkat edilmesi, iç dünyası, özerk yapı, kimlik sorunları anlamına gelmektedir. Fransız filozof J.F. Lyotard'ın sözleriyle, gerçek dünyanın istikrarlı bütünlüğünü kanıtlayan “metanarratifler”e güvensizliği ortaya çıkmıştır. Ünlü postmodern sosyolog Z. Bauman, “Postmodernitenin, istikrarsızlık ve güvensizlik hissi ile ayırt edilmesine, devletin rolünün pıhtılaşması ve küresel pazarın zaferini, özgür seçimi vaat eden, ancak insanların geleceği için korkmasına neden olan, rasyonel olan her şeye şüpheli davranan ve özellikle diğerlerinden daha iyi ne olup bittiğini anladıklarını iddia eden uzmanlara dikkat çekmiştir. Postmodernite içinde, tüketimin

⁶¹ *İstoriya Filosofii XX veka. Sovremennaya Zarubejnaya Filosofiya: Uchebnik i Praktikum Dlya Akademicheskogo Bakalavriata*, Editör: A. S. Kolesnikov-M.: Yurayt, 2016, s. 139-140.

⁶² Pavel A. Tsygankov, *a.g.e.*, s. 154.

⁶³ Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s. 151.

tüm cazibelerini yaşarken, devlet kontrolünü tüketici kontrolüyle değiştirme eğilimi vardır; belirsizlik ve belirsizlik dolu bir dünyada yaşama ihtiyacı nitelenmektedir⁶⁴.

Postmodern çerçevesinde, küreselleşme karşıtı hareketler, epistemik topluluklar ve rolü genellikle bir şekilde idealize edilmiş feminist gruplar “potansiyel öteki” olarak kabul edilir. Siyasette postmodernizm, kendisini, kendi kültürel temellerine dayanarak geliştirme olarak da tanımlar. Postmodernistler, genellikle Japonya, Güney Kore ve Tayland'dan örnekler verirler. Onlara göre, başarı, daha önce kalkınmanın önünde engel gibi görünen kendi özelliklerinin imhasının reddedilmesiyle sağlanır⁶⁵.

Modernliğe karşı refleks olarak ortaya çıkan postmodernizm, genellikle modernliğin boşluklarını doldurarak yola çıkmaktadır. Postmodernizm, modernliğin akıl ve rasyonaliteye önem vermesini uygun görmemektedir. Postmodernizm 'de akla yer yoktur ve akıl Batı sembolü olduğu için totaliterdir. Postmodernizm duygu, his, otonomi, hayalperestlik ve fanteziye akıl ve rasyonalitenin aksine güven beslemektedir⁶⁶.

Postmodernist teorisyenler farklılığa, plüralizme ve ayrılıkçılığa vurgu yaparken hüviyet ve ulusallık gibi problemleri de gündeme getirmektedirler. Bu durum ise köklü demokrasi ve müzakereci demokrasi gibi farklı modelleri doğurmaktadır. Postmodernizm karmaşıklığından sıyrılmış, tarihi ve toplumu önemseyen bir anlayış olmuştur. Postmodernizm 'in felsefi açıdan özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Genel realiteyi savunan teklifler kabul görmemesi normaldir.
- Realiteler komplekslidir.
- Realite tümlük arz etmez ve senkronik değildir.
- Bilgi membalarında, bilim gruplarında, dildeki manalarda bölünmeler kabul görmektedir.

⁶⁴ Zygmunt Bauman, *Postmodernity and Its Discontents.*, Cambridge, 1997. s. 12.

⁶⁵ Yuriy V. İrhin, *Sotsium i Politika v Postmodernistskom Zazerkalye: Vzglyadı, Podhodı, Analiz. The Journal of Political Theory, Political Philosophy and Sociology of Politics Politeia*, Issue 4, 2005, pp. 136-161.

⁶⁶ Doğan Bıçkı, *Modernizm ve Post-Modernizm, "İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, Sıra: 4, No: 113, 2001,* <https://www.isguc.org/?p=article&id=113&cilt=3&sayi=1&yil=2001>, 06.02.2019.

- İfade çoğulluğu kabul edilir. Ayrımcılık ve spektrumun kabul görmesi; realite, gerçek, dürüstlük anlayışlarının muhakeme edilmesini sağlayan dilsel transformasyonun yapılmasıdır.
- Sabit değerler düşüncesi yerine yorum yapılabilecek varyantlarla karşı gelinmesinden korkmamak, güvensizlik duymamak kuraldır.
- Tek bir gerçekten söz edilemez. Külli ve kusursuz bilgi yoktur. İnsanı ruh ve beden gibi farklı düşüncelerle hesaplaşmak, yegâne ve mutlak realitenin hâkimiyetine direnmek esastır.
- İlerisi önceden kesin olarak bilinemez.
- Her sebebin bir neticesini söyleyen tek bir illiyet yoktur; yalnız çift taraflı etkileşim mevcuttur.
- Müşahitle gözlenenin arasında herhangi bir uzaklık yoktur.
- Objektivite mevcut değildir⁶⁷.

J. F. Liotard postmodernizmi, Batı medeniyetinin dayandığı temel ilkelerin eskimişliği duygusuyla ilişkilendirmektedir. Postmodern dönemi tanımlayarak, onu ortaya çıkmış bir gerçek olarak görmüştür ve toplumda daha önce yerleşmiş eğilimlere dikkat çekmiştir. O'na göre Postmodernist dönemin kendi haklarına girişi, aşamalı, anlaşılabilir bir süreçtir ve *yeni zaman* devrimlerinden farklı olarak, “postmodern” döneme geçişin, radikal ve açıkça tanımlanmış kronolojik bir olay olduğu söylenemez. Çok sayıda ünlü araştırmacının eserinde (R. Barth, Z. Bauman, J. Baudrillard, M. Blancciot, F. Gvattari, G. Debor, J. Deleuze, J. Derrida, J. Lacan, J. - F. Liotard, M. de Serto, M. Foucault, vb.) kültür, psikoloji, dil, semboller, toplumun etmenleri ve unsurları, siyaset gibi genel postmodern metodoloji ilkeleri geliştirilmiştir. Postmodernizm düşünceleri ve ilkeleri, sanayileşme, bilgi çağı, vb. olayların analizine adanmış birçok kültürel, felsefi, sosyolojik ve politik bilim kavramında (yaklaşımlarında) kullanılmaktadır⁶⁸.

Kaotik temele rağmen, politik postmodernizm oldukça başarılı olmuştur. Bu, eski uluslararası ilişkiler sisteminin çöküşü ve Avrupa'daki Doğu Bloğu'nun eski üyeleri ve eski SSCB alanı dâhil olmak üzere, dünyanın birçok ülkesinin Batı değer sistemine

⁶⁷ Nedret Çağlar, Postmodern Anlayışta Siyaset ve Kimlik, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Y. 2008, C.13, Sayı 3, s.369-386, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/194726>, 06.02.2019.

⁶⁸ Yuriy V. İrhin, *a.g.m.*, s. 139.

dâhil olmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca, AB'nin tarihinde yeni bir dönüm noktası postmodern bir ideolojik temelde başlatılmıştır. Böylelikle, 1992'de modern AB'nin hatlarını oluşturan ve bölgede kademeli olarak sınırların kaldırılmaya başladığını belirten Maastricht Antlaşması imzalanmıştır.

1990'ların ve 2000'lerin birçok Amerikalı ve Avrupalı liderinin politikalarında postmodernizm ilkelerine bağlılık gözlemlenmektedir. Örneğin, bu süre zarfında ABD politikası belirgin bir münzevi karakter edinmiş, Washington dünya çapında “evrensel” post-değerler yayma politikasına başlamıştır ve bu politikayı uygulama araçları her zaman barışçıl olmamıştır.

O zamanlarda Batı ülkelerinin dış politikası genellikle postmodernizm'in aşağıdaki temellerine dayanmıştır:

- Uluslararası ilişkilerde mevcut ve genel kabul görmüş uluslararası hukukun ABD ve müttefiklerinin Yugoslavya, Irak, Libya, Suriye vb. gibi askeri operasyonlarında gözetilmemesi normuna dönüşmüştür;
- Dış politikanın temeli, ticari faaliyet ve belirli eylemlerin komisyonundan elde edilen ekonomik faydalar olmuştur;
- Siyasi uygulamada “çifte standart” kullanımı önemli ölçüde artmıştır;
- 20 yıldır anarşik-demokrasinin gelişimi çerçevesinde, devlet aktörlerinin uluslararası ilişkilerde rolü azalmıştır: çeşitli şirketler, çıkar grupları, klanlar vb. gittikçe daha fazla etki kazanmıştır.

Bununla birlikte, bu sistem 90'larda varsayıldığı kadar uygulanabilir değildir. 2010'lardan sonra postmodernizm temelde, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki ulusal ekonomik kimliğin canlanması sorunu, Arap baharı ve Orta Doğu'daki kaynakları yeniden dağıtma girişimi, küresel ve finansal krizin dalgaları, vs. gibi direnişle karşılaşmıştır. Ayrıca Nükleer savaş tehdidi, zafer kazanmak için askeri olmayan stratejilerin geliştirilmesini zorlamaktadır⁶⁹.

⁶⁹ Nikita Danyuk ve Dmitriy Yegorçenkov, *Globalizm i Postmodernizm Kak Instrumentı Uderjivaniya Globalnogo Dominirovaniya v Mejdunarodnih Otnoşeniyah*, Svobodnaya Jizn, Issue 3, 2018, <http://svom.info/entry/828-globalizm-i-postmodernizm-kak-instrumenty-uderzhan/>, 07.02.2019.

1980'lerin sonlarından beri *konstrüktivizm* uluslararası ilişkilerin teorik çalışmalarında ana yönlerden biri haline gelmiştir. O zamana kadar, kendisinin ontolojisini, epistemolojisini ve metodolojisini öne sürerek teori anlamında çoktan zirvede yer almıştır. Konstrüktivizmin temelleri gerçekte postpozitivizmden oluşsa da bu yönde farklı paradigmaların bir sentezi olarak düşünmek yanlış olur. En başından beri, her şeyden önce, uluslararası ilişkiler teorisindeki baskın "okullara" metodolojik bir "cevap" vermeye çalıştığı gözlenmektedir. Dolayısıyla, konstrüktivizm, dünya siyasetinin konu alanına bakmak için bir yol sunmaktadır. Konstrüktivist saptama, bilimde ve bilgi teorisinde uzun bir geçmişe sahiptir. Modernitenin başlangıcından beri, “bilinen-yapılmış (inşa edilmiş)” ikilemi, modern zamanların biliminde ve ona eşlik eden bilgi teorisinde tipik bir hal almıştır. Bu durum, G. Vico, İ. Kant, W. Hegel, E. Husserl ve Alman gnoseolojisinin modern konstrüktivizme bir bütün olarak öncülük etmelerini sağlamıştır. Bununla birlikte, modern Batı biliminde inanıldığı gibi, “konstrüktivizm” terimi 1950'lerde J. Piaget ve J. Kelly'in çalışmalarında kullanılmaya başlanmıştır. Fakat sosyal bilimlerde iyi tanımlanmış bir epistemolojik konunun bilimsel saygınlığını ancak daha sonra “kültürel dönüş” bağlamında kazanmıştır⁷⁰.

Uluslararası ilişkiler uzmanları, uluslararası ilişkiler teorisindeki konstrüktivizmin baş temsilcisi olarak 1989'da “*Yarattığımız Dünya*” başlıklı bir kitap yayınlayan N. Onouf'a atıfta bulunsalar da yapıcı olarak formüle edilen birçok fikir R. Ashley ve diğer uluslararası ilişkiler düşünürlerinin eserlerinde zaten mevcuttur. 1970'lerin sonunda, H. Grotius'un fikirlerini geliştirerek, “uluslararası topluluk” fikrini, realistlerin "iktidar" yaklaşımı ile liberal-kurumsalcıların işbirliğine duyulan gerekçenin arasındaki ara seçenek olarak sunan H. Bull ve diğerlerinin katkıları da göz ardı edilmemelidir. 1990'ların ortalarına doğru modern konstrüktivizm genel olarak özünde (önemli) bir uluslararası davranış teorisi olarak oluşmuştur ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber yeniden şekillenen yaklaşımlarının bir sonucu olarak birçok önermenin revize edilmesinin ardından, uluslararası ilişkiler teorisinin baskın söyleminde hararetli bir tartışma başlatılmasını teşvik etmiştir. Bu zamana kadar konstrüktivizmin iki akımı belirginleşmiştir, ilki A. Wendt, N. Onouf, P. Katzenstein'in başını çektiği ve dünya siyasetinin tasarımı ve dış politika faaliyetlerinin sonuçlarının belirlenmesinde

⁷⁰ Tatiana A. Alekseyeva, Think Like Constructivist: Discovering a Polyphonic World, *Sravnitelnaya Politika, Yurayt Yayınları, 1. Sayı*, 2014, <http://lawinfo.ru/catalog/6653/7136/1/7761>, 08.02.2019.

“sosyal normlar” ve “kimliğin” rolüne özel önem veren Kuzey Amerikancı akım. Diğeri ise F. Kratochvill ve T. Hopf’un öncülük ettiği ve sosyal gerçekliğin ve elbette “kimliğin” inşasında “dil”, “dilsel yapılar” ve “sosyal söylemler” in rolüne dikkat çeken Avrupalı akım⁷¹.

Konstrüktivizm dört nedenden dolayı oluşmuştur. İlki, öz kuramını ve uluslararası politik kavrayışını yeniden parlatma refleksiyle davranan rasyonalistlerin kuramsal tenkitin ötesine geçerek dünya ilişkilerinin somut çözümlemesine teşvik etmesiyle olmuştur. Diğeri, Soğuk Savaşın bitmesinden sonra neorealizm ve neoliberal akımlarının zayıf kalmasıyla beraber alternatif akımların ortaya çıkmasıdır. Bir sonraki neden, 1990’larda uluslararası politikanın tekliflerini kabul eden ve üstelik kuramsal gelişimi olan genç bilim adamlarının ortaya çıkmasıdır. Dördüncüsü ise konstrüktivizmin, rasyonel kuramdan ümitli olmayan baş teorilerin temsilcileri tarafından kabul görmesidir⁷².

A. Wendt, uluslararası sistemin yapısal teorisi olarak konstrüktivizmin:

- 1) Uluslararası siyaset teorisindeki temel analiz birimleri olduğu
- 2) Devletler sistemindeki kilit yapıların, maddesel öznitelikten ziyade intersubjektif olduğu;
- 3) Devlet kimliği ve çıkarlarının, sisteme insan doğası tarafından dışarıdan (neorealistlerin vurguladığı gibi) veya iç politikadan (neoliberallerin istediği gibi) verilmekten ziyade, büyük ölçüde bu sosyal yapılar tarafından inşa edildiği gibi bazı kilit ifadelerle dayanmakta diye yazmaktadır⁷³.

Bu yaklaşımın anlaşılması için uluslararası ilişkilere “düzene karşı güç” formülü üzerinden bakılmalıdır. *Realistler* için uluslararası ilişkiler, devletlerin güç üzerinden yüzleşmesidir, ya da en aşırı ifadeyle “herkese karşı savaştır”. Birbirlerine karşı eylemlerinde yalnızca kâr ve amaçlarına yönelik nedenlerle ilerleyen devletlerin

⁷¹ Tatiana A. Alekseyeva, *a.g.m.* s. 22

⁷² Christian Reus-Smit, *Konstrüktivizm, Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (çev. Muhammed Ağcan ve Ali Aslan), Küre Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2013, s.293.

⁷³ Alexander Wendt, *Collective Identity Formation and the International State*, The American Political Science Review, Vol. 88, No. 2 (Jun., 1994), s.384-396, <http://www.risingpowersinitiative.org/wp-content/uploads/Identity-Formation-and-the-International-State.pdf>, 08.02.2019.

kavramları yalnızca toplumdaki ilişkiler için geçerli olan ahlaki veya yasal kısıtlamalarla bağlı değildir ve uluslararası ilişkiler alanının sınırlarının ötesindedir. *Liberal idealist* paradigmada ise tam tersine, uluslararası ilişkilerin niteliği devletlerarasındaki çatışmalarla değil, tüm insanlık çerçevesinde (tüm insanların tutarlı çıkarlarına dayanan) ülkelerarası sosyal ilişkilerle belirlenmektedir. Bu anlamda, “düzen” ile ilişkili ahlaki zorunluluklar ve yasal normlar uluslararası ilişkilerde doğaldır. Burada, devletlerarasındaki ilişkilerde “düzen” olmadığı anlamına gelir (en iyi ihtimalle, sadece çaba sarf edilecek bir şey olarak var olur). *İngiliz Okulu* temsilcilerinin bakış açısına göre, düzen, “uluslararası ilişkiler tarihinin bir parçası ve özellikle modern devletlerin sadece bir devlet sistemi değil, aynı zamanda uluslararası bir toplum oluşturdukları ve şekillenmeye devam ettiği” kadar eşit derecede bütünüleyicidir. *Postmodernizm ve feminizm*, uluslararası ilişkiler teorisi çerçevesinde uygulamalı araştırmaların geliştirilmesine en önemli ve ilginç katkıyı sağlamışlardır. Egemen ve bölgesel olarak tanımlanmış bir devletin erozyonu konusundaki çalışmalarına dikkat çekmişlerdir. Bu durumda modern dünyada federalizm, belgeselcilik ve milliyetçilik gibi önemli meselelerin tartışılmasını teşvik etmiştir. Uluslararası ilişkilerin kilit kategorilerinden biri olan güvenlik de postmodernistlerin çalışmalarında derin bir yeniden düşünmeyi teşvik etmektedir. Feminizm, uluslararası ilişkilerde öz-farkındalık problemlerinin gelişmesini ön plana çıkarmaktadır. Uluslararası ilişkiler sisteminin işleyişiyle ilgili *neorealizm* yapıya merkezi bir yer vermektedir. Yapı, öncelikli olarak maddi imkânların unsur-ülkeler arasında dağılımı olarak anlaşılmaktadır ve bu nedenle en güçlü oyuncular, büyük güçler etkileşiminin sonuçlarını yansıtır. Sosyal ilişkiler olarak uluslararası ilişkilerin *konstrüktivist* bir şekilde anlaşılması, yapının aktörlerin çıkarları ve kimlikleri üzerinde bir etkisi olduğunu göstermektedir. Konstrüktivizm anlayışında uluslararası sistem, aktörlerin etkileşimi ile dönüştürülebilir, çoğaltılabilir ve yaratılabilir⁷⁴.

Günümüzde postmodernizm ile ilgili olan mevcut bir yaklaşım var olmasına rağmen, 1980’lerden itibaren uluslararası çalışmalarda giderek daha bağımsız hal alan *feminizm* akımı ortaya çıkmıştır. Diğer yakın dönem yapısal teorileri gibi feminizm de

⁷⁴ Olga V. Safronova, K. *Voprosu O Genealogii Konstruktivizma V Teorii Mejdunarodnih Otnoşeniy*, Vestnik Nijegorodskogo Universiteta, Ser. “Mejdunarodniye Otnoşeniya, Politologiya, Regionovedeniye”. – Vıpusk 1(2), N. Novgorod, İzd-vo Nijegorodskogo Universiteta, 2004, s. 96-102. [http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990200_West_MO_2004_1\(2\)/10.pdf](http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990200_West_MO_2004_1(2)/10.pdf) , 09.02.2019.

Ülkelerarası ilişkilere önem vermekte ve uluslararası sistem çabalarını, devletlerarası aktörler, strüktür ve bu strüktürlerin gelişiminin geniş analizine kanalizetmeye alıřmaktadır⁷⁵.

Feminizmin temsilcileri, mevcut tüm uluslararası ilişkiler teorilerinin erkeklerin dünya görüşüne dayandığına ve kadınların algısını ve katkılarını (statü, rol, inanç sistemi, dünya algısı vb.) dikkate almadığına dikkat çekmiştir. Feminizmin en iyi bilinen temsilcilerinden J. A. Tickner güvenlik sorunlarını örnek alarak, bir erkeğin konumunu en çok yansıtan gerçekçi bir paradigmada güvenlik, dış işgalden korumak ve devletin bütünlüğünü ve güvenliğini sağlamak gibi askeri-politik terimlerle tanımlanırken, feminizmde güvenlik her türlü şiddet olarak çok daha geniş bir şekilde anlaşılmaktadır, der. Feminizm kendi içinde *diferansiyel feminizm, liberal feminizm ve postmodernist feminizm* olarak ayrılmaktadır. İlki kadının siyasetteki rolünün altını çizmekte ve neorealizme karşı çıkararak ülkelerin karşılıklı olarak bağımlı olduklarına, insan haklarının korunmasına ve gücün kısıtlı olduğuna vurgu yapmaktadır. Liberal feminizm ise ilkinin düşüncelerine şüpheli yaklaşmaktadır ve siyasette erkekle kadının eşit olduğuna vurgu yapmaktadır. Uluslararası ilişkilerde kadın aynı erkekler gibi davranmaktadır. Postmodern feministler, neorealizme karşı çıkmakta ve diğer feministler gibi pozisyon almakla beraber onlara bazı itirazlar sunmaktadır. Diferansiyel feminizme kadının bu kadar yceltilmemesi gerektiğini söylemektedirler. Liberal feministlere ise kadının siyasete alınmamasını syleyler. Bu akımın temsilcileri metinlerin yapı sökümüne önem vermektedirler. Örneğin, Amerikalıların Hiroşima ve Nagazaki'ye bıraktıkları nükleer bombaların erkek isimleri “şışman adam” ve “bebek” olduğunu söylemektedirler. Ayrıca, uluslararası ilişkilerde teorik bir eğilim olarak feminizm, silahsızlanmayı, kadın haklarını ve başka konuları savunan birçok feminist hareketle iliřkilidir⁷⁶.

Son olarak, uluslararası çalışmalarda özel kuramlardan bahsetmekte fayda vardır. Bu kuramlar, ana teorilerin aksine uluslararası sistemin tüm alanlarını kapsadıklarını iddia etmemektedirler. Bunun aksine belli bir olayı ve belli bölgeyi analiz etmektedirler. Bunlardan biri, S.D. Krasner'in öncülüğünü yaptığı *Rejim Teorisidir*. Globalleşmenin

⁷⁵ Jacqui True, *Feminizm, Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (ev. Muhammed Ağan ve Ali Aslan), Küre Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2013, s. 315.

⁷⁶ Marina M. Lebedeva, *a. g.e.*, s. 46-49.

gündeme getirdiği karşılıklı ihtiyaç durumunda kahvenin satılmasından NPT anlaşmasına kadar birçok farklı alanda ülkelerin kendi aralarında belli normlara bağlı olarak ilişki kurdukları gözlemlenmektedir. Dünyadaki herhangi bir problemin tespit edilerek çözülmesi için ülkelerin üzerlerinde gizli veya açık şekilde mutabakat sağladıkları norm ve kuralları rejim teorisi tarafından incelenmektedir. Rejim teorisi tek bir parametre üzerinden iddialarını ileri sürmüş *büyük teori* olarak sayılmamaktadır Kendisinde menfaat, kuvvet ve bilgi gibi farklı parametreleri bulundurması zayıflık sanılsa da aynı vakayı çeşitli açılardan inceleyerek değer kattığı ifade edilebilir⁷⁷.

Bir diğer büyük teorilere katkı sağlayan kuram, İ. Kant'ın "*Ebedi Barış*" kitabından gelen *Demokratik Barış Kuramıdır*. İ. Kant'a göre ülkeler, federatif yapıdan ibaret bir dünya devleti kurarlarsa, bunun sonucunda sonsuza kadar bitmeyen barışı da elde ederler. Ayrıca İ. Kant, dünya barışını devletlerin iç siyasetindeki demokratik eğiliminin devamı olarak düşünmektedir. Liberalizmin devamı mahiyetindeki bu teori önemli ilkelere sahiptir:

- Demokratik düzenler, diğer düzenlere göre daha barışseverdir ve konsensüse savaş ile değil mutabakat ile ulaşmaktadırlar.
- Demokratik düzenler, kendi aralarında sulh içindedirler, fakat demokratik olmayanlar ile savaşa dahi girebilirler.

On sekizinci yüzyıldan bugüne kadarki zaman diliminde demokratik rejimlerin kendi aralarında savaşmadıkları gözlemlenebilir ve bundan dolayı uygulanabilir olduğu söylenebilir⁷⁸.

Teorideki bir diğer önemli akım *jeopolitiktir*. Uluslararası arenada bazı devletlerin güçlerini maksimum derecede kullanma düşüncesi, o devleti coğrafik öğelerini de kullanmaya mecbur bırakmıştır. R. Kjellen bu terimi ilk kullanan coğrafyacılarından birisidir. Bu terim, devletlerin özel coğrafyasından dolayı kazandığı politik, ekonomik ve stratejik önemi vurgulamak için kullanılan bir terimdir. Politik coğrafya, devletlerin sahip oldukları konumun karakteristiklerini politika uygulamasına yönlendirmektedir.

⁷⁷ Sevilay Z. Aksoy, Rejim Teorileri, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 46, s.57-77, <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2016/06/46-4.pdf>, 10.02.2019.

⁷⁸ Ozan Örmeci, *Demokratik Barış Teorisi*, Uluslararası Politika Akademisi, <http://politikaakademisi.org/2016/10/14/demokratik-baris-teorisi/>, 13.02.2019.

Jeopolitik, zeminde coğrafi konum ile politikanın karşılıklı dayanışmaları ve bu zeminde farklı kuramları doğuran bilim dalıdır⁷⁹.

Oyun Teorisi de bir diğer özel kuramlardan biridir. Oyun teorisine göre, ülkeler ölçülü davranmaktadır ve ülkelerarası ilişkilerde karşı faydanın en üst dereceye çıkarılmasını ve temel aktörün devlet olduğunu savunmaktadır. Bu durum da Oyun Teorisi hemen hemen realizme benzer ilkelere sahiptir. Bu teori, taraflar, stratejiler, kaideler ve neticeler gibi ana öğelerden oluşmaktadır. Oyunlar iki veya daha çok oyuncu arasında olup, tek kişiden oluştuğu gibi toplum veya ülkeden de oluşabilmektedir ve oyuncu sayısına göre gruplara bölünebilmektedir. Sıfır toplamli oyunlar, sıfır toplamli olmayan oyunlar, karşılıklı tehdit algılaması, tavuk oyunu modeli ve geyik avı Oyun Teorisinin birkaç modellinden biridir⁸⁰.

M. Wight ve C.A.W Manning'in fikir babaları oldukları *İngiliz Okulu*'nun yeri de ayrıdır. İngiliz okulunun destekçileri neorealistler gibi egemen devletlerin anarşik olarak örgütlenmiş bir uluslararası ilişkiler sistemi oluşturması gerçeğinden hareket etmektedirler. Ancak, İngiliz Okulu için, tarihsel olarak gelişmiş bağlar ve ilişkiler bu sistemde önemlidir. H. Bull, devletler sistemi ile devletler topluluğu arasında bir ayrım yapmaktadır. Birinci durumda, yalnızca devletlerin etkileşimi olduğu varsayılırsa, ikincisinde ise, katılımcı ülkeler, tarihi topluluk olduklarının farkındadırlar ve bu durum onları “davranış kurallarını” geliştirmeye ve işbirliği yapmaya teşvik etmektedir. Bütün bunlar, sorumlulukların varlığını bilinmesine ve devletlerarasında yeni ve daha yüksek düzeylerde bir ilişki kurulmasına zemin hazırlamaktadır. Ancak İngiliz Okulu, uluslararası ilişkiler okulu olarak görünmemekle beraber tam aksine bir bütündür bu yüzden de okul veya yaklaşım olarak adlandırılabilir⁸¹.

1.5. Rus Dış Politikası ve Neorealizm Tezi

Rusya'nın dış politika stratejisi, modern dünya siyasetinde ve uluslararası ilişkilerde karmaşık bir olgudur. Bunun sebebi, yalnızca Rusya'daki politik sürecin özelliklerine

⁷⁹ İsmail H. İşcan, Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları, *Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 2* (Yaz 2004), s. 47-79, <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2010/09/Uluslararası-İlişkilerde-Klasik-Jeopolitik-Teoriler-ve-Cagdas-Yansimalari.pdf>.

⁸⁰ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 227-261.

⁸¹ Marina M. Lebedeva, *a. g.e.*, s. 55-56.

dayanmadığı gibi, uluslararası sisteme ilişkin olarak açık ve ilgi çekici bir pozisyon almasıdır. SSCB'nin çöküşünden sonra siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel alanların istikrarsızlaştırılmasında olumsuz eğilimler yaşanması ve uluslararası arenadaki etkide sert bir düşüş yaşanması nedeniyle, Rusya'nın dış politikası belirsizlik içerisindeydi. Bu, devletin kendini tanımlaması, kalan siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel ve askeri kaynakların ülkenin yeni önceliklerine adapte edilmesi sorunu ile karşı karşıya kalmasıyla ilgiliydi. Devletin siyasi sisteminde dönüşüm süreci olması ve yeni devlet içi aktörlerin ortaya çıkmasına rağmen, devlet kurumu, modern Rusya'nın dış politika stratejisini şekillendirme sürecinin merkezinde yer almaktadır⁸².

Devlet ilişkilerini çerçevelememize yardımcı olan uluslararası ilişkilerin önemli teorilerinden biri de Neorealizm'dir. Neorealizm veya yapısal realizm, "Uluslararası Politika Teorisi'nde K. N. Waltz tarafından açıkça tartışılmıştır ve bu H. Morgenthau gibi diğer teorisyenlerin üzerinde çalıştıkları siyasi realizmin daha da ileriye gitmesine yol açmıştır⁸³. K. N. Waltz genel olarak, geleneksel realizmin temel ön koşullarını paylaşmış, yalnız kaos ve anarşi yerine, uluslararası ilişkileri, çok yönlü potansiyeli ile tüm dünya sistemini aynı konumda tutabilen ve sürekli değişen güç dengesi alanı olarak görmüştür. Buradan da anlaşılacağı üzere, ulusal çıkarları gerçekleştirme yeteneği yalnızca devletin kendisine bağlı olmamakla beraber küresel güç dengesinin tüm yapısından da kaynaklanmaktadır. K. N. Waltz'a göre, iki süper gücün dengesi üzerine inşa edilmiş olan iki kutuplu dünya, uluslararası ilişkilerin en istikrarlı yapısıdır⁸⁴. Bu iki hegemonyalar, bireysel ve ulusal devletlerin çıkarlarını değil dünya ülkelerinin tüm dış politikasının içeriğini belirlemektedir. K. N. Waltz iki kutupluluğun güç dengesinin birincil şekli olduğuna inanmaktadır. Çünkü dünya alanı en güçlü iki merkez arasında dağılmıştır ve en ufak değişikliklerin bile olması pek mümkün değildir, sebebi ise "iki

⁸² Artyom A. Kosorukov, *Teoritičeskaya Model Vnešnepolitičeskoj Strategii Sovremennoy Rossii*, Konferentsiya "Lomonosova 2012".

⁸³ Nataliia Donchenko, "The Variation in Russia's Foreign Policy in Near Abroad After the Disintegration of the USSR" (2017), CUNY Academic Works, https://academicworks.cuny.edu/gc_etds/2002, 14.02.2019.

⁸⁴ Olga A. Krestovskih, *Printsipy Realizma Vo Vnešney Politike Rossiyskoy Federatsii V Naçale XXI Veka*, Uralskiy Gosudarstvennyy Pedagogičeskiy Universtitet, Bitirme Tezi, Yekaterinburg 2016, <https://core.ac.uk/download/pdf/46462336.pdf>, 15.02.2019.

süper güç, çatışmalara otomatik olarak katılıyor, doğrudan nükleer bir çarpışmada tüm insanları ve birbirlerini yok edebiliyor” söyleminde yatmaktadır⁸⁵.

Başka bir söylemle, küresel hukukun ve tüm ülkelerin güvenliğini temin edecek hiçbir üstün mekanizmanın olmayışından dolayı uluslararası yapı anarşiktir sonucu çıkmaktadır. Buradaki birim ve ülkeler bağımsızlık anlamında eşit, fakat güç hacmine göre farklıdırlar ve öz güvenliklerini kendileri muhafaza etmelidirler. Birimlerin en düşük hedefleri güvenliklerini temin etmek için kapasitelerini büyütmektir. Bundan dolayı gücün çoğaltılmasını amaç gören realistlerin aksine neorealistler bunun bir vasıta olduğuna inanmaktadırlar. *Offensive* neorealistlere göre, hegemon güç olmak en yüksek hedeftir ve güvenliğini temin etmek için en iyi seçenek içindeki askeri, ekonomik vb. gücü çoğaltmaktan geçmektedir. *Defensive* neorealistlere göre ise ülkeler, kendi güvenliklerini temin etmek için, yalnızca güçlerini çoğaltmamalı aynı zamanda küresel arenada güç dengesini inşa etmelidirler. Bunu örnek olarak, eğer güvenlik söz konusuysa, güç çoğaltmaya ek olarak uluslararası siyasette başka ülkeyle işbirliği yapılabilir⁸⁶.

Aynı zamanda, neorealistler için uluslararası aktörlerin stratejileri, bağlı bulundukları etkileşimlerin yapısından dolayı çok ciddi dönüşüm içerisindedir. Uluslararası arenada çeşitli devletlerin rekabeti (bölgesel boyut dâhil) genellikle rakip firmalar arasındaki piyasa dengesini hatırlatan bir durum yaratmaktadır. Uluslararası ve bölgesel bir ortam, belirli bir güç dengesi ve sorunlar biçiminde (bölgesel güvenlik kompleksleri) ortaya çıkar ve bu durum devletlerin tek taraflı çıkarlarını ciddi bir şekilde kısıtlamaktadır. Uluslararası anarşi koşulunda, savaşları önlemenin en önemli yollarından biri budur. “Güç dengesinin” varlığı istikrarlı enstitülerin varoluşunu garanti edebilir⁸⁷.

Neorealizmin temelinde bulunan aşağıdaki temel ilkeleri tekrar belirtmek önemlidir:

⁸⁵ Aleksandr G. Dugin, *Mejdunarodniye Otnoşeniya: Uçebnoye Posobiye Dlya Vuzov*, Moskova 2013, s. 56-70.

⁸⁶ Ergin Güneş, “Tehdit Algılamaları Ekseninde Rusya’nın Yakın Dönem Kafkasya ve Orta Asya Politikası”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (27) 2013, 176-203, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/372811>, 15.02.2019.

⁸⁷ Andrey A. Kazantsev, “*Bolşaya İgra*” *S Neizvestnımi Pravilami: Mirovaya Politika İ Tsentralnaya Aziya*, Fond “Naslediye Yevraziı”, Moskova 2008, s.16-17, http://www.pircenter.org/kosdata/page_doc/p1778_1.pdf, 16.02.2019.

- Neorealistler, uluslararası ilişkileri belirli yasalara uygun çalışan bütünsel sistem olarak görmektedir;
- Devletler ve onların müttefikleri ana aktörlerdir;
- Aktörlerin temel amaçları, güç ve ittifaklar yardımıyla ulusal güvenlik ve ulusal çıkarlarını korumaktır.
- Güç kavramı tamamen askeri potansiyele indirgenmeyerek ekonomi, bilim ve kültürü kapsamaktadır;
- Devletler hayatta kalma duygusu ile hareket etmektedirler;
- Devletler yetenekler ve potansiyel bakımından farklılık gösterir;
- Dünya siyasetindeki birçok şey ekonomiye bağlıdır;
- Askeri gücün ana kaynağı nükleer silahlardır⁸⁸.

Yukarıda belirtilen söylemlere dayanarak Rusya'nın Orta Asya politikası tezimizin diğer bölümlerinde şu şekilde tespit edilecektir:

Rusya'nın bulunduğu topraklar açısından genel güvenlik gereksinimi, enerji kaynaklarının emniyeti, jeopolitik alan gibi sebeplerden dolayı yakın periferisine uyguladığı politika, dış politikasındaki en önemli yeri tutmaktadır. Rusya, bu yakın çevresini askeri, ekonomik ve siyasi açıdan kendisine bağlamak için “yakın çevre politikasını” oluşturmuştur⁸⁹. Ortaya koyduğu bu politikayı inceleyerek, Rusya'nın yakın çevrede bir güç olmasını ve bunu Batı'ya karşı bir denge mekanizması olarak kullandığını ortaya koymaya çalışacağız. Ayrıca V. Putin'in Rusya'nın Cumhurbaşkanı seçilmesinden kısa süre sonra ilk olarak ülkenin dış politikasını belirleyen güvenlik, askeri ve dış politikayla ilgili temel doktrinal evrakları da belirtilecektir⁹⁰. Bu belgeler üzerinden eski Sovyet ülkeleriyle olan ilişkilerin neden ilk sıraya konduğu ve bunların nasıl bir ulusal güvenlik boyutu taşıdığı ortaya konacaktır.

Diğer taraftan, radikal grupların, uyuşturucu kartellerinin, NATO'nun Rusya sınırlarına ilerlemesinin ve ABD'nin menfaat sahası içindeki askeri hedeflerinin varlığı ile, Rusya'nın yetki alanlarının ve güvenliğinin tehlike altına girmesi değerlendirilecektir.

⁸⁸ Olga A. Krestovskih, *a.g.m.* s. 18.

⁸⁹ Mustafa Keskin, Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Rus Dış Politikası: Ukrayna Müdahalesi, *Barış Araştırmaları Ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2 (2015), <http://dergi.cicr.yalova.edu.tr/article/view/5000187410/5000172676>, 16.02.2019.

⁹⁰ Andrey A. Kazantsev, *a.g.e.*, s. 138.

Uyuşturucu trafiği ve radikal gruplara karşı yürütülen mücadelede ABD ile aynı safta yer alırken diğer taraftan da Orta Asya’da ekonomik ve askerî açıdan kendi kapasitesini arttırması, buradaki devletlerin öz faydalarını destekleyecek politik araçları kanallandırmak ve ABD’nin buralardaki nüfuzunu azaltması için uyguladığı politikalar gösterilecektir⁹¹.

Bu süreçte Orta Asya’daki güvenlikle ilgili mevcut tehdit ve zorluklarla bağlantılı olarak, Rusya, üye ülkelerin iç politik durumunu kontrol etmek için KGAÖ’yu modernize ederek güçlendirecektir. Ayrıca karşılıklı çıkarıya dayalı olan AEB (Avrasya Ekonomik Birliği) ve GB (Gümrük Birliği) gibi projelerin geliştirilmesi ile Rusya’nın bu politik projeler üzerinden üye ülkeleri ekonomik açıdan kontrol etmesi saptanacaktır. Tabi ki bu projelerin yürütülmesindeki ana ekonomik yükü Rusya üstlenmek zorunda olup diğer ülkelere eşit hak ve teşvik tanınması lazım olacaktır. Rusya’nın ŞİÖ üzerinden yeni faaliyetler yakalaması ve Çin’in nüfuzunu yeni ülkeleri üyeliğe davet ederek azaltması da ortaya konacaktır⁹².

Rusya, enerji kapasitesini bir güç aracı olarak kullanarak bölgedeki üretici ve tüketici ülkeleri kendisine bağımlı bırakmakta ve kendi global ve mahalli güvenlik politikası doğrultusunda onların, kendi çıkarlarına destekçi olmalarını temin etmektedir. Rusya bu dış politika araçları üzerinden yürüttüğü faaliyetler sonucunda, eğer bu bölgelerde ABD’nin karşısında askeri, ekonomik ve politik etkinliğini çoğaltabilir ve NATO’nun kendi sınırlarına ve Orta Asya’ya genişlemesini durdurabilir ise, neorealizm bakımından bölgede hakiki güç olabildiği ve ABD’nin manevrasını azaltabildiğini ortaya koymuş olacaktır. Bu olay sadece, Rusya’nın ABD’ye karşı bu alanda güç dengesini kendine çevirmesiyle kalmayacak, buna ek olarak global güç tezini ortaya çıkaracaktır⁹³.

Tüm bu etkenler ışığında aşağıdaki bölümlerde, Rusya’nın dış siyasetinde neorealizm kuramını nasıl kullandığı, izlediği politikalar üzerinden anlatılacaktır.

⁹¹ Ergin Güneş, *a.g.m.*, s. 181.

⁹² Marina O. Dmitriyeva, *Rossiyskaya Politika v Tsentralnoy Azii i Formirovaniye Regionalnih Institutov*, Avtoreferat Dissertatsiyi, Dalniy Federalniy Universitet, Vladivostok 2014, <http://cheloveknauka.com/v/588673/a?#?page=1>, 17.02.2019.

⁹³ Ergin Güneş, *a.g.m.*, s. 181.

BÖLÜM 2: RUSYA’NIN ORTA ASYA POLİTİKASI

*“Bizim Orta Asya’da ikinci bir Afganistan’a ihtiyacımız yok.
Bize orada devrimlere değil evrimlere ihtiyacımız var”⁹⁴.*

SSCB'nin dağılmasından sonra, Rusya, en yakın komşusu olan eski Sovyet Cumhuriyetleriyle ilişki kurma göreviyle karşı karşıya kalmıştır. Bunun nedeni, birçok devletin dış politika planlarının bu coğrafi bölgede yoğunlaşmasıdır. Bunun için komşu ülkelerle olan ilişkiler büyük öneme sahiptir. Rusya için, bu komşu ülkelerle olan ilişkiler, hayati öncelikleri olan ve olmaya devam eden ilişkilerdir. Rusya için, eski SSCB bölgesi jeopolitik oyun oynamak için bir satranç tahtası değildir. Ülkenin yakın komşu ülkelerle ilgili olan ulusal çıkarları ne duygusal ne de konjonktürel değildir. Bunlar ne kısa vadeli ne de departman görevlerine dayanmakta, aksine süreklilik arz eden önceliklere dayanmaktadır. Nesneler ve coğrafi, tarihi, kültürel ve diğer faktörler tarafından belirlenirler. Eski SSCB bölgesinde, Rusya’nın ulusal çıkarları bakımından en önemli yer Orta Asya’dır. Bugün bu bölgede Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi ülkeler yer almaktadır. Bu bölgenin Rusya için önemi aşağıdaki faktörlere dayanmaktadır:

- Orta Asya doğal kaynaklar bakımından zengin bölgedir ve ana ulaşım yolları üzerinde kontrol sağlanması bakımından büyük dış politik ve jeoekonomik anlam taşımaktadır.
- Güvenlik nedeniyle. Çünkü kurgusal olmayan gerçek tehditler özellikle Güney’den gelmektedir. Rusya için Orta Asya, Güney sınırlarını güvende tutma bakımından kilit rol oynamaktadır.
- Son olarak, Orta Asya’da Ruslar ve Rusça konuşan nüfus bulunmaktadır ve onların güvenliğini sağlamak Rusya için en önemli görevlerdendir⁹⁵.

2.1. Yeltsin Sonrası Rusya’nın Orta Asya Politikası

1980’li yılların sonunda SSCB ve Doğu Avrupa’da başlayan değişim olayları, çok hızlı cereyan etmektedir⁹⁶. 1989 Yılı yazında *perestroyka* (yeniden inşa) önemli bir eşiği

⁹⁴ Vladimir Putin, <https://regnum.ru/news/polit/581927.html>, 17.02.2019.

⁹⁵ Ruslan S. Muhametov, *Tsentralnaya Aziya Vo Vneşney Politike Rossii, İzvestiya Uralskogo Federalnogo Universiteta Dergisi, Cilt 3(80)*, 2010, s.112-117.

geçmiştir. Yukarıdaki olgu bir devrimden milyonların ilgisine dönüşmüş oldu. Aslında bu andan itibaren perestroyka (yeniden inşa) olmaktan çıkmıştı. Kendisinin amacı, alanı, araçları ve metotlarının algısı değişmişti. Perestroykayla ilgili beklentilerin değişmesiyle beraber bu kez konu sosyalizmin iyileştirmesinden çıkarak sistemin tamamen değişmesi söz konusu olmuştu. Rus halklarının kamu bilincinde önemli değişimler, bu bilincin hızlı ideolojiden uzaklaşması, milli ve dini duyguların uyanışı Rusya Federasyonundaki bütün siyasi partilerini popüler milliyetçi hareketlerinin fikirlerini kullanmaya itmişti. Seçimlerden sonra ülkede tamamen farklı bir durum söz konusu olmuştu. Boris Yeltsin'in 29 Mayıs 1990 yılında Rusya Federasyonu'nun Yüksek Konsey Başkanı olarak seçilmesi bütün değişimlerin sembolü olmuştur⁹⁷. Böylelikle Mayıs 1989 ve Aralık 1991 zaman dilimi Sovyetler Birliği sisteminin çöküşü olmuştur. 6 Yıl boyunca "perestroykanın" hiçbir amacına ulaşılmamıştır. İktidar, oluşmuş olan problemlerin çözümüyle ilgili sürekli gecikmiştir. Sovyet sistemi için en ağır sonuçları iktidarın ulusal sorunlarda eylemsizliği ve kararsızlığı doğurmuştur⁹⁸.

1989 yılının sonuna doğru Berlin Duvarının yıkılması ile başlayan ve geçen yüzyılın en önemli olaylarından biri olan Soğuk Savaş, hukuki anlamda Sovyetler Birliğini bitiren Minsk Antlaşmasının 8 Aralık 1991'de imzalanmasıyla beraber bitmiştir⁹⁹.

Sovyetler Birliği henüz varken, Rusya Federasyonu'nun yeniden tarih sahnesine çıkması Federasyon içindeki halkların Boris Yeltsin'i 12 Haziran 1991'de Rusya Federasyonu Başkanı olarak seçmesiyle gerçekleşmiştir¹⁰⁰. Bu bağlamda Rus dış politikasının dünyadaki yeni realitelere karşı adaptasyonu uzun ve ağır geçmiştir. Rus toplumunun bu geçişteki durumu, iktidar mücadelesi ve ağır ekonomik kriz nedeniyle milli güvenlik konseptinin ve dış ekonomik doktrinin oluşturmalarını zorlaştırmıştır. Belirtilen sebeplerden dolayı 1991-1993 yılları arasındaki demokratik Rusya dış politikası, birçok anlamda Mihail Gorbaçov'un "perestroyka diplomasisinin" devamı

⁹⁶ Boris Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, çevirenler: Fatma&Serdar Arıkan, İthaki yayınları, 1 Baskı, İstanbul 2008, s.14.

⁹⁷ Andrey N. Saharov, *İstoriya Rossii S Drevnih Vremyon Do Naçala XXI Veka*, Ast Astrel, Moskova 2005, s. 1197-1199.

⁹⁸ Andrey N. Saharov, *a.g.e.*, s..2000.

⁹⁹ Yılmaz Tezkan, *Kadim Komşumuz Yeni Rusya*, A. Ajansı, 1 Baskı, s. 9.

¹⁰⁰ Fırat Karabayram, *Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya Gerçeği*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1 Baskı, İstanbul 2011, s. 85.

niteliğinde olmuştur¹⁰¹. Ancak, Mihail Gorbaçov olaylar tarafından dışlanmış ve başlattığı revizyon Sovyet bloğu ve Sovyetler Birliği'nin parçalanmasına neden olmuştur. Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin ise Mihail Gorbaçov'un başlattıklarını devam ettirmiştir. Onun stratejisinin temelleri şu şekilde olmuştur; ekonomik ve politik reformlar, uluslararası işbirliği ve Batı ile dostane ilişkilerin onarımı. Boris Yeltsin döneminde Rusya Federasyonu'nun dış politikasındaki stratejik yönlerden bir diğeri ise, Cumhurbaşkanının etrafındaki hükümet çevreleri tarafından iktidar, nüfus ve para için yapılan mücadeleden dolayı iç reformların yapılamaması nedeniyle bunu onarmak maksadıyla dış şartların oluşturulmasıdır. Bu doğrultuda, dış politika çıkarlar ve nüfusu elde etmek için bir savaş alanına dönüşmüştür¹⁰².

Ayrıca o dönemin dış politikası Batı topluluğuna ve dünya ekonomik yapılarına entegrasyonu sağlamayı arzulamıştır. Dış İşleri Bakanı Andrey Kozıryov tarafından deklare edilen Rusya Federasyonu-Amerika stratejik birliği, daha sonra stratejik partnerlik ideasına dönüştürülmüş ve bu, Rusya'ya Batı değerlerine bağlılığı karşılığında, liberal reformları gerçekleştirmede Batı'nın yardım sağlayacağı bir olgu haline gelmiştir. Liberal dönüşümün ilk iki yılı içinde, bazı hata ve kısıtlamalara rağmen Rus diplomasisi Rusya'nın uluslararası statüsünü belirlemiş, bunun yanı sıra birçok problemleri de çözmüştür. SSCB'ye ait Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyindeki rol, böylelikle Rusya Federasyonu tarafından üstlenilmiştir. Ama yakın çevre ülkeleriyle olan ilişkiler, Balkanlardaki politika ve 1991-1992 yılları arasındaki Rus Amerikan ilişkileri, 1993 yılında Boris Yeltsin'i dış politikada değişiklik yapmaya itmiştir.

Nisan 1993'de Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin tarafından onaylanan Dış Politika Konseptinde en fazla önem Yakın Çevre ülkeleriyle olan ilişkilere, daha sonra Doğu Avrupa ülkelerine ve son olarak Amerika ve diğer ülkelere verilmiştir. Böylece BDT'yi yöneten ve yön veren organların periyodik olarak toplanmasına başlanılmıştır. Finans ve askerî açıdan işbirliği gelişmiştir¹⁰³. Fakat BDT çerçevesinde yakınlaştıran bu adımlar, bazı birlik ülkelerinin bu entegrasyona farklı açılardan baktığını ve farklı hazırlık seviyelerinde olduğunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla birliğin oluşturulması baştan sanıldığı kadar kolay olmamıştır. Bağımsızlıklarını ilan eden ülkeler hızlı şekilde kendi

¹⁰¹ Andrey N. Saharov, *a.g.e.*, s. 1215.

¹⁰² Lena Jonson, *Vladimir Putin And Central Asia*, I. B. Tauris, London-New York 2006, s. 5.

¹⁰³ Andrey N. Saharov, *a.g.e.*, s. 1215.

yönetim ve ekonomik yapılarını, finans ve silahlı kuvvetlerini geliştirmeye devam etmişlerdir. Böylelikle BDT’de çok yönlü oluşan entegrasyon hızla gelişmeye başlamıştır. 1995 yılında ürünlerin ve sermayenin daha kolay dolaşımını sağlayan ve Rusya, Belarus, Kazakistan ve Kırgızistan arasında oluşan gümrük birliğinin temeli atılmıştır. 1996 Mart ayında bu ‘dört’ ülke kendi aralarında ekonomik ve hümonitar yani insani alanlarda entegrasyonu daha derinleştirmeye ilgili anlaşma imzalamışlardır. Paralel şekilde ‘ikili’ ülkeler (Rusya–Belarus Birliği) oluşumu, Orta Asya ülkeleri olan Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan arasında ‘tek ekonomik alan’, sonrasında ise ‘GUAM’ın (birleşimi Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova’dır) Euro-Asya Transkafkasya transport koridoru gelişmiştir.

1994 yılında Rusya Federasyonu’nun dış politikası giderek egemenleşerek değişmeye başlamıştır. Ülkede ABD ve müttefiklerinin belirli eylemlerine karşı doğal bir tepki olarak Batı karşıtı duygular oluşmuştur. 1996 yılında dış politikadaki değişimler, daha önce Dış İstihbarat Servisi’nin başında olan Yevgeniy Primakovun, Andrey Koziryovun yerine Dış İşleri Bakanlığı’na geçmesiyle daha da güçlenmiştir. Bakan olduktan sonra Yevgeniy Primakov, Yakın Çevre ve BDT ülkeleriyle olan ikili ilişkilerin kendi görevindeki öncelikler olduğunu açıklamıştır¹⁰⁴.

Aynı zamanda Yevgeniy Primakov, Rus dış politikası için çok stratejik bir yön olan Büyük Güç Statüsü ’nü tekrardan tanıtmayı denemiştir. Bunun başarılı iç reformlar uygulamaktan geçtiğini bilen Yevgeniy Primakov, bu amaçla, Kırım Savaşında Rus yenilgisinden sonra Rus siyasetini yeniden şekillendiren Çarlık Dış İşleri Bakanı Aleksander Gorchakovu tanıtmıştır. Vladimir Putin’e 1999’da iktidara geldiğinde Yevgeniy Primakov ’un en önemli mirası Aleksander Gorchakov olmuştur¹⁰⁵.

2.2. Vladimir Putin’in Gelişi ve Rusya’nın Yenilenen Orta Asya Politikası

Vladimir Putin, ilk olarak 26 Mart 2000 tarihinde Rusya Federasyonu Başkanı seçilmiştir ve 7 Mayıs 2000’de resmen göreve başlamıştır. Yemin töreninde Vladimir Putin: “Ortak hedeflerimiz mevcut, biz istiyoruz ki, Rusya, kendi vatandaşlarının gurur duyduğu ve bütün dünyanın saygı gösterdiği özgür, müreffeh, zengin, güçlü, medeni bir

¹⁰⁴ Andrey N. Saharov, *a.g.e.*, s. 1216.

¹⁰⁵ Lena Jonson, *a.g.e.*, s. 6.

ülke olsun” demiştir. Ayrıca Vladimir Putin: “Hatalardan kaçınmak mümkün olmayabilir, ancak söz verebileceğim ve söz verdiğim şey, açık ve dürüst bir şekilde çalışacağımıdır” diye eklemiştir¹⁰⁶.

Vladimir Putin, devlet başkanlığının ilk günlerinden itibaren uluslararası alanda Rusya’nın prestijini yükseltecek politikalar izleyeceğini ve dış politikanın merkezinde BDT ülkelerine yer ayrılacağını izah etmiştir. Bu gelişmeler, Orta Asya ülkeleri tarafından takip edilmiş ve Rusya’nın onlara karşı farklı politikalar geliştireceği izlenimini edinmişlerdir¹⁰⁷. Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlık ilanlarından sonra bazı anti Rusya’cı söylemler hâkim olsa da bu söylemler “kolonyalizm” tartışmaları, ekonomik sıkıntılar, radikalizmin sonucunda Tacikistan’da meydana gelen iç savaş ve Afganistan’daki Taliban’ın Orta Asya’ya yayılma riskinin gölgesinde kalmıştır. 2001’de Vladimir Putin, Orta Asya liderlerini SSCB’den miras alınan kırılganlıklar karşısında ortak çıkarların geçerliliği ve cumhuriyetlerin hiçbir zaman *sömürge* olarak algılanmadığı konusunda hızlıca ikna edebilmiştir. Rus dili bu bölgede çok yayılmış ve Özbekistan ve Türkmenistan dışındaki ülkelerde resmi statüsüne erişmiştir. Rus kanalları bu cumhuriyetlerde yayın yapmış, Rusya, yerel firmaları desteklemekle beraber o ülkelere Rusya’ya gelen işçilere iş alanları yaratarak yardım eli uzatmıştır¹⁰⁸.

Vladimir Putin, göreve başlamasından az süre geçtikten sonra, Orta Asya cumhuriyetlerini ziyaret ederek bu bölgenin önemine somut olarak vurgu yapmıştır. Süreci takiben Orta Asya ülkelerinin Rusya’ya uyguladıkları politikalar pozitif yönde ilerlemiştir. Buna birkaç durum sebep olmuştur. Rus ekonomisi krizden çıkmaya başlamış ve siyasi açıdan da toparlanmaya başlamıştır. Bir başka sebep ise Vladimir Putin’in Rusya’da tüm gücü merkezde toplamasının Orta Asya liderleri tarafından sempatiyle karşılanmasıdır. Hatta bu politika bu cumhuriyetleri Batı karşısında bütünleşmeye itmiştir¹⁰⁹. Diğer taraftan, 11 Eylül 2001 New York’taki terör olayları sonucunda Amerika’nın Afganistan hareketi başlamış ve bu olaylar Kırgızistan ve

¹⁰⁶ Biyografiya, <http://putin.kremlin.ru/bio>, 20.02.2019.

¹⁰⁷ İlyas Kamalov, *Moskova’nın Rövanşı -Putin Dönemi Rus Dış Politikası*, Yeditepe Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul 2008, s. 123-124.

¹⁰⁸ Marlene Laruelle, *Dinamika Migratsii I Sotsialniye İzmeneniya V Tsentralnoy Azii*, Petra, Paris 2010.

¹⁰⁹ İlyas Kamalov, *a.g.e.*, s. 153.

Özbekistan’da Amerikan üslerinin açılmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum Orta Asya ülkeleri tarafından iç işlere karışma olarak algılanmaya başlanmış ve Moskova ile otomatik olarak yakınlaşmaya neden olmuştur. Böylelikle Rusya, Kazakistan inisiyatifiyle 2000’de kurulan AEB ve 2002’de kurulan KGAÖ bünyesinde Orta Asya ülkelerinin vazgeçilmez partneri haline gelmiştir¹¹⁰.

Rusya’nın bu ülkelerle ortaklaşa yürüttüğü faaliyetler, uluslararası terörizm ve narkotik ticareti alanlarında da devam etmektedir. Bu ülkelerde yaşayan Rus kökenli insanların haklarının korunmasında, birleşik güvenlik ve ekonomik sahaların kurulması bu ilişkilerin zeminini oluşturmaktadır¹¹¹.

2.2.1. BDT ve Yakın Çevre Politikası

SSCB'nin çöküşünün ciddi jeopolitik sonuçları olmuştur. SSCB ve ABD'nin stratejik karşılıklı mücadelesi tarafından belirlenen İki Kutuplu uluslararası ilişkiler sistemi artık geçmişte kalmıştır. Bu sistemdeki ülkeler, dış politika önceliklerini ve ittifaklarını yeniden şekillendirmek zorunda kalmışlardır. Rusya, bu anlamda diğer önde gelen ülkeler ile olan problemleri çözmüştür. Ancak Rus dış politikasının karşılaştığı sorunların boyutu, karmaşıklığı, karakteri eşsiz olmuştur. 1992’de Rusya, BM Güvenlik Konseyi’nin daimi üyesi olan SSCB’nin halefi olarak büyük bir nükleer güç niteliğinde uluslararası statüsünü onaylamıştır. 1991’in sonunda kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu çerçevesinde Rusya, jeopolitik, ekonomik, demografik ve askeri potansiyeline uygun olarak BDT’yi hayati çıkarlarının alanı olarak gördüğünü ilan etmiştir. Aynı zamanda, Rusya dış politikasının ana yönleri tanımlanmış ve bunlar *Yakın Çevre* ülkeleri (bağımsızlıklarını kazanan eski Sovyet cumhuriyetleri) ile ilişkiler ve önde gelen dünya güçleriyle (ABD, Batı Avrupa, Japonya, Çin vb.) ilişkiler şeklinde belirlenmiştir¹¹².

Yeltsin tarafından 1993’te imzalanan “Yakın Çevre Konsepti” diye de adlandırabileceğimiz Dış Politika Doktrini aslında ülke politikasının biçimidir. Bu

¹¹⁰ Arnaud Leclercq, *Ruskoye Vnimanie V Yevrazii: Geopolitičeskaya İstoriya Ot Stanovleniya Gosudarstva Do Vremyon Putina*, Alpina Pablişer, Moskova 2014, s. 267-276.

¹¹¹ İlyas Kamalov, *a.g.e.*, s. 152.

¹¹² Denis A. Şuvayev, *Vneşnyaya Politika Rossiyskoy Federatsii, İstoriya Oteçestva: Virtualnyy Uçebnyy Kompleks*, <http://www.istoriya.org.ru/complex/textbook/9-3>, 25.02.2019.

“Konsept” yukarıda da belirttiğimiz gibi ilişkiler açısından ilk sıranın BDT’ye verileceğini fikrinin yanı sıra, bu örgüt içerisinde inşa edilecek ortak savunma sistemine de yer verileceğini içermiştir. BDT ile çizilmiş sınırlar, Rusya’nın “Milli Güvenlik Alanı” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca bu “Konsept”te Rusya devletinin menfaatleri tehlikeye girdiğinde, bu topraklara askeri güç gönderileceği de belirtilmiştir¹¹³.

BDT oluşumu, Yakın Çevre politikasının ana taşlarından biri haline gelmiş ve üye olan eski Sovyet ülkelerini Rusya’nın hegemonyası altında tutmaya yardımcı olmuştur. Bunun yanında Rusya, bu oluşuma girmek istemeyen ülkelere bazı suni müdahaleler uygulamış ve onların BDT’ye iştirakini sağlamıştır. Diğer taraftan, Rusya bu bölgede kendi hâkimiyetinde olmayan bir takım ekonomik girişimleri engelleyerek, ekonomik alanda da kendisini merkeze yerleştirmiştir¹¹⁴.

Rusça konuşan nüfusun çıkarlarının korunmasına da bu Konseptte yer verilmiş ve Rusya’nın BDT bölgesindeki hâkimiyeti desteklenmiştir¹¹⁵. Rusya’nın dışarıdaki Ruslar konusunda bütün önlemleri alacağı aslında o bölgedeki ülkelere bir uyarı niteliğinde olmuştur. Rusya ile sağlam ilişkilere sahip olan bu cumhuriyetler bu uyarılardan ziyan görmeyecek ancak bu, Batı ile ilişki kurmak isteyen ülkeler için bir caydırıcılık niteliğinde olacaktır. Böylelikle dışarıdaki Ruslar argümanını bir dış politika yöntemi olarak kullanan Rusya, çıkarlarına karşı gidecek ülkelerle müdahale edebilecektir. Buna ek olarak Rusya için dışarıdaki Ruslar, sadece etnik Ruslar olmayıp eski Sovyetler sınırı içerisinde doğanları da içermektedir. Buradan hareketle Rusya, çift vatandaşlık kanununu imzalayarak eski SSCB alanında yaşayanlara Rus vatandaşlığını tanımıştır¹¹⁶.

Rusya’nın bölgeyle ilgili önemseyemeyeceği bir başka konu da radikalizmin tehdididir. Çeçen Savaşı ve Tacikistan’daki iç savaşla ilgili olarak radikalizmin Rusya açısından önemi artmıştır. Bölgedeki radikal halkın, Rusya’nın etkisini azaltmak için kitleleri hareketlendirme kabiliyetleri sınırlı olmuştur. Fakat hem BDT’deki sayıları hem de

¹¹³ N. Filiz İrge, *Sovyetlerden Rusya Federasyonu’na Balkanlar- Orta Asya- Kafkaslar Kapitalist Kuşatma*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2006, s. 278

¹¹⁴ Mesut H. Caşın ve Giray S. Derman, *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*, SRT Yayınları, Ankara 2016, s. 220-222

¹¹⁵ N. Filiz İrge, *a.g.e.*, s. 279.

¹¹⁶ Dicle Sasaoğlu, *Rus Dış politikasında Dış Ruslar Argümanının Kullanımı*, BİLGESAM Analiz/ Rusya, No: 1186, 5 Şubat 2015, s.4-5, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-391-2015020531186.pdf>, 26.02.2019.

Rusya’da Müslüman cemiyetlerinin olması nedeniyle radikalist hareketlerin gizilgücü, Rusya tarafından dikkate alınmak zorunda olan risk öğeleridir¹¹⁷.

Geniş açıdan bakıldığında, Rusya, Yakın Çevre Konseptiyle, BDT yapısı kapsamında, yeni cumhuriyetleri kendi politik, ekonomik ve güvenlik sahasında tutmayı hedeflemektedir. Ayrıca bu ülkeleri bir topluluk içerisinde birleştirmek istediği ve çabaladığı da söylenebilir. Yakın Çevre ’deki egemen durum Rusya’ya tekrar dünyada “Küresel Güç” statüsünü verecektir. Diğer taraftan, BDT’ye yüklenen görev tam anlamıyla işlememiş, burada Rusya’nın baskın rolünden rahatsız olan yeni ülkeler de ABD öncülüğünde bölgedeki enerji transferlerine alternatif oluşturmak adına 1997’de GUAM’ı kurmuşlardır. 1999’da bu oluşuma Özbekistan katılmıştır ve oluşumun yeni adı GUUAM olmuştur¹¹⁸.

2.2.2. Orta Asya’da Rusya Dış Politikasının Konsept ve Örgütsel Düzenlenmesi

Vladimir Putin’in iktidara gelmesi, yeni Rus dış politikası tarzının onaylanmasına yol açmıştır. İlk aşamada, B. Yeltsin döneminin siyasi tarzıyla karşılaştırıldığında, doktrin ve örgütsel düzen için çaba göstermesi temel özelliğidir. Bu durum aynı zamanda Orta Asya yönelişini de etkilemiştir. Yeni cumhurbaşkanının göreve gelmesinden sonraki ilk birkaç ayda (Vladimir Putin, 31 Aralık 1999’da Başkan Vekili olmuştu), ülkenin dış politikasını tanımlayan 3 ana doktrin dokümanı kabul edilmiştir. Bunlar, Ulusal Güvenlik Konsepti (10 Ocak 2000), Askeri Konsepti (21 Nisan 2000) ve Dış Politika Konsepti (28 Haziran 2000) dir. Son belgede, Sovyet sonrası ülkelerle olan ilişkiler önemli bölgesel önceliklerden biri olarak adlandırılmıştır. Bu belgelerin ulusal güvenlik bağlamında oluşturulduğu açıktır. “Rusya dış politikasının öncelikleri, ülkenin ulusal güvenlik görevlerinde BDT üyesi ülkelerle çok taraflı ve ikili işbirliğinin uyumluluğunu sağlamaktır. BDT üye ülkelerindeki çatışmaları çözmek ve özellikle uluslararası terör ve aşırılıkçılıkla mücadelede askeri-politik alanda ve güvenlikte işbirliğini geliştirmek için ortak çabalara öncelik verilecektir” Öncelik olarak, BDT ülkeleri ile ekonomik

¹¹⁷ Janna Usmanova, Rusya Federasyonu’nun Orta Asya Politikası (1991-2006), (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı), Ankara 2008, s. 65-66.

¹¹⁸ Mesut H. Caşın ve Giray S. Derman, *a.g.e.*, s. 222.

işbirliği kurma ihtiyacı da vurgulanmıştır ve “Konseptte” Hazar statüsünün çözüm problemleri belirtilmiştir¹¹⁹.

10 Ocak 2000’de kullanıma sokulan *Ulusal Güvenlik Konsepti*, 1997’deki belgenin yenilenmiş varyantıdır. Yeni belge Rusya’nın uluslararası arenadaki konumu, menfaatleri ve tehdit algılamalarını içermiştir. Konseptte, ABD öncülüğündeki Batı egemenliğinde Tek Kutuplu düzen inşa edilebilirliğine ve askeri gücün önemine vurgu yapılmıştır. Rusya’nın milli menfaatleri, istiklali, egemenliği ve sınırlarının korunması, Rusya ve ortaklarına olası askeri müdahalenin bertaraf edilmesi ve ülkenin demokratik şartlarda gelişiminin sağlanması öngörülmektedir. Bu konseptte, kitle imha silahlarının çoğalması, dünya barışının garantörü olan BM ve AGİT’in aktivitesinin azalması, NATO’nun Rus sınırlarına yaklaşması ve buralarda üslerin oluşturulması, BDT içerisindeki dayanışmanın azalması, Rusya’dan toprak isteminde bulunulması, Rusya’nın dışarıdaki rolünün zayıflaması tehdit olarak belirtilmiştir¹²⁰.

Yeni yüzyılın başlarında kabul gören konseptte daha çok NATO tehdidine önem verilmiştir. Bunun sebebi olarak 1999’da Doğu Avrupa ülkelerine NATO’nun gelmesi ve Kosova müdahalesi gösterilebilir. NATO’nun Doğuya ilerlemesinin yanı sıra BM Güvenlik Konseyinin izni çıkmadan güç kullanımı da Rusya için tehdit niteliğindedir¹²¹.

Konsepte askeri tehditlere özel vurgu yapılmış ve ülkenin ana görevlerinden biri olarak askeri açıdan güvenliğin temin edilmesi olduğu belirtilmiştir. Bu esnada, uygun savunma bütçesiyle yeni yüzyılda oluşabilecek tehditlere karşılık verebilecek gücü elde etmenin önemi de ifade edilmiştir. Silahlı kuvvetler güvenliğin muhafaza edilmesinde temel öğedir ve silahlı gücün önemine bu belgede vurgulanmıştır. Bu konseptte ABD öncülüğündeki tek aktörlük yapılanmalara izin vermemek ve ekonomik sıçrama için küresel ekonomiye entegrasyonun önemine vurgu yapılmıştır¹²².

¹¹⁹ Andrey A. Kazantsev, “*Bolşaya İgra*” S Neizvestnımi Pravilami: Mirovaya Politika İ Tsentralnaya Aziya, Naslediye Yevrazii, Moskova 2008, s. 138, http://www.pircenter.org/kosdata/page_doc/p1778_1.pdf, 27.02.2019.

¹²⁰ Merve İ. Yapıcı, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkiler*, Usak Yayınları, Ankara 2010, s. 228.

¹²¹ Margot Light, İn Search Of An İdentity: Russian Foreign Policy And The End Of İdeology, *Journal Of Communist Studies And Transition Politics*, 19. Cilt, 3. Sayı, Eylül 2003, s. 42-59.

¹²² Merve İ. Yapıcı, *a.g.e.*, s. 230.

2008’de gerçekleşen Rusya-Gürcistan savaşında, o günün koşulları ve gelişmeleri Rusya’nın yeni güvenlik konseptine ihtiyacının olduğunu göstermiş ve Dimitri Medvedev tarafından hazırlanmaya başlanan yeni güvenlik konseptinin güvenlik içerikli olacağı anlaşılmıştır. Rusya’nın etki alanı olan eski Sovyet coğrafyasında renkli devrimlerin gerçekleşmesi, Ukrayna ve Gürcistan’ın NATO’ya girme olasılığı, AB ve eski SSCB ülkeleri arasındaki işbirliği, Orta Asya bölgesindeki Türkiye, İran, Çin ve ABD gibi güçlerin etkisinin artırma çabaları, radikalizm temsilcilerinin Rusya’nın güvenliğini tehdit etmesi, ABD tarafından Doğu Avrupa’ya savunma sistemlerinin yerleştirilmesi ve küresel ekonomik krizin Rusya’nın etki alanındaki bölgelere olumsuz yansımaları yeni konseptin oluşmasında rol oynamıştır. 2009’da gecikerek yürürlüğe giren Dimitri Medvedev dönemindeki Güvenlik konsepti, Rusya’nın 2020 senesine kadar olacak tehdit ve stratejik çıkarlarını vurgulamaktadır. Belgede ekonomiden eğitime kadar birçok alanda oluşturulacak stratejiler yer almaktadır. Ayrıca Rusya’nın küresel rolüne, karşılaşılabilecek tehditler ve sorunlara da değinilmiştir. Problemlerin silahlı kuvvet kullanarak çözülmesi de vurgulanmaktadır. Ayrıca uluslararası hukuk çerçevesinde milli çıkarların korunması ve silahlanma maratonuna girilmeyeceğine vurgu yapılmaktadır. NATO’nun yayılması uygun bulunmamaktadır ve bunun yanında Rusya-ABD iletişiminin eşit olarak yürütüleceğine değinilmektedir. Son olarak güvenlik konseptindeki güncellemelerde, yaptırımlar ışığında Rusya’nın ekonomisine tehdit oluşturan unsurlar da vurgulanacaktır. Tekrardan başkan olan Vladimir Putin’in önergesinde geçtiği gibi, ekonomiyi tehdit eden yabancı unsurların azaltılması için mekanizma oluşturulmalıdır¹²³.

21 Nisan 2000’de imzalanan *Askeri Konsept*, Vladimir Putin dönemine denk gelmektedir. Bu belgede kapsamlı savaşlardan ziyade, etnik ve dinsel aşırıcılığın sonucunda meydana gelebilecek tehditler üzerinde durulmaktadır. Fakat bu zeminde başlayan arbedeler sonrasında büyük çaplı savaşlara dönüşme olasılığı göz ardı edilmemektedir. Bu belge B. Yeltsin dönemindeki konseptten pek farklı değildir. Eski belgeye ek olarak nükleer silahlarla veya balistik füzelerle sadece Rusya’ya değil, Rusya’ya ve ortaklarına saldırılması durumunda nükleer silahlarla karşılanacağı

¹²³ Elnur İsmayılov, Rusya Güvenlik Stratejisi-2020 Belgesi, *BİLGESAM Analiz/ Rusya*, No: 1231, 14 Temmuz 2015, s.1-9, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-66-20150714461231.pdf>, 27.02.2019.

maddesi eklenmiştir. Bu belge dış tehditlerin sayısında düşüş olduğunu belirtilmektedir. Yeni belgede, Rusya'nın askeri güvenliği açısından en önemli bölgelerden biri BDT olarak belirtilmiştir. Oluşum üyeleriyle güvenlik anlaşmasının, eski Sovyet coğrafyası güvenliği ve Rus menfaatlerinin gereksinimi olduğu belirtilmektedir¹²⁴.

Askeri Konsept 'in politik, stratejik ve ekonomik bölümlerden oluşmasının yanı sıra son bölümünde savunma sanayinin üzerinde çalışılacağı da belirtilmiştir. Askeri kurumların maddi açıdan desteklenmesi, askeri personelin tüm sosyal ve yaşamsal ihtiyaçlarının yerine getirilmesi ve askeri kompleksin devlet tarafından hamiliğinin yapılması bu konseptte yer almaktadır. Askeri kuvvetleri ileriye dönük düzenlemede başkanın kendisinin sorumlu olduğu tespiti yapılmıştır. Bu konseptin en önemli özelliği, eski belgeye nazaran daha çok nükleer caydırıcılığa yer vermiş olmasıdır. Kursk Denizaltısı faciasından sonra Vladimir Putin, ülke güvenliğinin direği olan ordunun yeniden modernizasyonunun gerekliliğini kaydetmiştir. Bu bağlamda ordunun kademeli olarak profesyonel askerlerden oluşması için reformlara başlanması kararlaştırılmıştır¹²⁵.

Bu belgenin güncellemesi 5 Şubat 2010'da Vladimir Putin tarafından onaylanarak yapılmıştır. Dört bölümden oluşan bu doktrinin, ilk bölümünde genel hükümler, ikinci bölümde Rusya'ya yönelik gelebilecek tehlike ve tehditler yer alırken üçüncü bölümünde ülkenin askeri politikası belirtilmiştir, son bölümde ise ülkenin askeri-ekonomik savunmasına dair beklentilerine ayrılmıştır. Başlıca askeri tehditler arasında, NATO'nun yeni üyeler ve savunma sistemi sayesinde genişleme ve güçlenmesi yer almıştır. Ayrıca, Rusya'nın askeri tehditleri arasında yasadışı silahlı oluşumların yaratılması ve eğitilmesi, bunların Rusya Federasyonu topraklarında veya müttefiklerinin topraklarında faaliyet göstermesi yer almıştır. Buna ek olarak Rusya veya müttefiklerine bitişik bölgelerde, kışkırtıcı amaçlarla tatbikatlar yapılırken askeri gücün gösterilmesi, bazı devletlerin veya devlet gruplarının silahlı kuvvetlerinin kısmi ya da tam seferberlikle yeniden canlandırılması, bu devletlerin devlet ve askeri makamlarının savaş koşullarında çalışması da tehdit olarak belirtilmiştir. Bu belgenin 2000 yılında kabul edilen önceki doktrinden temel farkı, silahlı kuvvetlerin çıkarlarını ve vatandaşlarını korumak için ülke dışında kullanmanın yanı sıra, uluslararası barışı ve

¹²⁴ Fırat Karabayram, *a.g.e.*, s. 116.

¹²⁵ Merve İ. Yapıcı, *a.g.e.*, s. 230-236.

28 Haziran 2000 tarihinde büyük devlet olarak Rusya'nın güvenliğini, bağımsızlığını ve sınır bütünlüğünü temel amaç olarak edinen *Dış Politika Konsepti* yürürlüğe girmiştir. Yeni yüzyılda dünya düzeni yeniden oluşturulurken Rusya da kendi etki alanlarını ve dış politikasını tekrar gözden geçirmiştir. Kendi halkının güvenliği ve haklarının korunması bu konseptin ana görevi olmuştur¹²⁸. Bu konseptte gelişmiş ülkelerle her alanda ilişkilere vurgu yapıldıktan sonra “Yakın Çevre” de Rusya'nın fazla görev alması gerektiği belirtilmiştir. Büyük bir devlet olarak Rusya'nın milli menfaatleri doğrultusunda BDT gibi kendi etki alanında entegrasyon kurumları oluşturmak temel amaçlarındandır. Aynı zamanda bunlar üzerinden sınırları sağlamlaştırmak, dışarıdaki etnik Rusların yanında olmak ve arbedeleri yatıştırmak da dış politikada önem arz etmektedir¹²⁹.

B. Yeltsin dönemindeki dış politika anlayışından uzaklaşan bu belge, ilk defa Rusya'nın uluslararası önceliklerine yer vermiştir. Önceki konseptte devletin görevi güçlenmek, sistemin tam katılımcısı olmak ise yeni dış politika konseptinde Rusya, dünya sahnesinde kilit oyunculardan birinin rolünü üstlenmektedir: “Rusya bu süreçte aktif bir katılımcı” ve buna ek olarak “yeni bir dünya düzeni oluşumu üzerinde önemli bir etkiye sahiptir”. Aynı zamanda, hükümet uluslararası ilişkilere aktif olarak katılmaya devam etmeyi ve sadece bölgesel değil, aynı zamanda dünya siyasetini etkileyen en etkili aktörlerden biri olmayı hedeflemektedir. Bu statüyü korumak için, konsept, Rus devletinin ve sivil toplumun daha da güçlendirilmesini ve sürdürülebilir ekonomik bir büyümeye erken geçiş sağlanmasını önermektedir. 2000’de kabul edilen doktrinin ayırt edici özelliği “her yöne çabaların bir kombinasyonunu” ima eden dengeye vurgu yapmasıdır. Dünyadaki güvenliği hem küresel hem de bölgesel olarak sürdürmek, dış politika faaliyetlerini ikili ve çok taraflı olarak geliştirmek ve tamamlamak üzerine¹³⁰.

NATO ve ABD tehdit sayılmakla beraber, onların silahsızlanma, silah denetimi ve bölgesel çatışmaları yatıştırmak gibi konularda beraber çalışılabilecek aktörler olduğu vurgulanmaktadır. AB ve BDT’ye giren devletlerle ilişkilerin önemine değinilmiştir.

¹²⁸ Osman M. Öztürk, *Rusya Federasyonu Askeri Doktrini*, ASAM Yayınları, Ankara 2001, s. 28.

¹²⁹ Fırat Karabayram, *a.g.e.*, s. 117.

¹³⁰ Olga A. Krestovskih, *Printsipy Realizma Vo Vneşney Politike Rossiyskoy Federatsii V Naçale XXI Veka*, Uralskiy Gosudarstvenniy Pedagogičeskiy Universtitet, Bitirme Tezi, Yekaterinburg 2016, s. 36-37, <https://core.ac.uk/download/pdf/46462336.pdf>, 15.02.2019.

Dünyadaki sulhun temin edilmesi konusunda Rusya'nın, Çin, Hindistan ve İran gibi ülkelerle ilişki kurmak ve genişletmesi önemlidir. Doğu'da da kendi rolünü kuvvetlendirmek amacıyla APEC, ASEAN, ŞİÖ gibi kuruluşlarda faaliyetlerini çoğaltmalıdır¹³¹.

2008 yılındaki Rusya dış politikası konsepti haziran ayında Dimitri Medvedev tarafından onaylanmıştır. Konsept kabul edildiğinde Dimitri Medvedev'in yaklaşık iki aydır iktidarda olmasından dolayı, bu belge daha çok Vladimir Putin iştirakiyle O'nun ekibi tarafından geliştirilmiştir. Bu belgenin temelini 2000'de kabul edilen doktrin oluşturmaktadır. Buna ek olarak uluslararası ilişkilerde meydana gelen değişimler ve Rusya'nın dünya statüsündeki değişimleri hesaba alınarak düzenleme yapılmıştır. Tüm bu faktörler, uluslararası meselelerde ülkenin artan rolü ve dünyada ne olup bittiğine dair sorumluluğunu arttırmayı amaçlamıştır. Bunun yanı sıra sadece uluslararası gündemde değil, aynı zamanda uluslararası oluşuma katılma fırsatları göz önüne alındığında, Rus dış politikasının önceliklerini yeniden düşünmek konsept yazarlarını zorlamıştır¹³². 1993'teki konsepte Rusya'nın dünya toplumunun tam üyesi olması gerektiği vurgulanırken, 2000'deki baskısında Rusya'nın uluslararası ilişkilerin aktif bir üyesi haline geldiğini ve "yeni bir dünya düzeninin oluşumu" üzerinde bir etkisi olduğu ve olması gerektiği belirtilmiştir. 2008'deki konsepte, ülkenin rolünün daha da güçlendiğini, devletin uluslararası gündemi şekillendirme ve uygulamada yer aldığını ve ayrıca Rusya'nın dünyada olanlardan sorumlu olduğu belirtilmektedir. Bu konseptte büyük devlet özelliklerine rastlanmaktadır. Bunlardan ilki, bağımsız ve egemen dış politikanın yürütülmesidir. İkincisi, uluslararası gündemin oluşumuna ve uygulanmasına katkı sağlamaktır. Üçüncüsü, "büyük bir gücün" geleneksel coğrafya, nüfus, kaynaklar, askeri, ekonomik, entelektüel potansiyel gibi parametrelerine sahip olmasıdır. Dördüncüsü, "adil ve demokratik bir dünya düzeni oluşturmak için küresel süreçler üzerindeki etkidir". Beşincisi ise, "dünyada olanlara karşı sorumluluğu arttırmaktır"¹³³.

¹³¹ Merve İ. Yapıcı, *a.g.e.*, s. 238-239.

¹³² *Kontseptsiya Vneşney Politiki Rossiyskoy Federatsii*, Utverjdena Prezidentom RF D.A. Medvedevim, 2008, <http://kremlin.ru/acts/news/785>, 02.03.2019.

¹³³ Olga A. Krestovskih, *a.g.e.*, s. 39.

12 Şubat 2013'te dış politika konsepti tekrar başkan seçilen Vladimir Putin tarafından güncellenmiştir. Her şeyden önce, güncellenmiş versiyonda bir dizi dış politika hedefi ortadan kaldırılmış ve birkaç yeni hedef eklenmiştir. Örneğin, ülkenin uluslararası konumunun dış politika ortamındaki dalgalanmalara karşı sürdürülebilirliğini sağlamak üzere tasarlanmış ikili ve çok taraflı ortaklıklar sisteminin oluşturulmasından vazgeçilmiş, bunun yerine Rusya'nın dünya ekonomik ilişkiler sistemindeki ticari ve ekonomik konumlarının güçlendirilmesi, diplomatik kanallar üzerinden yurtdışındaki ulusal operatörlerin çıkarlarının korunması, Rus mallarının, hizmetlerin, yatırımların engellenmemesinin sağlanması eklenmiştir¹³⁴.

2013'teki konseptin bir diğer önemli yeniliği de dünyadaki mevcut durumun tanımlanmasıdır. 2008'deki belge sadece temel ve dinamik değişikliklerden yüzeysel bahsetmişken, 2013'teki belgede bu değişiklikler detaylı bir şekilde sunulmuştur. Konseptte Batı'nın dünya ekonomisine ve politikalarına hükmetmesinin azalmaya başladığı, küresel güç ve gelişme potansiyelinin yayıldığı, özellikle de Asya-Pasifik Bölgesi başta olmak üzere gücün Doğu'ya kaydığı belirtilmiştir. Rusya Dışişleri Bakanı S. V. Lavrov, Rusya'nın dış politikasının bağımsızlığını, coğrafi boyutlarına, benzersiz jeopolitik konumuna, asırlık tarihi geleneğine, kültürüne ve halkının kendi bilincine bağlı olduğunu belirtmektedir. Kısacası, Rusya'nın uluslararası faaliyetlerinin temel görevi, ekonomik gelişim için uygun dış koşulların yaratılması, inovasyonların yaratılması ve insanların yaşam standartlarının iyileştirilmesi üzerinedir¹³⁵.

Dış politika konseptinin son güncellenmesi 30 Kasım 2016'da gerçekleşmiştir. Geçmişteki tüm konseptlerin temel ilkelerini kendisinde barındıran bu belgede, ek olarak teknolojik yenilenme, halkın refahını artırma ve Rusya'nın dünya merkezlerinden biri haline getirilmesi belirtilmiştir. Rus medyasının uluslararası alanda konumunu güçlendirilmesi de konseptte yer almıştır. Mevcut askeri ittifakların güvenlik temininde yetersiz kaldığı ve bunun sonucunda güvenliğin sağlanmasında ortak çabaların önemine vurgu yapılmaktadır. Yeni konseptte, terörle mücadeleye daha fazla önem verilmektedir. NATO'ya karşı olan tereddütler bu belgede de değişmemiştir ve

¹³⁴ *Kontseptsiya Vneşney Politiki Rossiyskoy Federatsii*, Utverjdena Prezidentom RF V.V. Putinim, 2013, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_142236/, 02.03.2019.

¹³⁵ Sergey Lavrov, Vneşnepolitičeskaya Filosofiya Rossii, *Mejdunarodnaya Jizn*, 3. Sayı, 2013, s. 2, https://interaffairs.ru/virtualread/ia_rus/32013/files/assets/downloads/publication.pdf, 03.03.2019.

ABD'nin füze savunma sistemi ulusal güvenlik tehdidi olarak belirtilmiştir. 2016'daki konsept, Rusya'nın her insanın dünyadaki olaylar hakkındaki nesnel bilgilere ulaşma ve bu olaylar hakkındaki farklı bakış açılarına sahip olma hakkını muhafaza edeceğini öngörmektedir¹³⁶.

Vladimir Putin 2000 yılında iktidara geldikten sonra, Rusya realist bir devlete dönüşmeye başlamıştır. Vladimir Putin, uluslararası ilişkilerde realizm paradigmasının bir sözcüsüdür. Vladimir Putin'in Rusya'nın toprak bütünlüğünü güçlendirmesine odaklanması ve Gazprom'u koruma ve petrol alanlarını kendi lehine değil devlet lehine kamulaştırma fikri gibi dış politikasının tüm yönleri, realizmi temsil etmektedir. Bu durum Rusya'nın dış politika konseptlerinde izlenebilmektedir¹³⁷.

2.3. Orta Asya Güvenlik Boyutunda Neorealizm Yaklaşımı ve Rusya'nın Liderliğindeki Bölgesel Kuruluşlar

SSCB'nin dağılmasının ardından beş cumhuriyetin (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan) bağımsızlığını ilan etmesiyle beraber yeni bir Orta Asya bölgesinin ortaya çıkışı, tüm Avrasya'nın jeopolitik ve jeo-ekonomik durumunu değiştirmiştir. Bu gelişme Orta Asya'ya, geniş Avrasya'nın birçok bölgesini birbirine bağlayan transit bölge potansiyelini geri kazandırmakla kalmamış, bunun yanında geniş Avrasya kıtasının merkezinde yeni bir bölgenin oluşmasına ve işleyen jeopolitik kavramların yeniden dile getirilmesine zemin hazırlamıştır. Orta Asya bölgesinin oluşumunun daha da gelişmesi, aynı zamanda çok boyutlu ve geniş yönlü niteliği, tezahürlerinin çeşitli yönlerini analiz ederek, uluslararası ilişkilerin teorik birçok kavramının ortaya çıkışını gerçekleştirmiştir. Neorealistler (realistler gibi), onun içerisinde “Yeni Oyun” yasalarının ve özelliklerinin canlandığını görmüşlerdir ABD ve müttefikleri ile yeni bölgesel kuruluş olan ŞİO bünyesindeki Rusya, Çin ve bölgedeki

¹³⁶ Mariya Leyva ve Aleksandr Ratnikov, *Putin Utverdil Novuyu Kontseptsuyu Vneşney Politiki Rossii*, RBC, <https://www.rbc.ru/politics/01/12/2016/5840282d9a7947314d65e9fa>, 04.03.2019

¹³⁷ Olga A. Krestovskih, *a.g.e.*, s. 43.

müttefikleri arasında gelişen rekabet, tamamen jeopolitik rekabetin ötesine geçmeye başlamıştır.¹³⁸

ABD ve NATO'nun Orta Asya bölgesine hızlı bir şekilde girmesinden ve buradaki birçok ülkede askeri teknik ve lojistik altyapı oluşturmaktan kısa bir süre sonra, Rusya'daki siyasi elitin havası değişmiştir. Rusya yönetimi başlangıçta, düşmanlarını “yabancı eller” ile yok etmek için eşsiz bir fırsat bulduğunu düşünmüştür¹³⁹. Ancak, beklentilerinin aksine, Aralık 2001'de Afganistan'daki terörle mücadele operasyonunun sona ermesinden sonra ABD ve müttefikleri bölgeden ayrılmamıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin kararıyla, Afganistan'da, NATO'nun Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü olarak da bilinen ISAF askeri misyonunun başlaması, ABD ve müttefiklerinin bölgede uzun süreli kalacakları anlamına gelmekteydi¹⁴⁰.

Terörle mücadele operasyonunun başlangıcında, Rus siyasi ve uzman topluluğunda başlarda, ABD ve müttefiklerinin Orta Asya'daki askeri varlığının aslında Çin'e yönelik olduğu fikri hakim olmuştur. ABD ile Rusya arasındaki “güçler ayrılığı” ekseninde, ilk olarak Afganistan'ın istikrara kavuşturulması ve El-Kaide ile Taliban'ı yenerek ABD'nin eve döneceği, Rusya'nın ise Orta Asya'nın güvenliğine odaklandığı görüşü hâkim olmuştur. Fakat Afganistan'da bir NATO askeri misyonunun oluşturulması ve ittifak tarafından hemen hemen tüm Orta Asya ülkelerinin askeri lojistik altyapılarının ve ulaştırma ağlarının kullanılmasının ardından, “ABD'nin yeniden Rusya'yı çevreleme politikasını başlattığı” tezi öne çıkmaya başlamıştır¹⁴¹.

Bu durum, sosyalist kampın ve SSCB'nin çöküşünden sonra İki Kutuplu dünyanın sonuna gelindiğinde, krizde olan siyasal realizm destekçilerinin, konumlarını yeniden canlandırmasına yol açmıştır. Neorealistler, tıpkı realistler gibi, uluslararası ilişkilerdeki olayları genel olarak ulusal güvenlik ve uluslararası düzen prizması üzerinden

¹³⁸ Abdugani Mamadazimov, Formirovaniye “Regionalnogo Obraza” Tsentralnoy Azii: K Voprosu O Teoritičeskih Podhodah K Probleme, Central Asian Analytical Network, Mart 2017, <https://caa-network.org/archives/8582>, 05.03.2019.

¹³⁹ Andrey A. Kazantsev, *a.g.e.*, s. 145.

¹⁴⁰ A. Sobolyev, *Razmeşeniye V Avganistane Mejdunarodnih Sil Bezopastnosti*, Zarubejnoye Voennoye Obrazovaniye Dergisi, № 1 (658), Ocak 2002, s.8-9, <http://militaryarticle.ru/zarubezhnoe-voennoe-obozrenie/2002-zvo/6951-razmeshhenie-v-afganistane-mezhdunarodnyh-sil>, 06.03.2019.

¹⁴¹ Andrey A. Kazantsev, *a.g.e.*, s. 146.

yorumlamaktadırlar¹⁴². Modern neorealizmin önde gelen temsilcilerinden biri olan K. Waltz, şunları vurgulamaktadır: “Ülke tam olarak ulusal çıkarlarına uygun hareket ediyor, yani güvenlik gereksinimlerini araştırmış, onu izlemeye çalışıyor. Bu çok doğal ve aynı zamanda önemlidir. Ulusal çıkarlar konseptine bağlılık, tehdit altında kalan devletin devamlılığı bakımından diplomatik ve askeri hareketlerin buna göre dikkatle planlanması gerektiği anlamına gelir. İlgili eylem, devletin kendisini bulduğu duruma bağlı olarak hesaplanır”¹⁴³. Realizm okulunun (ve neorealizmin) önde gelen temsilcisi, selefleri gibi, dünyanın bir anarşi hali olduğuna inanmıştır: “Anarşi, sistem öğeleri arasındaki koordinasyon ilişkisini gerektirir ve bu da onların aynılığını ima eder”¹⁴⁴.

Rusya’nın on yıllık (1991-2001) tartışmasız hâkimiyetinden sonra, SSCB sonrası Orta Asya, İki Kutuplu dünyanın zamanlarına geri dönmeye başlamıştır. Süper güçler ve yapıları arasındaki rekabet, ABD’nin temel askeri birliklerinin ve müttefiklerinin geri çekilmesinin tamamlandığı 2014 yılının sonuna kadar devam etmiştir. Rus araştırma ve analitik çevrelerinde ve karar alma merkezlerinde, ABD ile sert bir yüzleşmenin savunucuları ön plana çıkmıştır. ABD ve askeri müttefikleri bölgeye hızlı bir şekilde girdiklerinde, Rusya, Kremlin'deki güç değişimi ve dünya pazarındaki hidrokarbonların ve diğer minerallerin fiyatlarının iyileşmesine bağlı olarak Orta Asya'daki varlığını artırmak için birkaç adım atmaya başlamıştır. Rusya Federal Sınır Servisi’nin direktörü Konstantin Totsky: “Biz ABD ve diğer ülkelerin Orta Asya’da sürekli olan varlığını kabul edemeyiz” söylemiyle Rusya’nın askeri topluluğunun mevcut durumdaki görüşünü belirten ilk kişilerden biri olmuştur. Daha sonra ordunun bu görüşü ülkenin üst düzey yöneticileri tarafından da belirtilmiştir¹⁴⁵.

Moskova, bölgesel ve uluslararası çevrenin çağrılarının ve çıkarlarının gerçekleştirilmesi için Rusya’dan çok taraflı bir yaklaşım gerektiğini kabul etmektedir. Bu durum, daha geleneksel siyasi ve askeri etki araçlarının yanı sıra çeşitli “yumuşak” güç biçimlerinin uygulanması, ikili ilişkileri sürdürmek için çok taraflı mekanizmalara

¹⁴² Robert Jackson & Georg Sorensen, *Introduction to International Relations*, Oxford University Press; 5th Revised edition, 2012, 348p.,
https://www.academia.edu/8327406/Introduction_to_International_Relations, 06.03.2019.

¹⁴³ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, 1979, s.134, <https://dl1.cuni.cz/mod/resource/view.php?id=280680>, 08.03.2019.

¹⁴⁴ Kenneth N. Waltz, *a.g.e.*, s. 93.

¹⁴⁵ Abdugani Mamadazimov, *a.g.m.*

yönelmek ve buna ek olarak hem bölgesel hem de küresel düzeyde jeopolitik denge için çabalamak anlamına gelmektedir. Rusya tarafından kullanılan ana araçlardan biri bu, elitler arası bağlantıları teşvik etmektir. Özellikle Başkan Vladimir Putin ve zayıf kurumlar olarak son derece kişiselleştirilmiş karar verme yöntemi ile karakterize edilen Orta Asya devletlerinin başkanları arasındaki ilişkilerdir. Bu nedenle, kişisel temeldeki ülkelerarası ilişkiler, Moskova'nın ana aktarım mekanizması olarak işlev görmektedir.¹⁴⁶ Örneğin, N. Nazarbayev'in aktif desteği olmadan Avrasya Ekonomik Birliği (ve selefi, Gümrük Birliği) yaratılması mümkün olmayacaktır. Benzer şekilde, Putin'in Kırgızistan Cumhurbaşkanı A. Atambayev'e verdiği destek ve sonuncusunun Kremlin'in lehine olan bağımlılığı, Moskova'nın bu ülkede yeniden canlanan etkisindeki en önemli etkenlerindendir. Buna karşılık, Rusya'nın Özbekistan ve Türkmenistan'da kullanabileceği bu tür ilişkiler biraz daha pasif olmuştur. Ancak bu ülkelerde bile Moskova, askeri ve güvenlik alanlarındaki etkili çevrelerle yakın bağlarından dolayı bu ülkeleri etkileme konusunda gerçek etki kabiliyetine sahiptir¹⁴⁷.

Diğer taraftan ekonomik araçların kullanımı da önemlidir. Her ne kadar Ukrayna krizi Rusya'nın öncelikle askeri güce güvenmeye devam ettiğini gösterse de genellikle işbirliğinin zorlamadan daha etkili olduğu ilkesiyle hareket etmenin daha faydalı olduğu görüşü hakimdir. Bunlar, Batı tarafından teşvik edilen küreselleşmeye ve dış rekabete cevap olarak SSCB zamanlarının karşılıklı bağımlılığı sürdürmek, önemli teknik yardımların sağlanması, milyonlarca göçmen işçinin istihdamı ve iş seçkinlerinin çıkarları arasındaki bağların güçlendirilmesidir¹⁴⁸. Kurumsallaşmanın temelinde yeni bir açı da mevcut Gümrük Birliği temelinde Avrasya Birliği'nin kurulması olmuştur. Açıklanan proje, Orta Asya'nın ABD, AB, Çin, İran, Türkiye, Afganistan, Pakistan, Hindistan, vb. gibi “yakın” ve “uzak” çevresinden tepkilere neden olmuştur. Bu ülkelerin her birinin bölgede mevcut ve uzun vadeli çıkarları vardır. BDT'nin Orta Asya

¹⁴⁶ Celeste A. Wallander, *Russian Transimperialism And Its Implications*, The Washington Quarterly, Volume 30, Issue 2-2007, p.107-122, <https://doi.org/10.1162/wash.2007.30.2.107>, 06.03.2019.

¹⁴⁷ Bobo Lo, *Rossiyskaya Politika V Tsentralnoy Azii*, Frantsuzkiy Institut Mejdunarodnih Otnoşeniy (IFRI), Ocak 2015, s. 15.

https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ifri_rnv_82_central_asia_bobolo_ru_january_2015_0.pdf, 06.03.2019.

¹⁴⁸ Bobo Lo, *a.g.m.*, s. 15-16.

kısımının Rusya tarafından “yeniden başlatılması”, yakın ve uzak komşuların gizli ve açık protestolarına ve muhalefetine neden olmaktadır¹⁴⁹.

Ayrıca Rusya, askeri diplomasi konusunda yüksek umutları yüklemeye devam etmektedir. Tacikistan'da önemli bir Rus askeri birliğinin olması ve Kırgızistan'daki Kant ile Tacikistan'daki Aini gibi büyük Rus askeri üslerinin varlığı bunun açık örneğidir. Orta Asya'da, Rus birliklerinin varlığı, mevcut rejimleri desteklemeyi ve bu süreçte Rusya'ya olan ihtiyacı göstermeyi amaçlamaktadır. Askeri yardım programları da benzer bir işlevi yerine getirmekte ve aynı zamanda birimler arası ilişkileri güçlendirmeye hizmet etmektedir¹⁵⁰.

Rusya, ulusal çıkarlarını ve meşruiyetlerini arttırmaya yardımcı olmak için bölgesel ve çok taraflı mekanizmalardan yararlanmaktadır. Bugün KGAÖ ve AEB, Soğuk Savaş dönemindeki Varşova Paktının görevine benzer görevler yürütmektedir. Bu kuruluşların Rusya'nın ulusal güvenliğine ve ekonomik refahına önemli katkıları vardır. Bu örgütler, SSCB sonrası Avrasya'da Moskova tarafından kontrol edilen Rusya'nın kilit stratejik hedeflerini desteklemesinin yanı sıra uluslararası siyasi sistemin bağımsız bir "kutbu" olarak da görülmektedir. Moskova'nın araçsal yaklaşımı, ŞİÖ'ya olan tutumu ile gösterilebilir. Rusya bir taraftan, Batı kurumlarının ve politikalarının meşruiyetini sorgulaması bakımından ŞİÖ'dan çok fayda görmekte, diğer taraftan ise, bu organizasyonun bölgesel entegrasyonun etkili bir aracı olmasıyla ilgilenmemektedir, çünkü bu bütünleşme diğer oyuncular tarafından belirlenen koşullar altında gerçekleşecektir. Çin'in ŞİÖ'deki lider konumu, Rus Avrasya görüngüsüne aykırı gelmektedir. Sonuç olarak, Moskova, Çin'in ŞİÖ nezdinde serbest ticaret bölgesi yaratma çabalarını engellemektedir¹⁵¹.

Kültürel diplomasi, yalnızca diğer güçlerin artan etkisine asimetrik bir cevap olarak değil, Rusya'nın çıkarlarını teşvik etmesinde önemli bir araç olmaya devam etmektedir. “Medeniyet birliği” ve ortak değerlerin altını çizmek, Rusya liderliğindeki Avrasya'nın

¹⁴⁹ Sergey Luzyanin, *Tsentrlnaya Aziya: İzmereniya Bezopastnosti İ Sotrudničestva*, Fond “Perspektivı”, http://www.perspektivy.info/rus/desk/centralnaja_azija_izmereniya_bezopastnosti_i_sotrudnichestva_2012-02-06.htm, 07.03.2019.

¹⁵⁰ Bobo Lo, *a.g.m.*, s. 16.

¹⁵¹ Huasheng Zhao, China- Russia Relation İn Central Asia, *The ASAN Forum*, 22 Kasım 2013, <http://www.theasanforum.org/china-russia-relations-in-central-asia/>, 07.03.2019.

küresel düzeydeki hedefini karşılamaktadır. TV şovları ve haber yayınlarını geniş bir bölgesel izleyici kitlesine ileterek, Kremlin, esasen “Moskova Konsensüsünü” oluşturmayı amaçlamaktadır. Rusya'nın ana fikri, Rus kültürünün ve değerlerinin Orta Asya için Batı'nın (ya da Çin neo-Konfüçyanizminin yabancı değerlerinin) yıkıcı görüşlerinden daha uygun olduğu yönündedir¹⁵².

2.3.1. Güvenlik Politikası

Orta Asya, jeostratejik konumu ve önemli kaynak potansiyeli nedeniyle, genel olarak Rusya'nın ilgisini çekmiştir. Moskova bölgede istikrarlı bir konuma sahip olduğunda, Avrasya'da olumlu bir güç dengesi ve çıkar dengesi oluşturulması üzerinde ek etki araçları oluşturabilmektedir. Rusya'nın Orta Asya ülkeleriyle çok taraflı işbirliğinin temel amacı, SSCB sonrası alanda ve Orta Asya'da etkin bir güvenlik sistemi oluşturmaktır. Buna karşılık, Moskova'nın aktif katılımıyla bölgesel güvenliğin güçlendirilmesi, günümüzde de tüm Orta Asya ülkeleri için temel öneme sahiptir.

İlk olarak, bölgedeki hiçbir devlet dünyadaki en istikrarsız bölgelerden biri olan Afganistan'ın yanında olmakla kendisini tamamen güvende hissetmemektedir. Bu ülkede zayıf iktidar, yıkılmış ekonomi, genel yolsuzluk ve Kabil'e bağlı olmayan silahlı grupların varlığı, kargaşanın devam etmesinin temel nedenleridir ve her an komşu devletlere yayılabilir¹⁵³.

Bu koşullar altında, Taliban ve çeşitli radikal gruplardan dolayı ekstremizim genişlemekte ve Afganistan'da uyuşturucu üretimi çoğalarak komşu ülkelere dağıtımında artışlar gözlemlenmektedir. Bazı uzmanların haklı olarak belirttiği gibi, “bu durumda, birkaç Orta Asya ülkesinde, bölgesel elitin ve güvenlik birimlerinin uyuşturucu işinin korumacılığını yapan rüşvetçi temsilcileri tehdidinde önemli artış olmuştur¹⁵⁴.

¹⁵² Bobo Lo, *a.g.m.*, s. 17.

¹⁵³ Vladimir V. Paramonov, Aleksey V. Stokov, Oleg A. Stolpovskiy, *Rossiya İ Kitay V Tsentralnoy Azii: Politika, Ekonomika, Bezopastnost*, Editör: V. V. Paramonov, Kollektiv Avtorov, Bışkek 2008, s. 66.

¹⁵⁴ Zarina Dadabayeva, *Natsionalniye Prioriteti Mejdunarodnogo Sotrudničestva Dlya Dostijeniya Stabilnosti V Tsentralnoy Azii, Bezopastnost Tsentralnoy Azii: Novıye Vizovi, Ugrozi İ Riski*, MOO Tsentr Strategiçeskih İ Politieçeskih İssledovaniy, Moskova 2006, s. 52.

İkincisi, Orta Asya ülkelerinde, SSCB'nin çöküşünün bir sonucu olarak miras aldığı çözülmemiş sosyo-ekonomik problemler, çeşitli dinci aşırılık yanlısı örgütlerin etkisini artırma yönünde sürekli olan eğilimler mevcuttur. Üçüncüsü, sınırlar, bölgeler, doğal kaynaklar etrafındaki karmaşık durum, çelişkilerin ve meselelerin korunmasında önemli bir nedendir ve gelecekte Orta Asya ülkeleri arasındaki devletlerarası çatışmalara yol açabilecektir. Genel olarak, Orta Asya devletleri, bölgesel güvenliğin güçlendirilmesi açısından Batı ülkeleriyle, özellikle de ABD ile olan işbirliğinden çok daha fazlasını beklemekteydiler. Fakat bazı Batılı devletlerin “daha derin” siyasi reformları dayatmasıyla hayal kırıklığına uğramış olan Orta Asya ülkelerinin çoğu, bugün Rusya’nın bölgesel güvenlikte etkili yapılar oluşturmalarına yardımcı olacağını ummaktadırlar. Rusya’nın Orta Asya ülkeleriyle yaptığı çok taraflı işbirliği, şu anda BDT, KGAÖ ve ŞİÖ ile bu kuruluşların alt birimleri çerçevesinde yürütülmektedir. Çok taraflı işbirliği için aşağıdaki formlar özgüdür:

- Ulusal ve bölgesel güvenliğin sağlanmasına yönelik ortak bir kavramsal vizyon ve stratejik yaklaşımların geliştirilmesi (hükümetler arası anlaşma ve antlaşmaların imzalanması, en üst düzeyde çok taraflı istişarelerin yapılması, devletlerarası yürütme organlarının oluşturulması ve faaliyetlerinin finanse edilmesi);
- Silahlı kuvvet birimlerine, ulusal ve bölgesel güvenliğe yönelik gerçek tehditler durumunda pratik algoritmalar ve etkileşim mekanizmaları geliştirmek için çok taraflı askeri eğitim tatbikatları yapılması;
- Uluslararası terörizm, aşırılıkçılıkla ve uyuşturucu ticareti ile diğer uluslararası tehditlere karşı mücadelede devletlerarası yürütme organları içindeki kolluk kuvvetlerinin çok taraflı etkileşimi;
- Askeri ürünler üreten sanayi kuruluşları arasındaki üretim bağlarının korunması ve genişletilmesinde çok taraflı işbirliği için temellerin atılması¹⁵⁵.

¹⁵⁵ Vladimir V. Paramonov, Aleksey V. Stokov, Oleg A. Stolpovskiy, *a.g.e.*, s. 68.

2.3.1.1. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü

Rusya ile Orta Asya ülkeleri arasındaki diğer bir işbirliği mekanizması bu Kolektif Güvenlik Antlaşmasıdır. 90'lardaki Antlaşma çerçevesinde yapılan işbirliği BDT formatındaki benzer süreçlerle paralel ilerlemiştir ve temelde beyanlar düzeyinde kalarak pratiğe geçirilememiştir. Bu da Kolektif Güvenlik Antlaşmasının popülaritesinde bir düşüşe ve üye sayısında bir azalmaya yol açmıştır. 1999'da antlaşma Özbekistan, Azerbaycan ve Gürcistan tarafından uzatılmamıştır. Antlaşma çerçevesinde çok taraflı işbirliğinin yeniden aktifleştirilmesi Rusya girişimi ile gerçekleşmiştir. 14 Mayıs 2002'de Moskova oturumunda, Kolektif Güvenlik Antlaşmasını – *Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü* (KGAÖ) olarak uluslararası bir yapıya dönüştürmeye karar verilmiştir¹⁵⁶.

7 Ekim 2002'de Kişinev'de, Rusya, Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından “KGAÖ Tüzüğü” ve “KGAÖ Yasal Durum Antlaşması” imzalanmıştır. Tüzüğe göre, KGAÖ üyeleri şu hedefleri yerine getirir: barışı güçlendirmek, üye ülkelerin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlıklarını korumak ve ayrıca uluslararası terörizm ve aşırılıkçılıkla, yasadışı uyuşturucu ve psikotropik ilaçlar kaçakçılığıyla, sınır ötesi organize suç ile mücadelede eylemlerini koordine etmektir. Tüzük ayrıca, bir askeri tehdit durumunda, KGAÖ' ne taraf devletine acil askeri yardım sağlanmasına ilişkin bir maddeyi de içermektedir¹⁵⁷.

18 Eylül 2003 tarihinde, KGAÖ üye devletleri (Rusya, Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) Tüzüğü ve Yasal Durum Antlaşmasını onaylamışlardır. 2 Aralık 2004 tarihinde ise, BM Genel Kurulunda gözlemci statüsü almışlardır. Ağustos 2006'da Özbekistan KGAÖ' ne girerek özellikle Orta Asya bileşeni olmak üzere örgütü büyük ölçüde güçlendirmiştir¹⁵⁸.

¹⁵⁶ Vladimir V. Paramonov, Aleksey V. Stokov, Oleg A. Stolpovskiy, *a.g.e.*, s. 73

¹⁵⁷ *Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü Tüzüğü*, 7 Ekim 2002, https://odkb-csto.org/documents/documents/ustav_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti/, 10.03.2019.

¹⁵⁸ Vladimir V. Paramonov, Aleksey V. Stokov, Oleg A. Stolpovskiy, *a.g.e.*, s.73.

Fakat bu durum uzun sürmemiş ve Haziran 2012’de Özbekistan KGAÖ bünyesindeki üyeliğini durdurma kararı almıştır¹⁵⁹.

KGAÖ’nun bir parçası olarak Rusya, ortaklarına, silahların alımını yerli ve indirimli fiyatlarla teklif etmiştir. KGAÖ, AET (EurAsEC) gibi, belirgin bir Orta Asya karakterini kazanmıştır. KGAÖ’nun Orta Asya, Avrupa ve Transkafkasya olmak üzere 3 kolektif güvenlik bölgesi vardır. Avrupa ve Transkafkasya grubunun her birinde, Rusya’nın müttefiki SSCB sonrası ülkelerinden Beyaz Rusya ve Ermenistan temsil edilmektedir ve bu iki kolektif bölgede güvenlik etkileşimlerin yapısı, ilgili devletlerin Rusya ile ikili anlaşmalarıyla belirlenmektedir. Orta Asya’da, KGAÖ’nun faaliyetleri çok taraflı örgütlenme niteliğindedir. Orta Asya kolektif güvenlik bölgesi için KGAÖ nezdinde *Kolektif Hızlı Tepki Gücü* (Collective Rapid Reaction Force) oluşturulmuştur. 2003’te 1,5 bin, 2005’te 3 bin ve şu anda 4 bin kişiye kadar ulaşan oldukça verimli bir gruptur. Aynı zamanda, Orta Asya’da daimi Rus askeri birimleri olarak görevlendirilen Tacikistan’daki 201. Motorlu Tüfek Tümeni ile Kırgızistan’daki Kant hava üssünden destek alabilmektedir¹⁶⁰.

Günümüzde Kolektif Hızlı Tepki Gücü gibi kriz önleme mekanizmasının yanı sıra aşağıdaki faaliyetler de oluşturulmaktadır:

- BDT hava savunma sistemi ile işbirliği içinde KGAÖ hava savunma sisteminin oluşturulması;
- Örgütün barışı koruma mekanizması oluşturması;
- Acil durumlara müdahale mekanizması oluşumu;
- Bölgesel ortaklar ile terörle mücadele güçlerinin oluşumu dâhil olmak üzere uluslararası terörizm ile mücadeleyi koordine eden bir organın oluşturulması;
- Koordinasyon Kurulunun yasadışı göçle mücadele faaliyetlerinin organizasyonu;

¹⁵⁹ Çağla Gül Yesevi, *Orta Asya’da İşbirliği Ve Bütünleşme: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü Örneği*, Küresel Eğilimler Serisi, Çalışma Kâğıdı № 4, T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Ocak 2013, s. 2, https://www.academia.edu/29843364/Orta_Asyada_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_ve_B%C3%BCt%C3%BCnle%C5%9Fme_Kolektif_G%C3%BCvenlik_Antla%C5%9Fmas%C4%B1_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BCn%C3%96rne%C4%9Fi, 10.03.2019.

¹⁶⁰ Andrey A. Kazantsev, *a.g.e.*, s. 140.

- 2012 yılına kadar olan üçüncü ülkelerin vatandaşların yasadışı göçüne karşı koymak için bir sistemin oluşturulması ve Eylem Planı'nın kabulü;
- Bilgi güvenliği sistemlerinin oluşumunda ortak programın uygulanması.

Ek olarak, KGAÖ içinde, BDT'deki Ermenistan ve Azerbaycan örneğindeki gibi doğrudan silahlı çatışma veya Rusya, Gürcistan, Tacikistan ve Özbekistan örneğindeki gibi ayrılıkçı ve aşırılığ desteklemede birbirlerini suçlayan olgulara da rastlanmamaktadır. BDT'nin aksine, KGAÖ'de alınan kararlar dikkate alınır ve yerine getirilmesi zorunludur. Ayrıca, Rusya KGAÖ'nun finansmanının ana maliyetlerini üstlenmektedir¹⁶¹.

KGAÖ, üye devlet başkanlarından oluşan ve Genel Sekreter tarafından başkanlık edilen kalıcı bir *Toplu Güvenlik Konseyine* sahiptir. Toplu Güvenlik Konseyinin görevi, KGAÖ'nun amaç ve hedeflerine ulaşmaya yönelik kararlar vermek ve üye devletlerin bu hedeflere ulaşmak için koordinasyon ve ortak faaliyetlerini sağlamaktır. *Dışişleri Bakanları Konseyi*, *Savunma ve Askeri Teknik İşbirliği Bakanlar Konseyi* ve ulusal güvenlik meseleleriyle ilgilenen *Güvenlik Konseyleri Sekreterleri* alanları, kararların uygulanmasından sorumlu olan ve KGAÖ bünyesindeki yer alan organlardır. KGAÖ *Ortak Merkezi*, örgütün ve KGAÖ *Savunma Bakanları Konseyi'nin* daimi bir çalışma organıdır¹⁶².

Ayrıca, KGAÖ bünyesinde ortak askeri tatbikatlar her yıl üye devletlerden birinin bölgesinde düzenlenmektedir. Tatbikatlar, bir terörist saldırısını, "Sınır" veya uyuşturucu karşıtı operasyonları, "Kanal" saldırılarını simüle etmekte ve sınır birimlerinin diğer farklı birimlerle arasındaki etkileşimi sağlamaktadırlar. Yeni operasyonlar arasında: yasadışı silah kaçakçılığıyla mücadele için "Arsenal", yasadışı göçle mücadele için "Nelegal" ve siber suçlarla mücadele için "Proxy" yer almaktadır¹⁶³.

¹⁶¹ Andrey A. Kazantsev, *a.g.e.*, s. 140-141.

¹⁶² Marlene Laurelle ve Sebastien Peyrouse, *Regionalniye Organizatsiyi V Tsentralnoy Azii: Harakteristiki Vzaimodeystviy*, Dilemmi Effektivnosti, Universitet Tsentralnoy Azii, Doklad № 10, 2013, s.11-12, <https://www.ucentralasia.org/Content/Downloads/UCA-IPPA-WP-10-RegionalOrganizations-Rus.pdf>, 11.03.2019.

¹⁶³ Marlene Laurelle ve Sebastien Peyrouse, *a.g.m.*, s. 12.

SSCB sonrası ülkeler için KGAÖ'nun önemi, bu örgütün bölgesel güvenlik açısından askeri bileşeniyle beraber tek olmasındandır. KGAÖ mevcut tehditleri ve problemleri aşmak için gerekli organizasyonel, düzenleyici ve politik araçlara sahiptir ve aynı zamanda ekonomik ve kültürel ek yükümlülükleri yoktur. Bu özellikleriyle KGAÖ gerçek bir anlam taşımakta ve üyelerine daha da çekici hale gelmektedir. Rusya'nın da en önemli amaçlarından biri KGAÖ üzerinden Orta Asya'daki konumunu güçlendirmektir¹⁶⁴.

2.3.1.2. Orta Asya'da Rus Askeri Üsler

Soğuk Savaşın bitiminden sonra, Rusya ve ABD'nin askeri üslerinin konuşlandırılması önemli ölçüde değişmiştir. 1988 ve 1995 yılları arasında ABD askeri yönetimi dışarıdaki 97 askeri üssünü kapatmıştır. Bunun sebebi tehditlerin değişken olması ve nereden geleceği belli olmamasıdır. Diğer taraftan Rusya, 2000'de bazı ekonomik ve politik sebeplerden dolayı kendisine uzak ülkelerdeki tüm askeri üslerini kapatmak zorunda kalmıştır. 2010'larda Rusya'nın yabancı ülkelerde 25 üssü bulunmaktaydı. Bunlardan 24 tanesi eski SSCB bölgesinde ve 1 tanesi Suriye'deki Tarsus üssüdür. Orta Asya'da diğer önemli oyuncu ve komşu olarak Çin'in dışarıda hiçbir askeri üssünün olmadığını vurgulamak önemlidir¹⁶⁵.

Rusya için Orta Asya'daki en önemli ittifak ortaklarından biri Kazakistan'dır. Kazakistan'ın bağımsızlık kazanmasından sonra iki ülkenin askeri birimleri arasında koordinasyonun olması için sürekli ortak çalışmalar barındıran iyi ilişkiler kurulmuştur. İki ülke, askeri alanda uyumu yakalamak adına sürekliliği arz eden hem KGAÖ ile ŞİÖ'nun bünyesinde hem de ikili olarak tatbikatlar yapmaktadır. Kazakistan topraklarında, Rusya'nın güvenliği için hala önemli olan eski SSCB'nin zamanından kalan ve yakın çevresinde yerleşen en büyük askeri üsler mevcuttur. İkili ilişkiler çerçevesinde Rusya bu üsleri hala kullanmaya devam etmektedir. Bunlar:

- Rusya Savunma Bakanlığının 5. Devlet Askeri Test poligonu ("Baikonur" uzay üssü), Kyzylorda eyaletinde yer almaktadır,

¹⁶⁴ Vladimir V. Paramonov, Aleksey V. Stokov, Oleg A. Stolpovskiy, *a.g.e.*, s. 76

¹⁶⁵ Nuriya Kutnayeve, İnostrannye Voyennyye Bazı Na Territorii Postsovetskoy Tsentralnoy Azii, *Tsentrálnaya Aziya İ Kavkaz*, 13. Cilt, 2.Sayı, 2010, s. 82, <https://cyberleninka.ru/article/n/inostrannye-voennye-bazy-na-territorii-postsovetskoy-tsentralnoy-azii>, 15.03.2019.

- Rusya Savunma Bakanlığının V. Çkalov adındaki 929. Devlet Uçuş Test Merkezi'nin askeri poligonu, Batı Kazakistan ve Atırâu eyaletlerinde yer almaktadır,
- Rusya Savunma Bakanlığının 4.Devlet Uluslararası Özel Test Alanının 20. Ayrı Test İstasyonu ("Kapustin Yar" poligonu Astrahan eyaleti) Batı Kazakistan eyaletinde yer almaktadır,
- Rusya Savunma Bakanlığının 10. Devlet Askeri Test poligonu ("Sarı Şagan" poligonu) Karaganda, Zhambyl, Aktobe ve Kyzylorda eyaletlerinde yer almaktadır,
- 5580. Deneme Üssü (Rusya savunma Bakanlığına ait eski 11. Devlet Askeri Test poligonu – "Emba") Aktobe eyaletinde yer almaktadır,
- Rusya Savunma Bakanlığının Uzay Kuvvetlerine bağlı 3. Özel Ordusu bünyesindeki Özel Radyo-teknik Üssü (Balhaş 9) Balhaş Gölünde, Priozyorsk eyaletinde yerleşmiştir.

Ayrıca, yukarıda belirtilen üslerin ulaşım desteğini sağlayan ve Kostanay'daki havalimanında Rus Hava Kuvvetlerine bağlı olan ayrı bir askeri havacılık alayı da yerleştirilmiştir¹⁶⁶.

Kazakistan'daki üsler ne kadar eleştiri odağında olsalar da iki ülke arasındaki askeri, ekonomik, jeopolitik ve stratejik birlikteliğin bitmesi pek mümkün görünmemektedir¹⁶⁷.

¹⁶⁶ Vladimir Paramonov ve Oleg Stolpovskiy, **Rossiya İ Stranı Tsentralnoy Azii: Dvustoronneye Sotrudnichestvo V Sfere Bezopasnosti**, Tsentralnaya Aziya İ Kavkaz, № 2 (62) 2009, s.62-63, <https://cyberleninka.ru/article/v/rossiya-i-strany-tsentralnoy-azii-dvustoronnee-sotrudnichestvo-v-sfere-bezopasnosti>, 15.03.2019.

¹⁶⁷ Bayram Aliyev, Rusya'nın Orta Asya'daki Askeri Üsleri, **BİLGESAM Analiz/ Rusya**, No: 1338, 20 Temmuz 2016, s.7, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-463-2016072245rusyanin-orta-asyadaki-askeri-usleri.pdf>, 16.03.2019.

Şekil 3: Rusya'nın Orta Asya'daki Askeri Üsleri

Kaynak: B. Aliyev, *a. g. m.*, s.5.

Kırgızistan'ın, Rusya açısından Orta Asya güvenliğinde önemli bir yeri vardır. Kırgızistan'ın dış politikadaki çok taraflı yaklaşımlarına rağmen, Rusya ile olan ilişkileri her zaman farklı ve öncelikli idi. Kırgızistan'da Rusya birkaç büyük üsse sahiptir. Bunlar:

- Rusya Silahlı Kuvvetlerinin 5. Hava Kuvvetlerine ve Hava Savunma Kuvvetlerine bağlı 999. Kant Hava Üssü, Kant şehrinde yerleşmiştir,
- Rusya Deniz Kuvvetlerine bağlı 954. Denizaltı Karşıtı Silahlanma Üssü (Koy Sarı), Issyk Kul eyaletindedir,
- Rusya Deniz Kuvvetlerinin 338. İletişim Merkezi, Çuy eyaletinde yerleşmiştir,
- Rusya Savunma Bakanlığının Sismik Kuvvetlerine bağlı 1. Otomatik Sismik İstasyonu ve 17. Radyo-sismik laboratuvarı, Issyk Kul ve Celal Abad eyaletlerinde yer almaktalar.

Rusya gelecekte Kant'taki kuvvetlerini oradaki personeli ve askeri teçhizatını çoğaltarak genişletmeyi planlamaktadır¹⁶⁸.

SSCB sonrası Tacikistan'daki iç savaş ve terörizmin yayılması tehlikesi Rusya'yı bu ülkedeki menfaatlerini korumaya itmiştir. 1994'te Tacikistan'daki sıkıntıları gidermek amacıyla BDT bünyesinde Barışı Koruma Gücü kurulmuştur. Bu mekanizma için bütün ülkelerden asker gönderilirken, en çok askeri Rusya göndermiştir. Her ne kadar bu misyonun 1999'da bittiği duyurulursa da Rusya ve Tacikistan ilişkilerinde iki önemli konu gündemi meşgul etmeye devam etmektedir. İlki Tacik yönetiminin korunması, diğeri ise Afganistan'dan yayılabilecek tehditler. Bundan dolayı olsa gerek Rusya'nın en geniş yurtdışındaki kara gücü bu ülkede yer almaktadır¹⁶⁹. Buradaki üsler aşağıda belirtilmiştir:

- 201. Rus Askeri Üssü, Duşanbe, Kurgan- Tube ve Kulyap'ta yerleşmektedir ve Tacik-Afgan sınırını korumaktadır,
- 1109. Ayrı Optik- Elektronik Merkez "Nurek" (Okno), Nurek yakınlarındadır ve kozmik cisimlerin takibi açısından önemlidir¹⁷⁰.

Genel olarak bakıldığında son yıllarda güvenlik alanındaki Rus- Tacik ilişkileri yüksek seviyeye ulaşmıştır. Rusya için prensip olarak bu ülkede askeri üslerinin olması çok önemlidir. Afganistan'dan gelebilecek tehditlere karşı, Tacikistan ülkesindeki Rus askeri unsurlarının ülke güvenliğinin garantörü olarak görmektedir¹⁷¹.

Rusya'nın Orta Asya ülkeleriyle güvenlik boyutundaki işbirliği sisteminde Özbekistan çok önemli bir yere sahiptir. Kazakistan'ın yanı sıra Özbekistan kendisinin jeopolitik, ekonomik, demografik ve askeri potansiyeliyle bölgede kilit role sahiptir. Özbekistan'ın bağımsızlığından sonra Moskova'yla askeri işbirliği çok aktiftir, fakat Yeltsin'in ülkeye yönelik yanlış politikalarından sonra Özbekistan ABD'ye yaklaşmaya başlamıştır. Afganistan olayları Özbek-ABD ilişkilerini daha fazla pekiştirmiş ve bunun sonucu olarak Hanabad'da ABD üssü kurulmuştur. Daha sonra ABD'nin bölgedeki ve Afganistan'daki politikalarından soğuyan Özbekistan, Rusya ile olan ilişkilerini

¹⁶⁸ Vladimir Paramonov ve Oleg Stolpovskiy, *a.g.m.*, s. 65.

¹⁶⁹ Bayram Aliyev, *a.g.m.*, s. 8.

¹⁷⁰ Nuriya Kutnayeva, *a.g.m.*, s. 87-88.

¹⁷¹ Vladimir Paramonov ve Oleg Stolpovskiy, *a.g.m.*, s. 69.

sistematik olarak tamir etmeye başlamıştır. 16 Haziran 2004'te Özbekistan ile Rusya “Stratejik Partnerlik Anlaşmasını” imzalamışlardır. 2005'te ise Özbekistan ilişkiler bakımından müttefik seviyesine yükselmiş ve bu anlaşmalarla resmileştirilmiştir. Bu anlaşmaya göre ihtiyaç halinde iki ülkenin herhangi birine askeri güç gönderilebilmesi mümkündür¹⁷².

Özbekistan Savunma Bakanı A. Azizov ile Rus meslektaşı S. Şoygu Ekim 2018'de bir araya gelmişlerdir. Bu görüşmede Özbek Bakanın “Başkanımız Şavkat Mirziyoyev ile Vladimir Putin görüşmesi, savunma alanında canlanmaya neden olmuştur” ifadeleri yer almıştır. Görüşmede ülkelerin hava sahalarının askeri amaçla kullanılmasıyla ilgili anlaşma imzalanmıştır. Dolayısıyla bazı uzmanlara göre, “yalnızca Rusya bölgede güvenlik garantisi verebilir, çünkü bu bölgede sadece Rusya'nın üsleri ve diğer altyapısı vardır”. Genel olarak iki ülke arasında güvenlik alanındaki işbirliği yüksek seviyelerdedir¹⁷³.

Türkmenistan, bağımsızlıktan sonra “tarafsızlığını” ilan etmiş ve Rusya dahil tüm ülkelerle aynı mesafeyi korumuştur. Rusya'nın Türkmenistan'da askeri üssü bulunmamaktadır ama iki ülkenin ilişkilerinin seviyesi oldukça ileri düzeydedir ve stratejiktir. Fakat buna rağmen Türkmenistan Rusya ile olan ilişkisinde temkinli davranmaktadır. Orta Asya güvenliğinde önemli rol oynayan KGAÖ'ne girmek istememesi buna örnek olarak gösterilebilir. Askeri üslerle ilgili Rusya tarafından yapılan teklifleri Aşkabat sürekli cevapsız bırakmıştır. Buna Türkmenistan'ın, en son 2016'da Rusya Dışişleri Bakanı'nın Afganistan sınırlarıyla ilgili sunduğu teklifi geri çevirmesi örnek verilebilir. Fakat Orta Asya ülkelerinin Afganistan ile sınırlarının olması ve oradan gelebilecek tehditler karşısında üs konuları tekrar görüşülebilir düzeydedir. Rusya'nın Orta Asya'da çok taraflı politikalar izleyerek bölgedeki ülkeleri kendi etki alanında tutmak isteyeceği ve güvenlik boyutu çerçevesinde bu ülkelerde devamlı askeri üsler bulunduracağı söylenebilir¹⁷⁴.

¹⁷² Vladimir Paramonov ve Oleg Stolpovskiy, *a.g.m.*, s. 69-72.

¹⁷³ Nadejda Alekseyeva, “Garantii Bezopastnosti”: Kak Razvivayetsya Voenno- Tehničeskoye Sotrudničestvo Rossii İ Uzbekistana, Russia Today, <https://russian.rt.com/ussr/article/563545-uzbekistan-odkb-voennoe-sotrudnichestvo>, 17.03.2019.

¹⁷⁴ Bayram Aliyev, *a.g.m.*, s. 10-11.

2.3.1.3. Şanghay İşbirliği Örgütü

Rusya'nın, Çin ve bu ülke ile sınırları olan Orta Asya ülkeleri arasındaki sınır diyalogunun kademeli olarak geliştirilmesi, Şanghay Beşlisi'nin ve ardından Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurulmasına neden olmuştur. Kuruluş deklarasyonu 15 Haziran 2001'de Şanghay'da imzalanmıştır. ŞİÖ Rusya, Çin, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ülkelerinden oluşmaktadır. ŞİÖ'nün altı üyesinden dördünün Orta Asya'da yerleşik olması, bu örgütün çıkarlarının burada yoğunlaşmasına neden olmaktadır. ŞİÖ, hedeflerinin gerçekleşmesi için finansman sağlayan Rusya ve Çin gibi iki ana sponsora sahiptir¹⁷⁵.

ŞİÖ'nün ilk kuruluş amacı Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın, Çin ile SSCB zamanlarından devralınan sınır anlaşmazlıklarını çözmek olmuştur. Örgütün, Şanghay Beşlisinden ŞİÖ'ye ve sınır anlaşmazlıklarının çözümünden bölgesel güvenlik konularına geçmesine Özbekistan'ın 2001'de örgüte girmesi neden olmuştur. ŞİÖ'nün amacı, üye ülkeler arasında karşılıklı güven, dostluk ve iyi komşulukları güçlendirmektir. Bunun yanında barışı ve güvenliği sağlamakla beraber güçlendirmek için çok boyutlu işbirliğinin geliştirilmesi ve politik, ekonomik, bilimsel, teknik, kültürel, eğitim, enerji, ulaştırma, turizm ve doğal çevre alanlarında etkin işbirliğinin teşvik edilmesidir¹⁷⁶. 2017'de ŞİÖ'ye Hindistan ile Pakistan üye olmuşlardır. Afganistan, Belarus, İran ve Moğolistan'ın gözlemci statüsü mevcuttur. Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Nepal, Kamboçya ve Sri Lanka Diyalog Ortakları statüsünü kazanmışlardır¹⁷⁷.

Bugün “Enerji Kulübü” çerçevesinde ŞİÖ, enerji alanında yoğunlaşarak bu alanda birleşik saha oluşturma çabasıdadır. Bunun yanında ŞİÖ çerçevesinde Rusya ve Çin'in çıkarlarında farklılık gözetilmektedir. Burada Çin ŞİÖ içerisinde ortak ekonomik alan oluşturmaya çalışmaktadır ve bu alanın öncelikle Orta Asya ülkeleriyle kendisinin arasında oluşmasını istemektedir. Rusya ise ortak ekonomik alanın uzun vadeli bir proje olduğuna inanmaktadır. Şu anda, yalnızca benzer ekonomilere sahip SSCB sonrası devletlerin derinlemesine ekonomik entegrasyonundan bahsedilebilir. Burada Rusya

¹⁷⁵ Andrey A. Kazantsev, *a.g.e.*, s. 142.

¹⁷⁶ Marlene Laurelle ve Sebastien Peyrouse, *a.g.m.*, s. 16.

¹⁷⁷ Shanghai Cooperation Organization Secretariat, http://eng.sectsco.org/about_sco/, 17.03.2019

kaçınılmaz olarak ekonomik lider rolünü oynayacaktır. Rusya, her şeyden önce, ŞİÖ çerçevesinde askeri-politik işbirliğine ve aşırılıkçılık, ayrılıkçılık ile terörizmle mücadele konusunda ilgilenmektedir. Aynı zamanda, Rusya tarafından ŞİÖ çerçevesinde Çin'in katılımı ile ekonomik entegrasyonun, Rusya'nın Orta Asya'dan "sessiz" bir şekilde itilmesine yol açmaması istenmektedir¹⁷⁸.

Bu nedenle, Rusya'nın ŞİÖ'ya askeri-politik bir kalkınma vektörü verme arzusu açıkça görülmektedir, ki bu durum, Moskova'nın Orta Asya'daki konumunu daha da güçlendirmesi ve Çin ile diğer ülkelerin askeri potansiyeli üzerinden bölgesel güvenliğin sağlanmasını amaçlamaktadır¹⁷⁹.

Bu bağlamda Duşanbe Bildirisinin (2000) ikinci maddesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Orta Asya'da herhangi bir kaos durumunda, dışarıdan müdahalelerde ve tehditlere karşı ülkelerin ortak refleks gösterecekleri ve iktisadi, politik, diplomatik, askeri gibi sahalarda işbirliğinin güçlendirecek bir deklarasyon kayda girmiştir. En önemli vurgu, askeri alandaki işbirliğine yapılmaktadır. Burada dışarıdan müdahale ile ilgili kasıt, ABD'nin ve NATO'nun Afganistan'daki istikrarsızlıktan dolayı bölgedeki varlığıdır¹⁸⁰.

ŞİÖ'nun amaçlarından en önemlisi ABD'nin ve NATO'nun bu coğrafyada aktivitelerinin kısıtlanmasıdır. ABD'nin Küresel Güç olgusuna karşı çok kutupluluğu desteklemektir. ŞİÖ yukarıda adı geçen bildiriyle beraber bahsi geçen önlemleri gerçekleştirirken aynı anda örgütün yapısının oluşumunda ciddi yol kat etmiştir¹⁸¹.

Yılda bir kez toplanıp karar verme ve organizasyon konularında rehberlik sağlama görevlerini yürüten *Üye Devlet Başkanları Konseyi* ŞİÖ'nun üst organı konumundadır. Bir diğer organ, ŞİÖ üyesi devletlerin *Hükümet Başkanları Konseyi*'dir. Bu konsey, ŞİÖ'nun stratejisini tartışmak, yıllık bütçeyi onaylamak, ekonomi ve güvenlik alanındaki işbirliğinin temel sorunlarını çözmek için yılda bir kez toplanmaktadır. Meclis konuşmacıları, Güvenlik konsey sekreterleri, Dışişleri Bakanları, Savunma

¹⁷⁸ Andrey A. Kazantsev, *a.g.e.*, s. 144.

¹⁷⁹ Vladimir V. Paramonov, Aleksey V. Stokov, Oleg A. Stolpovskiy, *a.g.e.*, s. 79.

¹⁸⁰ Can Zeyrek, Orta Asya'da Etkin Bölgesel Bütünleşme Çabaları: Şanghay İşbirliği Örgütü (SİO), *Ege Akademik Bakış*, 10 (3), 2010, s. 875, <https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/2054/makaleler/10/3/arastirmax-orta-asyada-etkdn-bolgesel-butunlesme-cabaları-sanghay-isbirliği-orgutu-sio.pdf>, 18.03.2019.

¹⁸¹ İslam Halidov, Çok Kutuplu Dünya Sistemin İçin Rusya'nın Destelediği Bölgesel Ve Uluslararası Örgütler, *Akademik Bakış Dergisi*, 51. Sayı, Kırgızistan 2015, s. 336.

Bakanları, Acil Durum Bakanları, Ekonomi Bakanları, Ulaştırma, Kültür, Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları, Kanun Yürütme Başkanları, Yüksek ve Tahkim Mahkemeleri düzeyinde yıllık toplantılar için bir mekanizma da bulunmaktadır. ŞİÖ koordinasyon mekanizması, ŞİÖ içindeki koordinasyonu sağlayan ŞİÖ Üye Devletlerinin Ulusal Koordinatörleri Konseyi'dir. Şanghay İşbirliği Teşkilatının iki daimi organı vardır; Pekin'deki Sekreteryaya ve Taşkent'teki Bölgesel Terörle Mücadele Merkezi¹⁸².

Sonuç olarak, çok genç bir kuruluş olarak ŞİÖ henüz zaman testini geçmemiştir. Birçok yönden, ŞİÖ' nun geleceği, örgütün faaliyetlerinin analitik bileşenini önemli ölçüde güçlendirme kabiliyeti ile belirlenecektir. Bu bağlamda, ŞİÖ ve Rusya için, mevcut güvenlik tehditlerine asimetrik tepkiler dâhil olmak üzere yeni ve standart dışı çözümler bulması son derece önemlidir¹⁸³.

2.3.2. Ekonomik ve Kültürel Politikası

Rusya'nın Orta Asya'daki ekonomik çıkarları jeopolitik çıkarlarla iç içe geçmiş durumdadır. Ancak analitik olarak, Orta Asya'da mevcut iş yapmanın olumlu faktörleri çerçevesinde oluşturulan ekonomik etkileşim alanları aşağıdaki gibi belirtilebilir:

- Büyük ve çeşitli mineral kaynakları, öncelikle petrol, gaz ve uranyum kaynakları;
- Emek gücünü hem Rusya'ya çekerek orada kullanmak hem de Rusya'ya hazır ürünleri göndermek açısından Orta Asya'da emeğe dayalı sanayiler açmak. Örnek olarak Kırgızistan'da Rus tüketicisine odaklı konfeksiyon endüstrisinde büyük potansiyel mevcuttur;
- Rus ihracatı ve Rus işletme ve bankalarının genişlemesi için geniş fırsatlar sunan yerel pazar. Şimdilik bu, üretimin teknik seviyesine nispeten düşük gereksinimleri olan daha az rekabetçi bir pazardır;
- Eski kooperatif bağlarının hayatta kalması ve yeni bağların geliştirilmesi için objektif önkoşulların varlığı. (Rusya'ya, bölgeye aktif olarak giren diğer ülkelere kıyasla güven düzeyi daha yüksektir ve Rus kurumsal yapıları için anlaşılabilir bir iş ortamı, ortak bir iletişim dili vb. avantajlar mevcuttur);

¹⁸² Marlene Laurelle ve Sebastien Peyrouse, *a.g.m.*, s. 16.

¹⁸³ Vladimir V. Paramonov, Aleksey V. Strokov, Oleg A. Stolpovskiy, *a.g.e.*, s. 80.

- Orta Asya'dan ve sınırdaki Asya ülkelerinden, Rusya toprakları üzerinden Avrupa'ya uygun geçişlerin genişletilmesi olasılığı. Rusya, kendi topraklarını bypass edecek petrol ve doğal gaz boru hatlarına sıcak bakmasa da, Orta Asya'daki boru hatlarının yapımı ve işletilmesine katılmaya hazır vaziyettedir.

Tüm bu alanlardaki çalışmalar, Rusya Federasyonu için öncelikli olan, dış ekonomik ilişkilerin uygulanması maksadıyla uygun koşulların yaratılması ve Orta Asya ülkelerinde Rus işçinin çalışması gibi durumların çözülmesini içermektedir. Siyasi çıkarların yanı sıra ekonomideki çıkarların gerçekleşmesi için, Gümrük Birliği, AET, Avrasya Kalkınma Bankası, AET Krizle Mücadele Fonu, BDT'deki Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması ve diğer bazı ekonomik mekanizmalar kurulmuştur¹⁸⁴.

Kültürel politika bakımından bakıldığında ise, bu alandaki uzmanlardan Marina Jir-Lebed, “Siyasetten sosyal düzeye geçerken, her şeyden önce, ortak Sovyet geçmişinden ve Rusya ile Orta Asya ülkelerindeki kültür benzerliğinden bahsetmenin değerini belirtir. O’na göre, Orta Asya, Rusya’nın en büyük diasporalarından birine ev sahipliği yapmaktadır. Bu da Rusya’nın kendisi için pek çok yönden stratejik fayda sağlamaktadır. Bu durum Rusya’yı bölgedeki diğer oyuncularından ayırt etmektedir. Orta Asya cumhuriyetlerinin nüfusunun önemli bir kısmı hala Rusça konuşmaktadır ve Rusya'nın Orta Asya'dan ayrılmaz olarak görülmesi, Ruslara benzer bir kültürel kodun taşıyıcısı olarak algılanmaktadır. Rossotrudnichestvo himayesinde, Rusya “Rus dünyası” fikrini yaymaya çalışıyor” demektedir¹⁸⁵.

2.3.2.1. Enerji

2005'te Rusya'daki Güvenlik Konseyinin toplantısında Başkan Vladimir Putin 'nin enerji güvenliği konusundaki konuşması, Rusya için yeni dış politika fikrinin kavramı olan “Enerji süper gücü” tartışmasının başlangıcıdır. Bu kavram SSCB'den kalan ve çözülmesi gereken bir sorundur. Bu sorun, Rusya'nın dünyadaki askeri-politik rolü ile

¹⁸⁴ İnteresı Rossii V Tsentralnoy Azii: Soderjaniye, Perspektivi, Ograniçeli, Editör: İ. S. İvanov, (Rossiyskiy Sovet Po Mejdunarodnim Delam (Russian Council), Spetskniga, Moskova 2013, s. 19-20, https://russiancouncil.ru/common/upload/RIAC_Central_Asia.pdf, 20.03.2019

¹⁸⁵ Daniyar Kosnazarov, Rossiya İ Tsentralnaya Aziya: Media, Obrazovaniye, Kulturnıy Kod, Central Asia Analytic Network, <https://caa-network.org/archives/10774>, 22.03.2019.

ekonomik açıdan oldukça zayıf bir şekilde desteklenmiş olmasıdır. "Enerji süper gücü" kavramının özünde dünya ekonomisinin sadece bir alanı vardır ve Rusya'nın önemli bir rol oynayabileceği alan enerjidir. Bu nedenle, Rusya'nın politik ağırlığının ekonomik desteği için aktif olarak kullanılması gereken alan enerji alanıdır¹⁸⁶.

SSCB döneminde Moskova, Orta Asya ülkelerindeki enerji kaynaklarına gerekli önemi vermemiştir. Bu nedenle, o bölgeden çıkan enerji membarlarının yarısı, ülkelerin kendi gereksinimlerine kullanılmış, diğer yarısı ise Rusya borularına akıtılmıştır. Orta Asya enerji kaynaklarını dünya piyasasına aktaracak boru hatları yapılmamıştır. SSCB'nin dağılmasından sonra o bölgedeki ülkeler kendi petrollerini ihraç edebilmek için farklı planlar üzerinde durmaya başlamışlardır. Rusya ise bu planlara sıcak bakmayarak kendi boru hatlarını da kısıtlamıştır. Fakat Orta Asya ülkelerinin bu planlar üzerinde devam etmeleri Rusya tarafından endişeyle karşılanmış ve transitlerdeki sağlanan kaynakları kaybetmemek için az miktarda da olsa Kazakistan'a ve Türkmenistan'a boru hatları sunmuştur. Günümüzde Türkmenistan Ukrayna'ya gaz satabilmekte, Kazakistan ise Samara üzerinden Avrupa'ya petrol gönderebilmektedir. Yalnız bu hat eksiktir ve Kazakistan'ı Rusya'ya mecbur kılmaktadır. Bu sebep Kazakistan'ı Bakü-Tiflis-Ceyhan hattını seçmesine itmiştir¹⁸⁷.

Genel olarak, Rusya'nın Orta Asya'daki ekonomik konumu hala çok kuvvetlidir. 2006 yılında, Rusya Özbekistan'ın ihracatında (23,7) ve ithalatında (27,6) birinci sırada yer almıştır. Bunun sebebi, Andijan olayları nezdinde Özbekistan ile Batı arasının soğumasıdır. Bu durumdan önce Rusya'nın toplam ticaret hacmindeki payı %17 idi. Kazakistan'ın ithalatında Rusya birinci sıradayken ihracatında üçüncü sırada yer almaktadır. Benzer durum Rusya ile Kırgızistan arasında teşkil etmektedir. Tacikistan'da ise ithalat açısından Rusya ikinci sırada yer alırken, ihracatta ise 5 sıradadır. Türkmenistan'ın ithalatında Rusya dördüncü sıradadır. Rusya'nın bu bölgedeki etkisinde en önemli neden, Rusya'nın Orta Asya'daki ekonomik ve yatırım politikalarının petrol ve doğal gaz ihracatı etrafında toplanmış olmasıdır. Bu konunun

¹⁸⁶ Andrey A. Kazantsev, *a.g.e.*, s. 150.

¹⁸⁷ İlyas Kamalov, *a.g.e.*, s. 130-131.

dış politikadaki rolünü artırmak, bu önceliğin devam edeceğinin garantisini vermektedir¹⁸⁸.

Orta Asya ülkeleri veya daha ziyade Hazar havzası, dünyanın petrol ve gaz rezervlerinin yaklaşık %10'unu oluşturmaktadır. Ancak, Orta Asya ülkeleri tükettikleri enerji kaynaklarının %50 ila %70'ini ithal eden ülkeler ve bölgelerle (Çin- %50, Avrupa ve Hindistan- %70) çevrili oldukları için, bu %10'a olan talep keskin bir şekilde artmaktadır. Hazar enerjisi için mücadele, SSCB'nin çöküşünden ve yeni bağımsız ülkelerin ortaya çıkmasından hemen sonra başlamıştır. Bu bölgenin özelliği, dünya pazarına bağımsız erişime sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Tüm bölge, üç ülke ile çevrilidir (Rusya, Çin, İran) ve bu ülkelerin bölgenin kaynakları hakkında kendi hesapları mevcuttur¹⁸⁹.

Rusya'nın enerji politikasının amaçları, ülkenin küresel enerji pazarlarındaki konumunu güçlendirme üzerinedir. Bu ise, yerli yakıt ve enerji kompleksinin ihracat potansiyelinin en etkili şekilde uygulanması, küresel pazardaki rekabet gücünün artması; ayrımcı olmayan bir dış ekonomik faaliyet rejiminin kurulması; enerji hammaddelerinin çıkarılması ve nakliyesi için Rus enerji şirketlerinin kullanılması, rasyonel ölçekte yabancı yatırımların teşvik edilmesi gibi karşılıklı olarak yararlı şartlarda yardım alınmasından ibarettir¹⁹⁰.

Orta Asya'daki Rus sözleşmeleri Nabucco'nun bütün kaynak tabanını satın almıştır (80 milyar m3 Türkmen gazının, 50'si Rusya'ya, 30'u Çin'e bağlanmıştır). Orta Asya'daki enerji kaynaklarının kontrolü, Rusya'nın dünya enerji piyasasında önemli yere gelmesini sağlamaktadır. Burada Rusya tarafından kullanılan araçlar, iki dev Rus şirkettir (Gazprom ve Lukoil). Bu şirketler üzerinden bölgeye yapılan yatırımlar, çok önemlidir¹⁹¹.

¹⁸⁸ Andrey A. Kazantsev, *a.g.e.*, s. 151.

¹⁸⁹ Azer A. Mursaliyev, *Energetičeskaya Politika Rossii v Tsentralnoy Azii i Na Kaspii, Indeks Bezopastnosti, № 3 (83), 13. Cilt, s.128.*

<http://www.pircenter.org/media/content/files/0/13412433200.pdf>, 25.03.2019.

¹⁹⁰ Genadiy M. Evstavyev, *Energetičeskaya Politika Rossii v Tsentralnoy Azii i Na Kaspii, Indeks Bezopastnosti, № 3 (83), 13. Cilt, s. 121,*

<http://www.pircenter.org/media/content/files/0/13412433200.pdf>, 25.03.2019.

¹⁹¹ Janna Usmanova, *a.g.m.*, s. 25.

Enerji rezervleri bakımından çok zengin olan Rusya, bunu enerji sahasındaki güçlü konumuna, sahip olduğu boru hatları ve çıkarma limanlarına borçludur. Ayrıca, bir dış politika mekanizması olarak hem Batı'da hem de Doğu'da önemli nüfuza sahip enerji şirketleri, Rusya'ya geniş manevra kabiliyeti kazandırmaktadırlar¹⁹².

2.3.2.2. Ticari İlişkiler ve Avrasya Ekonomi Topluluğu

Avrasya Ekonomi Topluluğu 2000'de Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in inisiyatifıyla AB model alınarak kurulmuştur¹⁹³. AET'nin kuruluş amacı üye devletler arasında ortak ekonomik alan yaratılmasının teşvik edilmesidir. Birlik Rusya, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan olarak beş kurucu üyeden oluşmaktadır. Özbekistan 2006'da birliğe katılmış fakat daha sonra Kasım 2008'de üyeliğini askıya almıştır. Üç ülke gözlemci statüsündedir: 2002'den beri Moldova ve Ukrayna, 2003'ten beri Ermenistan. AET, 1995 yılında Rusya ve Belarus tarafından kurulan ve daha sonra Kazakistan ve Kırgızistan'ın katıldığı Gümrük Birliği'nin kurulmasına ilişkin ilk antlaşmanın ve ikinci Gümrük Birliği ile Ortak Ekonomik Alan Antlaşması'nın 1999'daki devamı niteliğindedir¹⁹⁴.

AET'nin temel görevleri arasında, Gümrük Birliği ile Tek Ekonomik Sahanın tam işlevinin sağlanması, Ürün, Hizmet, Varlık dolaşımının gerçekleştirilmesi, Endüstri, Transport ve Tarım politikalarının organize bir biçimde gerçekleştirilmesi ve ulus ötesi kuruluşlar oluşturulması, yasaların mutabakat süreci ve iktisadi politikaların uyumu, ekonomi emniyeti, göç problemlerinde ortak hareket etmek, sınır ve mntıklar arası işbirliğin gerçekleştirilmesi gibi konular yer almaktadır¹⁹⁵.

AET'nin en üst organı, Devlet başkanları ve hükümetleri içeren *Ülkelerarası Konsey'dir*. Ülkelerarası Konsey, devlet başkanları düzeyinde yılda en az bir kez, hükümet başkanları düzeyinde, yılda en az iki kez toplanmaktadır. AET'nin *Sekretaryası* Ülkelerarası Konsey tarafından atanmaktadır ve Sekretaryanın Almatı'da

¹⁹² Fikret Elma, *Sovyet Sonrası Rusya Ve Orta Asya*, Journal Of Azerbaijani Studies, s. 136-137., <http://jhss-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/10.pdf>, 26.03.2019.

¹⁹³ Shalva Dzidziguri, "The Race For Eastern Europe: Russia vs. The EU", *Atlantic Community*, http://archive.atlantic-community.org/index.php/Open_Think_Tank_Article/The_Race_for_Eastern_Europe%3A_Russia_vs._the_EU, 26.03.2019.

¹⁹⁴ Marlene Laurelle ve Sebastien Peyrouse, *a.g.m.*, s. 12.

¹⁹⁵ İslam Halidov, *a.g.m.*, s. 340.

ve Moskova'da iki merkezi bulunmaktadır. *Entegrasyon Komitesi*, AET'nin daimi bir organıdır, devlet başkan yardımcılarında oluşur ve Entegrasyon Komitesi yılda en az dört defa toplanır. Kararlar üçte iki oyla kabul görür ve Rusya Federasyonu'nun 40 oy, Belarus ve Kazakistan'ın 15 oy, Kırgızistan ve Tacikistan'ın ise 7,5 oyu mevcuttur. AET'nin Sınır Sorunları Konseyi, Mali ve Ekonomik Politikalar Konseyi, Adalet Bakanları Konseyi ve Merkez (Ulusal) Bankalar Konseyi gibi birtakım yan kuruluşları bulunmaktadır. Merkezi St. Petersburg'da bulunan *AET Parlamenterler Arası Meclis*, topluluk devletlerinin parlamentoları tarafından yetkilendirilen parlamenterlerden oluşmaktadır. Meclis delegasyonlarının sayısı: Belarus Cumhuriyeti 16, Kazakistan Cumhuriyeti 16, Kırgızistan 8, Rusya 42 ve Tacikistan Cumhuriyeti 8 şeklindedir. Ve son olarak, *AET Mahkemesi*, taraflar arasında ortaya çıkan ekonomik uyuşmazlıkların çözümünde mükelleftir. 2009 yılının haziran ayında, AET ülkeleri, AET Krizle Mücadele Fonunu yaklaşık 8,513 milyar dolar tutarında kurmuşlardır¹⁹⁶.

16 Ağustos 2006'da Soçi'de, AET üye devletlerinin başkanlarının toplantısında, Belarus, Kazakistan ve Rusya arasında AET çerçevesinde *Gümrük Birliği*'nin kurulması kararlaştırılmıştır. Gümrük Birliği, 1 Temmuz 2011'den bu yana tamamen işler durumdadır.¹⁹⁷ Böylelikle, Rusya'nın öncülüğünde, bazı AET üyeleri yeni bir entegrasyon aşamasına girmişlerdir. Bu projenin ilk etabı olan Gümrük Birliği bünyesinde bu ülkeler karşılıklı ticareti düzenleyen ortak kurallar ve prosedürler benimsemiş ve tek gümrük tarifesi ile ortak gümrük alanını oluşturmuşlardır. Ayrıca, diğer ülkelerle olan ticaretlerinde tek tip tarife dışı koruma önlemleri, anti damping yasaları ve telafi edici tarifeleri oluşturmaya karar vermişlerdir. Temmuz 2011'de ortak sınırlardaki gümrük kontrolünü kaldırmışlardır. AET Ülkelerarası Konseyi, Gümrük Birliği'nin en üst organı olmaya devam etmektedir, ancak kararları bağlayıcı olan ve Gümrük Birliği Komisyonu olarak adlandırılan tek bir daimi düzenleyici kurum oluşturulmuştur. Komisyon, her üye devletten bir temsilci içerir ve bu temsilci ya hükümet başkan yardımcısı ya da gerekli yetkilere sahip hükümetin bir üyesi olmalıdır.

¹⁹⁶ Marlene Laurelle ve Sebastien Peyrouse, *a.g.m.*, s. 14.

¹⁹⁷ Ria Novosti, *Evrasiyskoye Ekonomicheskoye Soobshchestvo*, <https://ria.ru/20151010/1298778399.html>, 28.04.2019.

Komisyonun çalışma organı, merkezi Moskova'da olan Gümrük Birliği Komisyon'unun Sekreteryasıdır¹⁹⁸.

Entegrasyon projesinin ikinci aşaması, Ocak 2012'de *Ortak Ekonomik Alan* oluşturulmasıyla başlamıştır. Misyonu mallar, hizmetler, sermaye ve emek için iyi işleyen bir ortak pazar geliştirmektir. Bunun yanında tutarlı bir vergi, para, döviz, mali ve ticari gümrük politikası yürütmek üzerinedir. Ekonomide öncelikli olan endüstriyel, bilimsel ve teknik alanlardaki sektörler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesine yönelik birleşik bir devlet destek önlemleri sisteminin oluşturulması temel görevleri arasındadır. 2009 yılından bu yana Rusya, Kazakistan ve Belarus ile ticarete rubleyi baz almakta ve son zamanlarda Döviz Birliği'nin kurulması hakkında görüşmeleri devam etmektedir. Bütün bu gelişmeler ışığında SSCB sonrası tarihte ilk kez, entegrasyon projesinde yer alacak ve 2012'de Gümrük Birliği Komisyonu'nun yerine geçen uluslararası bir yürütme organı olan Avrasya Ekonomik Komisyonu oluşturulmuştur. Bu Komisyon, koordineli makroekonomik politikalarının uygulanması, üçüncü ülkelerle ticaret rejimlerinin kurulması ile beraber sanayi ve tarımsal sübvansiyonlar konusunda birleşik bir devlet politikasının geliştirilmesi konusunda geniş ve bağlayıcı fonksiyonlar üstlenmiştir¹⁹⁹.

18 Kasım 2011'de, ilk Avrasya Ekonomik Komisyonu zirvesinde, Rusya, Belarus ve Kazakistan cumhurbaşkanları tarafından, Gümrük Birliği ve Ortak Ekonomik Alan formatları için bir tür "yol haritası" olan Avrasya Ekonomik Bütünleşmesi Deklarasyonu kabul edilmiştir. 1 Ocak 2015 tarihine kadar Avrasya Ekonomik Birliği'nin (EAEU) oluşturulması görevi de dâhil olmak üzere Avrasya ekonomik entegrasyonunun geleceğe yönelik hedefleri ortaya konmuştur. 29 Mayıs 2014 tarihinde Astana'da gerçekleşen Avrasya Ekonomik Komisyonu toplantısında Belarus, Kazakistan ve Rusya Devlet Başkanları Avrasya Ekonomik Birliği Antlaşması'nı imzalamıştır. Ekim 2014'ün başında, AEB'ye üye devletlerde gerekli prosedürler

¹⁹⁸ Integration Committee Secretariat of the Eurasian Economic Community (EurAsEC), *Eurasec Today*, Moscow 2011, s.32-34, http://www.evrases.com/i/other/EurAsEC-today_eng.pdf, 25.04.2019.

¹⁹⁹ Marlene Laurelle ve Sebastien Peyrouse, *a.g.m.*, s. 15.

eşzamanlı olarak tamamlanmıştır. 1 Ocak 2015 tarihinde, Antlaşma yürürlüğe girmiştir²⁰⁰.

AEB'ye, kuruldaki ülkelerin ekonomilerini güçlendirmek ve birbirlerine daha yakın olmak, katılımcı ülkelerin dünya pazarındaki rekabetçiliğini modernleştirmek ve geliştirmek gibi görevler yüklenmiştir. AEB, 23 Ocak 2014'te faaliyetini bitiren AET'nin projesi olan Gümrük Birliğine dayanmaktadır. Diğer taraftan, sosyo-ekonomik göstergelerin geliştirilmesine ek olarak çok taraflı bir yasal çerçevenin oluşturulması işbirliği (çeşitli alanlarda 215 anlaşma), 170 milyondan fazla nüfusa ve %4'ten fazla küresel GSYİH gibi ekonomik potansiyele sahip dış pazarda, çalışma için tek bir kural oluşturulması ve sermayesi 10 milyon dolar olan Krizle Mücadele Fonunun oluşturulması AET'nin sonuçları olarak gösterilebilir. AET Ülkelerarası Konseyinin görüşüne göre, AET'de belirlenen amaç ve hedefler başarıyla karşılanmıştır. AEB'nin oluşturulmasından sonra AET yukarıda belirttiğimiz tarihte faaliyetini bitirmiştir²⁰¹.

Avrasya Ekonomik Birliği

Avrasya Ekonomik Birliği (EAEU), uluslararası tüzel kişiliğe sahip bölgesel bir ekonomik entegrasyon örgütüdür. Birlik içinde, malların, hizmetlerin, sermaye ve emeğin serbest dolaşım özgürlüğü, ekonominin kilit sektörlerinde koordine, tutarlı veya tek bir politika yürütmenin özgürlüğü sağlanmaktadır. 10 Ekim 2014'te Minsk şehrinde devlet başkanları düzeyinde toplanan Yüksek Avrasya Ekonomi Konseyi toplantısında, 2 Ocak 2015'te yürürlüğe giren ve Ermenistan Cumhuriyetinin AEB'ye katılım antlaşması imzalanmıştır. 23 Aralık 2014'te Moskova'da devlet başkanları düzeyinde toplanan Yüksek Avrasya Ekonomi Konseyi toplantısında ise, 12 Ağustos 2015'te yürürlüğe giren ve Kırgızistan Cumhuriyeti'nin AEB antlaşmasına katılım sözleşmesi imzalanmıştır. 14 Mayıs 2018'de Soçi'de geçen toplantıda ise Moldova Cumhuriyetine gözlemci statüsü verilmiştir. Yüksek Avrasya ekonomik Konseyi, Avrasya Hükümetlerarası Konseyi, Avrasya Ekonomik Komisyonu (Birliğin sürekli geçerli

²⁰⁰ Ria Novosti, *Evraziyskoye Ekonomičeskoye Soobşestvo*, <https://ria.ru/20151010/1298778399.html>, 28.04.2019.

²⁰¹ Anna G. Stolbovskaya, *İtogi Suşestvovaniya Evraziyskogo Ekonomičeskogo Soobşestva*, *Young Scientist*, 10 (90), May 2015, s .806-809.

düzenleyici organı) ve AEB Mahkemesi, AEB'nin işleyişini gerçekleştirmekte olan kurumlardır²⁰².

Çok kutuplu bir dünya düzeni modelinin oluşumuna, siyasi ve ekonomik nitelikte bölgesel birlikler de dâhil olmak üzere yeni iktidar merkezlerinin oluşumu eşlik etmektedir. 3 Ekim 2011 tarihli İzvestiya gazetesinde, AEB'nin kurulmasına en önemli görev olarak bakan V. Putin, bu birliğin, "modern dünyanın kutuplarından biri olma ve aynı zamanda Avrupa ile dinamik Asya-Pasifik bölgesi arasında etkili bir bağlantı rolünü oynama" yeteneğine sahip güçlü bir uluslarüstü bir organizasyon olacağını belirtmiştir²⁰³.

AEB, 2,2 trilyon doların üzerinde olan GSYİH ile 180 milyon nüfusa sahip ülkeleri kapsamaktadır ve Avrasya bölgesindeki “en genç” organizasyon olarak, Gümrük Birliği katılımcılarını daha yüksek bir entegrasyon seviyesine götürmektedir. Birliğin kurulması, BDT topraklarında en büyük ortak pazarın oluşumuna yol açarak ekonomik kalkınma için güçlü bir merkez olmaya başlamıştır. Üye ülkeler kademeli olarak düzenleme ortamını geliştirmekte ve mallar, hizmetler, emek ve sermaye için ortak pazardaki engelleri kaldırmaktadır. Kısa bir sürede, AEB, uluslararası arenada saygınlık kazanmıştır ve yaklaşık 40 ülke ve entegrasyon grubu, AEB ile serbest ticaret bölgeleri (FTA) yaratma isteğini dile getirmiştir. Vietnam ile Serbest Ticaret Anlaşması, İran ile geçici bir anlaşma, Çin ile ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bunun yanında Hindistan, Mısır, Singapur, Sırbistan ve İsrail ile benzer belgelerin imzalanması olasılığını incelemek için çalışma grupları kurulmuştur²⁰⁴.

Diğer taraftan, AEB'nin varlığının ve gelişiminin en önemli faktörlerinden biri, faaliyetlerinin Avrasya'nın önemli bir parçası olan Orta Asya'ya yayılmasıdır. Orta Asya'nın ekonomik önemi, bölgenin petrol ve gaz kaynakları bakımından zengin (yaklaşık 18-20 milyar ton) yeni bir dünya enerji alanı olan Hazar Denizi havzasına bitişik olması ile belirlenmektedir. Buna ek olarak, Orta Asya'da, Rusya'yı ve onun

²⁰² *Evraziyskiy Ekonomicheskiy Soyuz*, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Belarus, <http://mfa.gov.by/multilateral/organization/list/e0e5d8b02b2fd7fc.html>, 01.05.2019.

²⁰³ *Noviy Integratsionniy Proyekt Dlya Evrazii – Buduşeye, Kotoroye Rojdayetsya Segodnya*, İzvestia Gazetesi, 3 Ekim 2011, <https://iz.ru/news/502761>, 02.05.2016.

²⁰⁴ Vyacheslav Kholodkov et al., *Evraziyskiy Ekonomicheskiy Soyuz: Problemy Razvitiya İ Otnoşeniye K EAƏC V Tsentralnoy Azii, Problems of National Strategy Journal*, 1 (52) 2019, s.9-57, <https://riss.ru/wp-content/uploads/2019/03/04.pdf>, 06.05.2019.

stratejik ortağı olan Çin'i bağlayan ulaşım arterleri vardır. Orta Asya'da çözölen politik ve sosyoekonomik görevler, bölgedeki askeri-politik istikrar ve güvenliğı, terörle mücadelenin etkinliğini, aşırılık yanlısı ve uyuşturucu kaçakçılığını ekonomik yöntemlerle sağlamak için tasarlanan AEB'nin faaliyetleri için objektif bir temel oluşturmaktadır. AEB, Orta Asya'daki ekonomik entegrasyon için lokomotif rolü üstlenmektedir, kapsamlı modernizasyon, işbirliğı ve ulusal ekonomilerin rekabet edebilirliğı ile beraber nüfusun yaşam kalitesini arttırmaktadır. Başka bir deyişle, ekonomik entegrasyon ve AEB çerçevesinde büyük projelerin uygulanması, Orta Asya cumhuriyetlerinin ve Rusya'nın askeri-politik güvenliğini sağlamada en önemli faktörlerden biri olan bölge ölkelerindeki sosyo-ekonomik istikrarı güçlendirmektedir²⁰⁵.

2.3.2.3. Rossotrudniçestvo

BDT ile bağlantı olan, Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlar ve Uluslararası İnsani İşbirliğı Federal Ajansı (Rossotrudniçestvo), 6 Eylül 2008 tarihinde yayınlanan 1315 sayılı Rusya Cumhurbaşkanlığı Kararı uyarınca kurulmuştur. Rossotrudniçestvo ve onun yurtdışındaki ajanslarının faaliyetleri, uluslararası insani işbirliğı alanında devlet politikasını uygulamaya koymak ve modern Rusya'ya objektif bir bakış açısıyla yurt dışına yayılmasını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Rossotrudniçestvo dünyanın 81 ölkesinde 98 ofisle temsil edilmektedir, bunlar: 62 ölkede 74 Rus bilim ve kültür merkezi, 22 ölkenin elçiliklerinde 24 ajanstır. Rossotrudniçestvo 'nun öncelikli faaliyetleri, Bağımsız Devletler Topluluğı'nun üye ölkelerine yöneliktir. Ajans, Rusya tarafından BDT ölkeleri ile birlikte kurulan uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla aktif olarak etkileşime girmektedir. Ayrıca, diğör ajanslarla birlikte BDT ölkelerine yardım programlarını yürütmekte ve Federal hedef programların geliştirilmesini sağlamaktadır²⁰⁶

Rossotrudniçestvo 'nun oluşum amaçları kuruluş kanununda şu şekilde sıralanmıştır: Rusya'nın BDT'de entegrasyon politikalarını canlandırmak; Rusya'nın iktisadi ve siyasi hedeflerinin gerçekleşmesi için sakin bir ortam oluşturulmak, BDT'de gerçekleştirilen yardımlaşma ve kalkınma programları aracılığıyla uluslararası işbirliğı programlarının

²⁰⁵ Vyacheslav Kholodkov et al., *a.g.m.*, s. 10-11.

²⁰⁶ Rossotrudniçestvo Resmi İnternet Sitesi, *O Russotrudniçestve*, <http://rs.gov.ru/ru/about>, 07.05.2019.

koordineli bir şekilde uygulanmasını sağlamak, BDT’de imzalanan sözleşmelerin kontrolünü sağlamak ve Rus diasporasına yönelik görevlere ve diasporalara ait STK’ların faaliyetlerinin uyumunu sağlamaktır. Bu bağlamda Ajansın hedefleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- İlk BDT olmak kaydıyla eski SSCB alanına yönelik nüfuz politikalarının uyumu,
- Dışarıda Rus imajını yükseltilmesi amacıyla insani işbirliğe önem verilmesi,
- Eski SSCB coğrafyasında yaşayan Rus nüfusu STK’lar aracılığıyla desteklemek,
- Rus dilinin ve kültürünün yayılması ve öğrenilmesinin desteklenmesi,
- Bu görevler yapılırken yumuşak güç ve kamu diplomasisi alanlarına ilk sıralarda yer verilmesi,
- Rusya’nın üniversitelerinde öğretim görecekt yabancılara seçiminin yapılması.

Günümüz Rusya’sının finansal ve ruhsal değerleri birinci sıraya konularak, lisan ve kültürden yararlanılarak, yurtdışındaki mümessillikleri, diplomatik temsilcilikleri, kültür merkezleri üzerinden gerçekleştirilmesine değinilmektedir. Uluslararası işbirliği arenasında Rusya’nın dış siyasetini kuvvetlendirmesi ve genişletmesinde önemli olması düşünülen Ajansın, sürekli modernizasyondan geçen uluslararası sistemde yenilikçi metotları kullanarak hedeflerine ulaşılması vurgusu yapılmaktadır²⁰⁷.

Bugün, Rossotrudniçestvo ‘nun ana görevlerini yurtdışındaki Rus Kültür ve Eğitim Merkezleri ile Rusya dış temsilcilikleri yürütmektedir. Buralarda Rus Dili Kursları verilmekte ve bu faaliyetlere birçok kurum ve STK katkı sağlamaktadır²⁰⁸.

Rossotrudnichestvo, Rus eğitim sisteminin ve bilimsel toplumun prestijini korumayı ve güçlendirmeyi amaçlayan Rus eğitim ve bilimini aktif olarak desteklemektedir. Kazak öğrencilere eğitim sağlanması, Rusların “yumuşak gücünün” temel taşı olduğu yönünde

²⁰⁷ Sevilay Yıldırım, *Rusya’nın Avrasya Politikasında Yumuşak Güç: İmkânlar ve Sınırlar*, Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık – Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara 2014, s. 149-151, <https://ytbweb1.blob.core.windows.net/files/resimler/thesis/sevilay-yildirim-rusyanin-avrasya-politikasinda-yumusak-guenc-imkanlar-ve-sinirlar.pdf>, 07.05.2019.

²⁰⁸ İslam Halidov, Rusya’nın Yumuşak Güç Araçları, *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, 3/1 2014, s.37-75, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/217877>, 07.05.2019.

açıktır, çünkü gençler belli değerleri kabul edip paylaşmaya başlarlar, tüm çalışma dönemi boyunca dünya görüşlerini şekillendirirler. Rus okullarının Kazakistanlı öğrenciler arasındaki çekiciliği, büyük ölçüde eğitim kalitesi, dilin kullanılabilirliği, coğrafi yakınlık ve zihniyetteki benzerlik ile ilgilidir. 2014 yılı itibarıyla 50.000'den fazla Kazakistan öğrencisi yurtdışında eğitim almış ve bunlardan 28.000'i Rusya'da eğitim görmüştür. Bu göstergelere göre, Rusya, Kazakistanlı öğrenciler arasında oldukça yüksek bir çekiciliğe sahiptir. 2003 yılından beri, Rusya Federasyonu Eğitim Bakanlığı, Rossotrudnichestvo kanalı aracılığıyla Kazakistan öğrencilerine burs (ücretsiz eğitim) sağlamaktadır. Kazakistan'da altı Rus üniversitesi bulunmaktadır ve bunlar: Moskova Devlet Üniversitesi (Astana), Çalışma ve Sosyal İlişkiler Akademisi (Almatı), Moskova Devlet Ekonomi, İstatistik ve Bilişim Üniversitesi (Ust-Kamenogorsk), Chelyabinsk Devlet Üniversitesi (Kostanay), St. Petersburg İnsani Sendikalar Üniversitesi (Almatı) ve Moskova Havacılık Enstitüsü (Baikonur) Almatı şubesi 'dir. Ayrıca, Kırgızistan ile Tacikistan'da Rusya ile ortaklaşa açılan Slav Üniversitesi faaliyet göstermektedir. Rossotrudnichestvo, bölgesel güvenlik, istikrar ve işbirliği, ekonomik ve ticari ilişkilerin güçlendirilmesi ve iyileştirilmesi üzerine odaklanarak Orta Asya ülkeleri ile temas geliştirmeye devam etmek niyetindedir²⁰⁹.

Bugün, “yumuşak güç” ve insani etkinin, geleneksel devlet araçlarına (siyaset, ekonomi, diplomasi, askeri güç) ek bir seçenek olmadığı ve devlet dış politikasının bağımsız, kendi kendine değerli bir bölümü olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Rusya Dış Politika Konsepti'nin yeni sayısında bu biçimde yer almıştır ve Rossotrudnichestvo tarafından da böyle anlaşılmaktadır²¹⁰.

²⁰⁹ Anna Gusarova, “Myagkaya Sila” Rossii v Kazahstane i Tsentralnoy Azii: Kak Vpolnyayet Svoi Tseli Rossotrudnichestvo? *Central Asian Analytical Network*, <https://caa-network.org/archives/9305>, 08.05.2019.

²¹⁰ Konstantin Kosaçyov, *Rossotrudnichestvo: İstoki, Realii, Perspektivi*, *International Affairs Journal*, <https://interaffairs.ru/jauthor/material/933>, 08.05.2019.

BÖLÜM 3: RUSYA’NIN BÖLGE ÜLKELERİYLE OLAN İLİŞKİLERİ

V. Putin’in devlet başkanı seçilmesiyle beraber Rusya, Orta Asya ülkeleriyle olan ilişkilere önem vermeye başlamıştır. Orta Asya ile ekonomik, askeri ve siyasi örgütlerin kurulmasını teşvik ederek ABD’nin tek kutuplu sistemine alternatif olarak çok kutuplu sistemi desteklemektedir²¹¹. SSCB, BDT, ŞİÖ ve Avrasya Birliği geçmişteki bölgesel bütünleşme çabaları gibi fikirsel arka planlara bakılırsa Rus yayılmacılık politikasının olduğu gizli değildir. Soğuk Savaş sonrası Yeni Avrasyacı düşüncenin gündem olmasıyla birlikte ekonomik temellere dayalı bütünleşme girişimleri olarak dönüşmüştür²¹².

3.1. Rusya-Kazakistan İlişkileri

Kazakistan 2.724900 km yüz ölçümüne sahiptir. Dünyada yüz ölçümü olarak 9.sırada olan Kazakistan yaklaşık 5 kat Fransa toprakları kadardır. Ülke nüfusu 17 milyon olup demografik yapı olarak %54 Kazak %30 Rus nüfusundan oluşan ve Orta Asya’nın lokomotifini olan ülkedir²¹³. Kazakistan, Orta Asya’da en çok Rus nüfusuna sahip olan ülke konumundadır. Rus nüfusu Kazakistan’ın kuzey şehirlerinde ve özellikle büyük şehirlerinde ikamet etmektedir. Kazakistan’daki Rus nüfusu Rusya’nın dış politikasında zaman zaman kullanılabilir. Özellikle başkent Almatı’nın Rus nüfusunun çoğunlukta olduğu Astana’ya taşınması parçalanmaya karşı bir önlem niteliğindedir. Rusya dışında Rusçanın çok konuşulduğu ve Rusçaya “resmi dil” statüsü veren ülkedir²¹⁴.

2030’lu yıllarda Kazakistan demiryolu ağı ve karayollarıyla İpek Yolu güzergâhının merkezi haline gelecektir. Tengiz ve Kaşagan gölgesindeki uranyum ve doğalgaz rezervleriyle dünyaya ihracat bakımından 5. sırada bulunmaktadır. Kazakistan ihracatta Gasprom’a bağımlı kalmamak maksadıyla ihracat yapabileceği ülkeleri çoğaltmak için

²¹¹ Erel Tellal, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 65 – 3, s. 215, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1425/16045.pdf>, 01.05.2019.

²¹² İslam Halidov, “Çok Kutuplu Dünya Sistemi İçin Rusya’nın Desteklediği Bölgesel ve Uluslararası Örgütler”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı: 51 Eylül – Ekim 2015, s. 339.

²¹³ Arnaud Leclercq, *a.g.e.*, s. 276.

²¹⁴ Utku Yapıcı, *Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya*, Otopsi Yayınevi: İstanbul 2004, s. 102-105.

Çin ve Batı ile işbirliği içindedir. Bunun yanında uranyum rezervi bakımından dünyada 2. sırada ihracatta ise 3. sırada yer almaktadır. Kazakistan ekonomisinin ana kaynağı olan enerji kaynakları, 1995 yılında 20 milyon ton, 2007 yılında 67 milyon ton ve 2015 yılında ise 120-130 milyon ton civarındadır²¹⁵.

Kazakistan Rusya ile 6846 km sınıra sahip ülke konumundadır. SSCB'nin dağılmasıyla beraber askeri ve nükleer silahları ve poligonları Kazakistan sınırı içinde kalmıştır. Bu önemli faktörler Rusya ve Kazakistan arasındaki ilişkilerde önemli yer tutmaktadır. Kazakistan'daki askeri poligonların Rusya tarafından kiralama yöntemiyle kullanılması (özellikle Baykonur Uzay Üssü) iki ülke arasındaki ilişkileri daha da sıkılaştırmıştır. Bunun yanında Rusya, Kazakistan, Beyaz Rusya, Kırgızistan ve Tacikistan arasında oluşturulan Gümrük Birliği de söz konusudur. Rusya ve Kazakistan arasındaki ilişkileri oluşturan bir diğer faktör ise enerji alanıdır. Kazakistan bölgede en çok petrol rezervine sahip ülke konumundadır. Rusya, Kazakistan petrolleri ve doğalgazını dünya pazarına taşıyan boru hatlarının Atırâu-Samara'dan geçmesinden dolayı enerji kontrolüne sahip olmak istemektedir. 2001'de Tengiz-Novorossisk boru hattı üzerinden Kazak petrolü Türk Boğazlarına ulaşmıştır²¹⁶.

Kazakistan Avrupa ülkelerine Atırâu-Samara boru hattı aracılığıyla petrolünü ihraç etmektedir. Atırâu ve Samara şehirleri arasında 697 km uzunluğundaki bu hat sayesinde 15,2 milyon ton petrol ihraç edilmektedir.²¹⁷ Tengiz-Novorossiysk boru hattının ise 2008'deki yıllık 30 milyon ton transfer kapasitesinin 67 milyon tona yükseltilmesi için anlaşma imzalanmıştır.²¹⁸ Bu iki enerji hattının petrol transfer kapasitesi 1,2 milyon varil kapasitesine sahiptir. Bu iki enerji hattı Kazakistan'ın enerji ihracatında büyük paya sahiptir.²¹⁹ Rusya'nın LUKOIL, Gazprom, Rosneft gibi şirketleri ile Kazakistan'ın

²¹⁵ Arnaud Leclercq, *a.g.e.*, s. 276-277.

²¹⁶ Utku Yapıcı, *a.g.e.*, s. 102-105.

²¹⁷ İlyas Kamalov, "*Rusya'nın Orta Asya Politikaları*", SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti., 2011 Ankara. s. 14.

²¹⁸ Yerkinay Ongarova, "*Kazakistan'ın Çok Yönlü Enerji Politikası ve Hazar Denizi*", <https://dergipark.org.tr/download/article-file/514499>, s.11.

²¹⁹ Erdal Tanas Karagöl, Mehmet Kizilkaya ve Salihe Kaya, "*Statü Sorunu İkileminde Hazar'da Enerji Denklemi*", Analiz, Nisan, Sayı: 155, SETA Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 2016 Ankara, Türkiye, s.11-12.

KazMunaiGas gibi şirketleri birlikte bölgedeki enerji kaynaklarının aktif kullanılmasına fırsat oluşturan işbirlikleri meydana getirmiştir²²⁰.

Şekil 4: Enerji Hatları

Kaynak: <https://www.eia.gov/todayinenergy/images/2013.09.18/map.png>,

1994 Yılında N. Nazarbayev, Moskova Devlet Üniversitesinde Avrasya Birliği fikrini ilk kez dillendirmiştir. 10 Ekim 2000’de Avrasya Ekonomik Topluluğu anlaşmasının imzalanması, Gümrük Birliği ve Tek Ekonomik Saha’nın zeminini oluşturmuştur. 2007’de Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan arasında Gümrük Birliği Komisyonu kurulmuş ve 2011’de Beyaz Rusya, Kazakistan ve Rusya arasında anlaşmaya varılmıştır²²¹.

2012 tarihinden itibaren Tek Ekonomik Saha süreci tamamlanmıştır. Tek Ekonomik Saha, Ekonomik Birlik Komisyonu'nun önemli organıdır. Avrasya Birliği fikrinin

²²⁰ Andrey Çebotarev, Politika Kazahstana v Kaspiyskom Regione: Strategiçeskiye Prioriteti i Sovrimennyye Tendentsii, *Kazahstan v Globalnih Protsessah* № 2, 2013, s.11.

²²¹ İslam Halitoğlu, “Çatışma Çözümü Teorisi Bağlamında Bağımsız Devletler Topluluğunda Kriz Bölgeleri: Kırım ve Transdinyester Sorunları”, Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi 2018, s. 66.

bütünleşme aşaması şöyledir: a) Serbest Ticaret Bölgeleri b) Avrasya Ekonomik Topluluğu c) Gümrük Birliği d) Tek Ekonomik Saha e) Avrasya Ekonomik Birliği f) Avrasya Birliği. Avrasya Birliği sürecinin bir diğer adımı ise ülkeler arasında ortak para biriminin oluşturulması ve doların ortadan kaldırılmasıdır²²².

Nükleer silahlar konusunda ise, Kazakistan SSCB'nin dağılmasından sonra 1400 adet nükleer silaha sahiptir. 21 Aralık 1991'de Almatı Deklarasyonu ile Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan, elindeki tüm nükleer silahları 1992 yılının ortasına kadar Rusya'ya devretmeyi kabul etmiştir²²³. Bu şekilde nükleer silahlar tamamıyla Rusya kontrolüne geçmiştir. Kuzeyde Rusya, Güneyde İslam coğrafyası, doğuda Çin ile komşu olan Kazakistan coğrafik yapısı itibarıyla bu jeostratejik durumu avantaja çevirebilme kapasitesine sahiptir. Eğer bu durumu aktif dış politika ile avantaja çeviremezse Çin veya Rusya'nın baskısı altına kalacaktır. Rusya ile Çin'i dengelerken diğer taraftan Rusya ve Batı arasındaki dengeye dikkat etmelidir.

3.2. Rusya-Kırgızistan İlişkileri

Kırgızistan 199,951 km yüz ölçüme sahiptir. Ülkenin demografik yapısı Kırgız: %72,6, Özbek: %14,4, Rus: % 6,4, diğer (Dungan, Ukraynalı, Tatar, Uygur vb.) % 6,6, şeklinde 6,2 milyondur²²⁴. Kırgızistan 15 Aralık 1990 yılında egemenliğini kazanmıştır, 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. 5 Mayıs 1993'de ülke Anayasası Parlamento'da kabul edilmiştir, yine aynı tarihte ülkenin resmi adı Kırgız Cumhuriyeti olmuştur. Kırgızistan'da yaklaşık 90 farklı etnik millet bulunmaktadır²²⁵.

Rusya ve Kırgızistan ilişkileri incelendiğinde, ilişkilerin önemli bir konumda olduğu söylenebilir. Çünkü iki ülke arasındaki ilişkilerin sosyo-ekonomik boyutunun devam etmesi ve bölgede güvenlik tedbiri alınması bakımından Rusya önemlidir. Diğer yandan iki ülke arasındaki ilişkilerde toplumun dil, kültür ve eğitim bakımından aynı ortamda

²²² İslam Halitoğlu, *a.g.e.*, s. 66.

²²³ Mustafa Kibaroglu, "Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu ve Japonya'nın Güvenliği", *Avrasya Dosyası 5. cilt, Sayı 2*, 1999, s.320-321.

²²⁴ Türkiye Dış İşleri Bakanlığı, Kırgızistan, <http://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-kunyesi.tr.mfa>, 03.05.2019.

²²⁵ İslam Halidov Halitoğlu, "Kırgızistan'da Rusya-Abd Askeri Üs Mücadelesi Sonu", *TİDSAD Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies* Yıl: 4, Sayı: 14, Aralık 2017, s. 402.

yetişmesi önemlidir. Kırgızistan, güvenlik, askeri ve siyasi konularda Rusya'nın desteğini almaya  alıřmaktadır²²⁶.

Kırgızistan, yer altı zenginliklerine ve gelişmiş sanayiye sahip değildir. Bundan kaynaklı olarak dışa bağımlılık durumu söz konusudur. Bu bağımlılık durumunda öncelik hep Rusya olmuřtur²²⁷. İki  lke arasındaki ilişkilerde önemli rol oynayan bir diğer faktör ise Kırgızistan'daki Rus azınlığıdır. Orta Asya'da Kazakistan'dan sonra en çok Rus nüfusuna sahip olan  lke Kırgızistan'dır. Diğer yandan Rusçanın ülkede resmi dil olmasının nedeni Rusya'da  alışan Kırgızlardır²²⁸. Mayıs 2000'de Kırgız Cumhuriyeti'nin Resm  Dili ile ilgili yasada, Rusçanın resmi statüsü kazanması söz konusu olmuştur. Diğer yandan Kırgız-Rus Slavyan  niversitesi'nin 1993'te Bişkek'te açılması ile Rus medyası bunda önemli fakt rlerdir²²⁹.

Dönemin Rusya Devlet Başkanı D. Medvedev 2008'de *"Diğer büyük güçlerin olduğu gibi Moskova'nın da öncelikli menfaat sahası bulunmaktadır ve bu alan Bağımsız Devletler Topluluğu coğrafyasıdır"* demiştir. Kırgızistan'da Rusya'nın 999 Kant Hava  ss , 954 Denizaltı Savunma Silahı Deneme  ss  (Koy Sarı), 338 Deniz Kuvvetleri Haberleşme Merkezi, Otomatik Sismik Gözlem İstasyonu N1, Radyo Sismik Laboratuvarı (Otomatik Sismik Gözlem İstasyonu) N17 gibi askeri üsleri bulunmaktadır²³⁰. Bunlardan en önemlisi, başkent Bişkek'e 30 km mesafede bulunan Kant Hava üssüdür,  s, 23 Ekim 2003'de V. Putin ve Kırgızistan eski Devlet Başkanı A. Akayev tarafından açılmıştır. Bu  ss n yasal statüsü Kolektif Güvenlik Anlaşması  rg t 'ne dayanmaktadır²³¹. 1997-1999 yıllarında Tacikistan'da meydana gelen iç savaş esnasında Kırgızistan ve Tacikistan sınırının güvenliği, Rusya'nın liderliğini üstlendiği BDT bünyesinde olan Barış Koruma Birliği tarafından saęlanmıřtır²³².

²²⁶ Giray Saynur Bozkurt, *"Kırgızistan'ın Küresel ve Bölgesel G  ler ile İlişkilerine Genel Bakış"*, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/26751/kirgizistanin_kuresel_ve_bolgesel_gucler_ile_iliskilerine_genel_bakis, 03.05.2019.

²²⁷ İlyas Kamalov, *Putin Dönemi Rus Dış Politikası, Moskova'nın Rövanşı*, (Yeditepe Yayınevi: İstanbul 2008), s. 121-122.

²²⁸ İlyas Kamalov, *a.g.e.* s. 122.

²²⁹ İslam Halidov Halitoğlu, *a.g.m.*, s.404.

²³⁰ İslam Halidov Halitoğlu, *a.g.m.*, s. 404-406.

²³¹ Stratejik Analiz, (Dergi: Ocak 2004), s .80-82.

²³² Haktan Birs l, *Eski Dünyanın Karanlık Yüzü Orta Asya Jeopolitiği*, İstanbul IQ Kültür Sanat Yayınları, 2006, s. 130.

Diğer yandan Rusya yumuşak gücünü çalıştırmaya başlamıştır. Rossotrudničestvo (BDT, Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlar ve Uluslararası İnsani Yardımlaşma İşleri Federal Ajansı) ve Russkiy Mir Vakfı (Dil, Kültür, Eğitim ve Diaspora) kurumlar aracılığıyla dil, kültür, eğitim, diaspora ve yardım faaliyetlerini yürütmektedir²³³. Ülkede Rusça yayın yapan medya Kırgızistan ulusal medyasının %70'ini oluşturmaktadır. Kitap piyasasına bakıldığında ise %50'si Rusçadır. Gazeteler ise: Rossiyskaya Gazeta, Komsomolskaya Pravda, Moskovskiy Komsomolets, Argumentı i Faktı, Veçerniy Bişkek, Slovo Kyrgyzstana, Ekho Osha, Novyy Kyrgyzstan, Belyy parokhod, Slovo Kabar, AKIpress, 24 kg, TV Kanallar: Kanal 5, MTRK “Mir” kanal, OTRK, ELTR ve NTS. Radyolar: Piramida, Maks, O-key, Tatina. Rusya radyo şubeleri (Yevropa-plyus, Russkoye radio, Avtoradio, Shanson, Love-radio) vb. şeklindedir²³⁴.

3.3. Rusya-Özbekistan İlişkileri

Özbekistan 447,400 km² yüz ölçümüne sahiptir. Dünyada yüz ölçüm olarak 58.sırada olan Özbekistan, Virginia'nın yaklaşık dört katı iken Kaliforniya'dan ise biraz daha büyüktür. Ülke nüfusu Temmuz 2018 verilerine göre 30 milyon olup demografik yapı olarak %83,3 Özbek, %4,8 Tacik, %2,5 Kazak, %2,3 Rus, %2,2 Karakalpak, %1,5 Tatar ve %4,4 diğer gibi etnik gruplardan oluşmaktadır²³⁵. Özbekistan, Orta Asya'nın anahtar konumuna sahip ülkelerinden biridir. Bu ülke, çeşitli doğal kaynaklar, zengin demografik yapısı, oldukça gelişmiş ve çeşitlendirilmiş ekonomisi ve avantajlı konumuna sahip olarak bağımsızlıktan bu yana bölgesel ilişkilerde özel bir rol oynamış ve dünya sahnesinde önemli bir etkide bulunmuştur. Rusya, ilk senelerde Özbekistan ile işbirliğinin önemini doğru ölçememiştir. B. Yeltsin başkanlığının ilk yıllarında kelimenin tam anlamıyla, yalnızca Batı ülkeleriyle temas kurmayı tercih eden ve Orta Asya'daki duruma neredeyse hiç dikkat etmeyen Moskova'nın etki yörüngesinden çıkarılmıştır. Böyle bir rotanın yanlışlığı ortaya çıktığında, Rusya Özbekistan ile ayrıcalıklı ilişkiler kurmak için gerçek olanakları kaçırmıştır. Sonuç olarak, B.

²³³ İslam Halidov, “Rusya'nın Yumuşak Güç Araçları (Russia's Soft Power Tools)”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi* (AVİD), III/1 (2014), s. 42-43.

²³⁴ İslam Halidov Halitoğlu, *a.g.m.*, s. 407

²³⁵ Central Intelligence Agency, *The World Factbook: Uzbekistan*, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print_uz.html, 05.05.2019.

Yeltsin'in istifasına kadar Moskova ve Taşkent arasındaki yanlış anlama ve yabancılaşma devam etmiş ve ilişkilerin seviyesi son derece düşük kalmıştır²³⁶.

Ekim 2001'de, New York'taki Dünya Ticaret Merkezine yönelik olan terör olaylarından bir ay sonra, Savunma Bakanı D. Rumsfeld İ. Karimov ile Özbekistan'da ABD askeri üssünün konuşlandırılması konusunda müzakerelere başlanmıştır. ABD kullanımına sunulan Özbekistan'daki Havva üssünün desteklenmesi için 10. Dağ Tüfek Tümeni konuşlandırılmıştır. Eylül 1998'de Özbekistan ile NATO arasında gerçekleşen ortak askeri tatbikat eski SSCB sahasında ilk defa gerçekleşmiştir²³⁷.

V. Putin'in iktidara gelmesinden sonra Rus diplomasisi BDT'ye dönmeye başlamış, hatta en önemli ilgiyi Orta Asya'ya göstermiştir. 2002 yılına gelindiğinde V. Putin'in göstermiş olduğu çabalar neticesinde Rusya ve Özbekistan, önceki yıllardaki olumsuz durumu tamamen ortadan kaldırmış ve birbirleriyle hızlı bir şekilde yakınlaşmaya başlamışlardır. 2004'te ülkeler stratejik ortaklık seviyesine ulaşmış ve 2005'te kendilerini müttefik ilan etmişlerdir. Diyalogları belirgin bir şekilde yoğunlaşmıştır, ülkelerarası temaslar çeşitlendirilerek yeni işbirliği biçimleri ile zenginleştirilmiştir²³⁸.

Ayrıca, 2003 yılında başlayan Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da gerçekleşen "Renkli Devrimler" devamı niteliğindeki 13 Mayıs 2005'teki Andijan Olayları ile birlikte Özbekistan yönetiminin "rejim güvenliği" tehdidini algılaması ve ABD ile ilişkilerini kesmesi, Rusya ile ilişkilerin daha da genişletmesinde rol alan faktörler olarak gösterilebilir. Eylül 2005'te Rusya ile Özbekistan arasında ilk defa ortak askeri tatbikat yapılmıştır. Bu dönemde diğer Orta Asya devletleri ile birlikte Özbekistan da Rusya'nın etki alanına geri dönmüştür. Müttefiklik antlaşması çerçevesinde artık, Rusya ile Özbekistan'ın güvenliği ve istikrarı sağlamak için birbirlerinin sahalalarını kullanmaları mümkün olmuştur²³⁹.

²³⁶ Konstantin E. Meşeryakov, Rossiysko- Uzbekskiy Otnoşeniya v 2008-2012 Godah: Tendentsiyi İ Problemy Razvitiya, *St. Petersburg State Polytechnical University Journal. Humanities and Social Sciences*, (1) 2013, s. 79-88, <https://cyberleninka.ru/article/v/rossiysko-uzbekskie-otnosheniya-v-2008-2012-godah-tendentsii-i-problemy-razvitiya>, 05.05.2019.

²³⁷ Arnaud Leclercq, *a.g.e.*, s. 280.

²³⁸ Konstantin E. Meşeryakov, *a. g. m.*, s. 79.

²³⁹ A. Sait Sönmez, Güvenlik Sorunları Ve Bağımsızlaşma Kısacasında Özbekistan - Rusya İlişkileri (1991-2013), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:6, Sayı:28, Güz 2013, s.318-339, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt6/cilt6sayi28_pdf/sonmez_sait.pdf, 05.05.2019.

2005 yazındaki Andijan olaylarından sonra, Rusya ve Özbekistan, enerji ve tarımda ticaret ve işbirliği anlaşmaları da imzalamışlardır. Türkmen gazının Özbekistan üzerinden Rusya'ya aktarılacağı ve Gazprom ile imzalanan başka bir anlaşma da olmuştur. 2006 yılında Özbek gazının fiyatları Rusya'ya (44\$'dan 60\$a kadar) satılırken Özbek gazının başkalarına daha yüksek fiyatlara (110\$-120\$a) satılması beklenmektedir. Ayrıca Gazprom' un Özbek gaz projelerine 1 milyar dolar yatırım yapacağı açıklanmıştır. Ekonomik ilişkiler siyasi gelişmelerle iç içe geçmiştir²⁴⁰.

Haziran 2008'de St. Petersburg'da gerçekleşen BDT'nin gayri resmi zirvesinde İ. Karimov ile ilk kez Başkan olarak D. Medvedev bir araya gelmiştir. Görüşmede devlet başkanları güvenlik alanında ikili işbirliği konularını ve yeni ekonomik projelerin hayata geçirilmesini değerlendirmiştir²⁴¹.

1 Eylül 2008'de Özbekistan'ın bağımsızlık gününde bu ülkeyi Başbakan sıfatıyla V. Putin'in ziyaret etmesi Rus-Özbek işbirliğinin ilerleyişini olumlu yönde etkilemiştir. Görüşmelerde taraflar iki ana konu üzerinde durmuşlardır: gaz ve enerji sektöründeki ortaklık ve Güney Kafkasya'daki (Gürcistan olaylarıyla ilgili) durum. Enerji alanında Rus Heyeti Taşkent'e, kapsamlı ve uzun vadeli işbirliği için plan önermiştir. Buna göre, Gazprom, Avrupa formülünü kullanarak Özbekistan'dan satın aldığı gaz için tedarik fiyatları belirlemek zorundadır. Ayrıca, Özbekistan'ın önce Kazakistan'a sonra da Rusya'ya gaz boru hattının yeni bir kolunu kurmaya başlaması gerekmektedir. İlk başta, her iki öneriye de Taşkent tarafından itiraz edilmiştir. İ. Karimov, Gasprom'a verilen akaryakıtın fiyatlarını yükseltmeye hazırdır, ancak piyasa prensipleri üzerine değil, gelecekte dünyada gaz fiyatları düşebileceği için idari kararlar temelinde bunları oluşturmaya çalışmıştır. Gaz boru hattının yeni bir kolunun inşaatına gelince, sonunda Özbekistan'ın yakıt ihracatını Rus rotasına bağlayacak, on yıllar boyunca enerji alanında ortakların seçimi için varsayımsal bir fırsat bile tanımayacaktı. Buna rağmen, Özbek tarafı Moskova için diplomatik bir zafer anlamına gelen Rus taslağını onaylamıştır²⁴².

²⁴⁰ Bertil Nygren, *The Rebuilding of Greater Russia*, Routledge- Taylor&Francis Comp., 1. Baskı, 2008, s. 200.

²⁴¹ Rusya Cumhurbaşkanlığı Resmi Web Sitesi, *Naçalo Vstreçi s Prezidentom Uzbekistana İslamom Karimovim*, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/336>, 06.05.2019.

²⁴² Konstantin E. Meşeryakov, *a. g. m.*, s. 80-81.

Yine de V. Putin'in buradaki ziyareti, 2008 baharında başlayan Özbekistan'ın Batı ülkeleriyle yaklaşmasını durduramamıştır. Moskova ile özel ilişki sürdürürken, Taşkent hala diplomasisinin temel taşı “çok vektörlük” prensibini terk etmemiştir. 2009 sonbaharında, Taşkent uluslararası izolasyondan tamamen çıkmıştır. Ekim ayında, 27 AB ülkesi, Özbekistan'a silah ambargosu koymaya karar vermiştir. Kasım ayında ise, ABD'nin Özbekistan Büyükelçisi R. Norland tarafından Taşkent ve Washington arasındaki güvenin geri kazanılmasına ilişkin bir açıklama yapılmıştır. Bir süre sonra, Taşkent'e uranyum madenciliği alanında etkileşimi öneren Japonya, Özbekistan ile işbirliğini genişletme planını dile getirmiştir. Böylece, Özbekistan, 2008-2009 ekonomik krizi sırasında uluslararası konumlarını gözle görülür biçimde güçlendiren birkaç eski SSCB sonrası cumhuriyetten biri olmuştur. Tüm büyük güçler bu ülke üzerindeki nüfuz mücadelesine katılmıştır. Moskova da dış politikasında Taşkent'in önemini artırmıştır²⁴³.

Özbekistan Cumhurbaşkanı İ. Karimov' un 14-15 Nisan 2013'te Rusya'ya yaptığı resmi ziyarette, iki ülkenin liderleri siyasal, ekonomik, yatırım, bilimsel, teknik ve insani alanlarda ikili işbirliğinin geliştirilmesini değerlendirmiştir. BM, BDT ve ŞİÖ gibi çok sayıda uluslararası yapı ve entegrasyon kurumlarındaki çeşitli etkileşim konuları ele alınmıştır. Afganistan'daki durum ve terörizm, aşırılıkçılık, uyuşturucu kaçakçılığı ve organize suçların yayılmasını da içeren bölgesel ve uluslararası meseleler üzerine bir görüş alışverişinde bulunulmuştur. Görüşmelerin ardından dört hükümetlerarası belge imzalanmıştır: 2013-2017 Ekonomik İşbirliği Programı, 2013-2015 için kültürel, insani, bilimsel ve teknik alanlarda İşbirliği Programı, Yatırımların Teşvik ve Karşılıklı Korunması Anlaşması ve Prosedür İcra Protokolü ile Geri Kabul Anlaşması²⁴⁴.

4 Aralık 2016'da Ş. Mirziyoyev' in İ. Karimov' un vefatından sonra Özbekistan Cumhurbaşkanı seçilmesi ülkenin daha büyük ekonomik açıklığa gitmesine yol

²⁴³ Konstantin E. Meşeryakov, *a. g. m.*, s. 81-83.

²⁴⁴ Rusya Dışişleri Bakanlığı Basın Merkezi, https://newuzbekistan.mid.ru/ru/countries1/rossiysko_uzbekskie_otnosheniya/, 06.05.2019.

açmıştır. Para kısıtlamalarının kaldırılması (Eylül 2017) ve ihracat vergilerini sıfırlanması (Aralık 2017) yapılan reformlara örnek gösterilebilir²⁴⁵.

4-5 Nisan 2017’de, Özbekistan Başkanı Ş. Mirziyoyev Rusya’ya resmi ziyaret gerçekleştirmiştir ve bu ziyaret, Rusya-Özbekistan stratejik ortaklık ve müttefikliğin sürdürülebilirliğini doğrulamıştır. Dış politika, ticari-ekonomik, askeri-teknik ve kültürel-insani gibi tüm önemli alanlarda elde edilen anlaşmalar karşılıklı yararlı işbirliği için yeni umutları uyandırmıştır. Zirve sırasında, beş hükümetlerarası konunun (göç, bölgeler arası ilişkiler, turizm ve sağlık hizmetleri) yanında, birkaç kurumlararası ve yaklaşık 30’a yakın şirketler arası anlaşmalar imzalanmıştır. Rusya Federal Gümrük Hizmeti ’ne göre, Ocak-Aralık 2017’de, Rus-Özbek ticareti 3.651,8 milyon doları bulmuştur. Rusya Federasyonu, Özbekistan’ın dış ticaret ortakları arasında, ülke ticaretindeki %18,1’lik payıyla ikinci sırada yer almıştır (birinci sırada Çin- %18,4). Rusya, Özbekistan’ın lider yatırım ortağı olmaya devam etmektedir ve son 5 yılda, Özbek ekonomisine yapılan Rus yatırımı miktarı 6 milyar doları aşmıştır. Özbekistan’da en büyük Rus petrol ve gaz şirketleri başarıyla ve verimli bir şekilde faaliyet göstermektedir. Özbekistan’ın Ustyurt bölgesinde jeolojik keşif programının uygulanması çerçevesinde, “Gazprom” 10,676 milyar ruble tahsis etmiştir. "Lukoil" in Özbekistan ekonomisindeki toplam yatırım hacmi 7 milyar doları aşmıştır. 2017 yılında, Rusya bölgelerinden Özbekistan’a ve Özbekistan bölgelerinden Rusya’ya 12 karşılıklı delegasyon ziyareti gerçekleşmiştir²⁴⁶.

Ekim 2018’de V. Putin’in Özbekistan’a gelmesi iadeyi ziyaret niteliğindedir. Taşkent’te Cumhurbaşkanı, ticaret hacmini önümüzdeki yıllarda 10 milyar dolara çıkarmaya karar vermişlerdir. Ziyaretin öne çıkan konularından biri, ilk Özbek nükleer santralinin Rus-Özbek hükümetlerarası anlaşmaya istinaden yapımına başlanması konusundadır. V. Putin’in Özbekistan’a yaptığı ziyaret, Rusya’nın Orta Asya’da inisiyatifler oluşturmak için elverişli koşullara sahip olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, ticaret ve yatırımda olumlu bir eğilim mevcuttur. Ayrıca, bu eğilim, enerji fiyatlarının düştüğü

²⁴⁵ Michael Lewiston, *Prosvet V Otnoşeniyah Mejdru Rossiiyey İ Uzbekistanom*, L’Observatoire Centre D’Analyse De La CCI France Russie, <https://www.obsfr.ru/aktualnyi-kommentarii/aktualnyi-kommentarii-podrobno/article/prosvet-v-otnoşenijakh-mezhdu-rossiei-i-uzbekistanom.html>, 06.05.2019.

²⁴⁶ Rusya Dışişleri Bakanlığı, *Rusya-Özbekistan İlişkiler*, <http://www.mid.ru/ru/maps/uz/?currentpage=main-country>, 06.05.2019.

küresel ekonomideki durumdan veya Rus karşıtı yaptırımlardan etkilenmemektedir. Bu durum ise Rusya'nın Orta Asya'da, güvenlik ve terörle mücadele, enerji sektöründe işbirliği, ticaret ve diğer birçok alanda bölge ülkelerinin ilgisini çekecek inisiyatifler ortaya koyabileceği anlamına gelmektedir²⁴⁷.

3.4. Rusya-Tacikistan İlişkileri

Tacikistan 142 bin kilometre kare alana ve 7,5 milyon nüfusa sahip Orta Asya'nın az gelişmiş ülkelerinden biridir. Demografik yapısı ise %80 Tacikler, %15 Özbekler, %1 Ruslar ve %1 Kırgızlardan oluşmaktadır. Bağımsızlığın ilk senelerinde ülkeyi yıpratıcı bir iç savaş başlamıştır. Bu durum Tacikistan'a karşı Rusya'nın elini güçlendirmiştir²⁴⁸. Tarihçiler, Tacikistan'daki 1992-1997 iç savaşını, merkezi otoritelerin destekçileri ve Birleşik Tacik Muhalefet tarafından temsil edilen çeşitli gruplar arasında silahlı bir etnik çatışma olarak nitelemişlerdir. 1995 yılında, muhalefet ile hükümet (E. Rahmon) arasındaki birkaç müzakere turu Moskova ve Kabil'de yapılmıştır. Bu görüşmeler sonucunda kısmi ateşkes anlaşması yapılmıştır. Toplamda, Nisan 1994 ile Mayıs 1997 arasında, BM öncülüğünde sekiz tur müzakere yapılmıştır. 27 Haziran 1997'de Moskova'da, Birleşmiş Milletlerin arabuluculuğuyla Tacikistan Hükümeti ile Birleşik Tacik Muhalefeti arasında nihai bir barış anlaşması imzalanmıştır. 1999'da yapılan seçimlerin sonuçlarına göre, E. Rahmon başkan olmuştur. İç savaş sırasında 60 binden fazla insan ölmüştür ve çok sayıda insan kaybolmuştur. Aynı sayıdaki insanlar komşu Afganistan'a kaçmak zorunda kalmışlardır. Yaklaşık 200 bin insan ise Tacikistan'dan ayrılıp BDT ülkelerine taşınmak zorunda kalmışlardır ve bunlar çoğunlukla Ruslar, Almanlar, Yahudiler ve Ukraynalılar olmuştur. Savaşın sonucunda Tacikistan ekonomisi yıkılmıştır ve Tacikistan dünyanın en az gelişmiş ülkelerinden birine dönüşmüştür²⁴⁹.

²⁴⁷ Zamir Karajanov, *Tsepnyaya Reaktsiya: Rossiysko- Uzbekskiy Otnosheniya Ukrepili Atomnuyu Svyazyami*, Ritm-Evraziya Ekspertno- Informatsionnaya Ploşadka, <https://www.ritmeurasia.org/news--2018-10-23--cepnyaya-reaktsiya-rossijsko-uzbekskie-otnosheniya-ukrepili-atomnymi-svjazjami-39175>, 06.05.2019.

²⁴⁸ Arnaud Leclercq, *a.g.e.*, s. 286-287.

²⁴⁹ Sputnik Tadjikistan, *Grajdanskaya Voyna V Tadjikistane 1992-1997 Godov*, <https://tj.sputniknews.ru/country/20170505/1022205182/tadjikistan-grazhdanskaya-voyna.html>, 07.05.2019.

O dönemde zayıf hükümet sistemine sahip olan Tacikistan, kendi ülke sınırlarını koruyamayacak duruma gelmiştir. E. Rahmon rejimi giderek kuvvetlense de ülkedeki ekonomik durum hala zayıftır ve kömür, bakır, altın ve gümüş gibi yer altı zenginlikler tek başına ülkenin hızlı gelişmesi için yetersizdir. Aynı zamanda Tacikistan'ın coğrafi konumu (ülke Afganistan ile Çin'e komşudur), Moskova için jeopolitik anlamda önemlidir. 1992 yılında imzalanan ve 1999 yılında yenilenen dört Alaylı Rus Motorlu Tüfek Tümeni'nin Tacikistan'da konuşlandırılmasıyla ilgili Rus-Tacikistan Antlaşması, Tacikistan'a yapılacak herhangi bir saldırıyı önlemeyi amaçlamaktadır. 201. Tümen 5000 kişilik askeri personeliyle hala aktif durumdadır. Bu sayede Tacikistan Moskova için Orta Asya'daki askeri platform konumundadır²⁵⁰.

Rusya ile Tacikistan Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler, Haziran 2004'te Soçi'de Cumhurbaşkanlarının görüşmesinden sonra yeni bir aşamaya girmiştir. Tacikistan Cumhurbaşkanı E. Rahmon ve Rusya Devlet Başkanı V. Putin, en üst düzeyde, tarafların milli çıkarlarını göz önünde bulundurarak, yasal çerçeve üzerinden, öncelikli işbirliği alanları belirlemiştir. Ekim 2004'te ise Rusya Cumhurbaşkanı V. Putin'in Tacikistan'a ilk resmi ziyaretinden bu yana Rus-Tacik ilişkilerinin yüksek seviyeye çıkmıştır. Bu ziyaret çerçevesinde, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerin daha da geliştirilmesi için temel oluşturan 14 adet önemli sözleşme imzalanmıştır. Bağımsızlık yılları boyunca, iki devletin parlamentoları arasında yakın çalışma temasları gelişmiştir. Tacik-Rus ilişkilerinde verimli bir şekilde gelişmeye devam eden askeri-teknik işbirliği önemli yer almaktadır. Rusya ve Tacikistan'ın, Rusya'ya ve ayrıca Avrupa'ya daha fazla uyuşturucu sızması tehdidi ile ilgili sorunları çözmede ortak çabaları mevcuttur. Ülke yönetimi, Rusya'nın bölgedeki barış ve istikrarın garantörlüğünü üstlendiğini takdir etmektedir. Tacikistan ve Rusya'nın birçok uluslararası ve bölgesel politika ve entegrasyon etkileşiminin kavramsal sorunları üzerine ortak görüşleri mevcuttur. Aynı zamanda, BM, AGİT, BDT, ŞİÖ, KGAÖ gibi kuruluşlar nezdinde uluslararası ve bölgesel alanlarda etkin işbirliği konularına özel önem verilmektedir²⁵¹.

²⁵⁰ Arnaud Leclercq, *a.g.e.*, s. 287-288.

²⁵¹ A. İ. Radjabov, *Rossiysko- Tadjikskiy Otnoşeniya: Problema İ Prespektivi Razvitiya*, Bitirme Tezi, Yujno- Uralskiy Gosudarstvenniy Universitet, Çelyabinsk 2017, s. 24-26, https://dspace.susu.ru/xmlui/bitstream/handle/0001.74/16867/2017_425_radjabovai.pdf?sequence=1?sequence=1, 07.05.2019.

İş göçü, Rusya ve Tacikistan için önemli ekonomik, sosyal ve kültürel faydalar getirmektedir. Çeşitli kaynaklara göre, Tacikistan vatandaşlarının yılda 1 milyon ila 1,5 milyonu işgücü göçü yapmıştır. Bunların %90'ı ise Rusya'ya gitmektedir. Tacikistan'a 2013 yılı sonucuna göre gönderilen gelirler 3,6 milyar dolardan fazla olmuştur. Bu nedenle, Tacikistan ve Rusya başkanlarının toplantılarında bu konuya özel önem verilmektedir. Genel olarak, bu alanda düzenlemeler yapılması ve göçmen işçilere yasal statü verilmesi, gelecekte Rus-Tacik ilişkilerine ilave dinamizm ekleyecektir²⁵².

Ticari ve ekonomik ilişkiler, 10 Ekim 1992'den itibaren hükümetler arası ticaret ve ekonomik işbirliği (serbest ticaret anlaşması) ve 27 Şubat 1995'teki entegrasyon bağlarının geliştirilmesi anlaşmalarına dayanmaktadır. Mayıs 2003'te, Tacikistan Hükümeti ile OAO Gazprom arasında, gaz endüstrisinde 25 yıllık bir süre boyunca stratejik işbirliği konusunda bir anlaşma imzalanmıştır. 31 Temmuz 2009'da Tacikistan'da, JSC Inter RAO şirketinin yardımıyla 670 MW tasarım kapasitesine sahip Sangtuda-1 Hidroelektrik Santrali inşa edilmiştir ve işletilmesi ile ilgili işbirliği konusunda hükümetler arası bir anlaşma imzalanmıştır. Rusya, Tacikistan'ın önde gelen ticari ortaklarından biridir (2017 sonuçlarına göre, ülkenin dış ekonomik ilişkilerinde payı %23,6 idi). Rusya Federal Gümrük Hizmeti 'ne göre, 2017 yılında ikili ticaret 717,5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Rusya Merkez Bankası'na göre, 2017 yılında Rusya'dan Tacikistan'a bireylerin sınır ötesi transferleri 2,536 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Nisan 2016'da kurulan, bir sonraki toplantısı Haziran 2017'de Moskova'da yapılan Rusya-Tacikistan İş Konseyi tarafından ikili ticaret ve ekonomik bağların gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bunun yanında, kültürel ve insani alanda aktif işbirliği devam etmektedir. Şubat 2011'de, kültür ve bilgi merkezlerinin kuruluş ve çalışma koşullarına dair hükümetler arası bir anlaşma imzalanmıştır. Eylül 2011'de Rus Bilim ve Kültür Merkezi Duşanbe'de açılmıştır. 2017 yılında, bu merkezin şubesi Hucend'de çalışmaya başlamıştır. Yaklaşık 26.500'den fazla Tacikistan vatandaşı Rus üniversitelerinde (Tacikistan'daki Rus üniversitelerinin şubelerindeki öğrenciler dâhil) okumaktadır. Rus-Tacik (Slav) Üniversitesi (RTSU), iki ülke arasındaki en büyük eğitim projesidir. Üniversitenin yaklaşık 6,2 bin öğrencisi var ve yaklaşık üç yüz tam

²⁵² Djahongir G. Djurayev, *Torgovo- Ekonomičeskiye Otnoşeniya Respubliki Tadjikistan s Rossiyskoy Federatsiyey v Godı Nezavisimosti (1991-2013)*, Bitirme Tezi, Tacikistan Devlet Üniversitesi, Duşanbe 2015, s. 126-138, <http://www.dslib.net/mezhdunarodnye-otnoshenia/torgovo-jekonomicheskie-otnosheniya-respubliki-tadjikistan-s-rossijskoj-federaciej-v.html#7298131>, 07.05.2019.

zamanlı öğretmen çalışmaktadır. Ayrıca, Rusya geleneksel olarak Tacikistan'a insani yardım sağlayan ülkeler arasında lider bir konuma sahiptir²⁵³.

16-17 Nisan 2019'da Tacikistan Cumhurbaşkanı E. Rahmon Rusya'ya yaptığı ziyaret sırasında V. Putin ile görüşmüştür. Görüşmelerin ardından siyaset, güvenlik, ticaret, eğitim, kültür, turizm ve spor alanlarında 17 anlaşma imzalanmış ve bu durum Moskova'nın Duşanbe'ye gösterdiği ilgiyi tekrar kanıtlamıştır²⁵⁴.

3.5. Rusya-Türkmenistan İlişkileri

Türkmenistan 488,100 kilometre kare alana ve 5,411 milyon (Temmuz 2018) nüfusa ve geniş hidrokarbon/doğal gaz rezervlerine sahip Orta Asya ülkelerinden biridir. Demografik yapısı ise %85 Türkmen, %5 Özbekler, %6 Ruslar ve %4 başka etnik gruplardan oluşmaktadır²⁵⁵.

8 Nisan 1992'de Moskova ile Aşkabat arasında resmi diplomatik ilişkiler kurulmuş ve bu ilişkiler 31 Temmuz 1992'de Dostluk ve İşbirliği Konusunda devletlerarası bir sözleşmenin başlangıç parametrelerini belirlemiştir. Belge, güvenlikten askeri alanlara kadar birçok konuda yakın etkileşime ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Ayrıca, serbest bir ticaret bölgesi oluşturmak amacıyla ekonomik işbirliğinin eşit şekilde geliştirilmesi öngörülmüştür. Fakat belirtilen hiçbir alanda istenilen ilişki seviyesine ulaşamamıştır²⁵⁶.

Bağımsızlık yıllarından sonra Rusya yanlısı politika izlemeye çabalasa da sonrasında tarafsızlığı dış politikada seçmiş ve Rusya'nın öncülüğündeki kurumlara mesafeli durmaya çalışmıştır. Aralık 1995'te ülkenin tarafsızlık statüsü BM'de kabul görmüştür. Ülkenin sahip olduğu doğal kaynakların ekonomik ve politik anlamda bağımsızlık için

²⁵³ Rusya Dışişleri Bakanlığı, *Rusya-Tacikistan İlişkiler*, <http://www.mid.ru/ru/maps/tj/?currentpage=main-country>, 07.05.2019.

²⁵⁴ Sputnik Tadzhiqistan, *İtogi Peregovorov Putina İ Rahmona V Moskve*, <https://tj.sputniknews.ru/infographics/20190418/1028703430/vizit-rahmon-tajikistan-russia.html>, 07.05.2019.

²⁵⁵ Central Intelligence Agency, *The World Factbook: Turkmenistan*, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print_tx.html, 08.05.2019.

²⁵⁶ Yan Şır, Rossiyskiy Vektor Vneşney Politiki Turkmenistana, *Tsentrlnaya Aziya İ Kavkaz*, 4 (46) 2006, s. 158-168., https://krvs.fsv.cuni.cz/KRVS-29-version1-2006_CAC_ru.pdf, 07.06.2019.

yeteceğini düşünen Türkmenistan eski Başkanı (Türkmen başı) S. Niyazov bu tarzda bir politika seçmiştir²⁵⁷.

V. Putin'in Kremlin'e gelmesiyle birlikte, Rus-Türkmen ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Türkmenistan ile Rusya arasındaki ilişkilerde yeni bir yapıcı aşama başlamış, çünkü her iki ülke de kendi çıkarları için temas noktalarını bulmuştur. V. Putin Türkmenistan'ın dış politika kursunu desteklemiştir. Rusya, ABD birlikleri ve NATO müttefikleri Afganistan'a girdiğinde Türkmenistan'ın güvenliğini garanti etmiştir. 2003 yılında taraflar sabit bir fiyatla 25 yıllık bir süre için Türkmenistan ile gaz tedarik anlaşması imzalamıştır. Aşkabat için, bu anlaşma dezavantajlı hale gelmiştir, ancak uzun vadede eski hat sürekli ihracat yapma garantisi almıştır ve bu Moskova için bölgenin enerji piyasası üzerinde Rus kontrolü kurulması anlamına gelmiştir²⁵⁸.

Bu bağlamda, Türkmenistan'ın en önemli dış politika enstrümanı bu ülkedeki geniş doğal gaz yataklarıdır. Buradaki doğal gaz rezervleri 24 bin trilyon metre küp olarak değerlendirilmektedir ve senelik üretiminin 75 milyar metre küpten (2010) 230 milyara (2030) yükseltilmesi hedeflenmektedir. 2007'de Moskova'da V. Putin, Türkmenistan Hidrokarbon Yönetimi Ajansı'nın müdürü ve Kazakistan Başkanı N. Nazarbayev ile beraber Kazakistan üzerinden Türkmenistan ve Rusya arasında Gazprom altyapısına bağlanacak bir doğal gaz boru hattı inşaatı konusunda sözleşme imzalayarak önemli başarıya imza atmıştır. Bu durum Gazprom' un tekel hammadde tedarikinden kurtulmaya çalışan Avrupa için ve diğer alternatifler için darbe niteliğinde olmuştur²⁵⁹.

21 Aralık 2006'da Türkmenbaşı'nın ölümünden sonra iktidara meclis başkan yardımcısı olan K. Berdimuhammedov gelmiştir. Bölgedeki meslektaşlarının aksine, Berdimuhammedov bir tutucu itibarına sahip değildir, tersine, kapsamlı modernizasyonu ve S. Niyazov döneminin olumsuz katmanlarından kurtulmayı

²⁵⁷ İlyas Kamalov, *Rusya'nın Orta Asya Politikaları*, Editör: M. Yılmaz, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara 2011, s. 27,

http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/rusya_ortaasya_raporu.pdf, 08.05.2019.

²⁵⁸ Tyachmurad A. Djumayev, *Vneşnyaya Politika Turkmenistana v 1991-2006 gg.*, Bitirme Tezi, Saint Petersburg Devlet Üniversitesi, Saint Petersburg 2013, s. 18.,

<https://www.dissercat.com/content/vneshnyaya-politika-turkmenistana-v-1991-2006-gg>, 08.05.2019.

²⁵⁹ Arnaud Leclercq, *a.g.e.*, s.290.

amaçlayan ülke yaşamının her alanında derin reformlar yapma girişimini ileri sürmüştür²⁶⁰.

22 Aralık 2009 tarihli Enerji ve Makine Mühendisliği alanında stratejik iş birliğinin genişletilmesine ilişkin anlaşma, Rus-Türkmen ilişkilerinin stratejik ortaklık ilkesine dayandığını göstermektedir. Toplamda, tüm etkileşim alanlarını kapsayan Rusya ve Türkmenistan arasında 100'den fazla anlaşma imzalanmıştır²⁶¹.

Rusya Federasyonu için tüm bölgenin ve özellikle Türkmenistan'ın ulaştırma ve coğrafi konumu önemlidir. Rusya ve Türkmenistan'ın transit konumu her iki ülkeyi de Hazar Denizi'nin doğu kıyısı boyunca yeni yollar ve demiryolları inşasına ve yeni bir deniz terminalinin oluşturulmasına katılmaya zorlamaktadır. Rusya, gaz alanlarının aranması, keşfedilmesi, geliştirilmesi ve işletilmesinde yer almaktadır. Türkmenistan'daki inşaat işlerinin yaklaşık %15'i Rus sermayesinin katılımıyla gerçekleştirilmektedir. Toplamda, BDT ülkeleri Türkmenistan ihracatının %26'sını ve ithalatının %47'sini oluşturmaktadır. 2012'de ihracat rakamlarına bakıldığında, Rusya ve Ukrayna ile gaz temini için yeni anlaşmalar imzalanması ile gelirin önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Türkmenistan, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyesidir. Rusya dış ticaret istatistikleri, Rusya ile Türkmenistan arasındaki ticaret bağlarının dinamik bir gelişimini göstermektedir. Buna Rusya ve Türkmenistan arasında kurulan ticari ve siyasi ilişkiler dâhil olmak üzere, Türkmenistan menşeli ürünlere ithalat vergisi muafiyeti ve Türkmenistan gümrük sahasından Rusya gümrük sahasına ithalat neden olmaktadır²⁶².

Ülkeler arası yüksek ve üst düzeyde istikrarlı bir siyasi diyalog kurulmuştur. 2 Ekim 2017 tarihinde, Rusya Başkanı V. Putin'in Türkmenistan'a resmi ziyareti gerçekleşmiştir. Türkmenistan Cumhurbaşkanı M. Berdimuhamedov 11 Ekim 2017'de Soçi'ye BDT Devlet başkanları Konseyi toplantısına katılmak üzere gelmiş, burada V. Putin ile kısa bir toplantı yapmıştır. 2017 yılında Rusya ve Türkmenistan arasındaki ikili

²⁶⁰ Mesut Berber ve Fikret Birdişli, Türkmenistan'da Berdimuhamedov Dönemi, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.2, Sayı. 2, Aralık 2012, s.39-55, <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/download/article-file/107655>, 08.05.2019.

²⁶¹ Ria Novosti, *Mejgosudarstvenniye Otnoşeniya Rossii i Turkmenii*, <https://ria.ru/20171002/1505867873.html>, 08.05.2019.

²⁶² Begenç B. Aydogdiyev ve Natalya K. Karpoviç, *Eksportno- İmportniye Otnoşeniya Turkmenistana s Rossiiye*, "Nauçnoye Soobşestvo Studentov XXI Stoletiya. Ekonomičeskiye Nauki": *Elektronnyy Sbornik Statey Po Materialam XIX*, "SibAk" Yayınları, 4 (19) 2014, s.126-130, [http://www.sibac.info/archive/economy/4\(19\).pdf](http://www.sibac.info/archive/economy/4(19).pdf), 08.05.2019.

ticaretin hacmi 428,2 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Rusya sermayesinin katılımıyla Türkmenistan'da yaklaşık 190 şirket faaliyet göstermektedir. Bu ülkede iş yapma liderleri arasında KAMAZ PJSC, GAZ Grup Şirketi LLC, Tatneft PJSC bulunmaktadır. Kültürel, insani ve bilimsel alanlarda ilişkiler sürekli gelişmektedir. Günümüzde, yaklaşık 3 bin Türkmen öğrencisi Rusya'da ücretsiz eğitim almaktadır. 2002'den beri, A. Puşkin adlı Rus-Türkmen Ortak Ortaokulu, Aşgabat'ta başarılı bir şekilde faaliyet göstermektedir. Mayıs 2018'de, K. Berdimuhammedov 'un inisiyatifiyle Türkmenistan tarafından inşa edilen Astrahan Bölgesi'ndeki S. Funtovo ortaokulunun açılışı gerçekleşmiştir²⁶³.

Diğer taraftan, 12 Ağustos 2018'de Aktau'daki V. Hazar Zirvesi'nde, Rusya, Kazakistan, İran, Azerbaycan ve Türkmenistan cumhurbaşkanları Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü Sözleşmesi'ni imzalamıştır. Belge, özellikle, tarafların, deniz kıyısına ait 25 deniz mili uzağındaki biyolojik kaynaklarını çıkarma haklarını elde ettiğini belirtir: ulusal egemenlik, 15 deniz mili artı 10 mil buna bitişik "balıkçılık" alanına kadar uzanmaktadır. Hazar Denizi'nin deniz tabanını ve alt topraklarını sınırlandırma konusu, ek anlaşmalarla çözülecek olan Rus-Türkmen ilişkileri açısından önemli engellerden birinin ortadan kaldırıldığını göstermektedir²⁶⁴.

2 Ekim 2017 yılında V. Putin Aşgabat'ı ziyaret ederek K. Berdimuhammedov ile görüşmüştür. Görüşme sonunda V. Putin iki ülke ilişkileri için yapmış olduğu katkılardan dolayı Aleksandr Nevskiy Nişanını Başkana vererek Türkmenistan'ın Rusya için önemine vurgu yapmıştır²⁶⁵.

²⁶³ Rusya Dışişleri Bakanlığı, *Rusya-Türkmenistan İlişkiler*, <http://www.mid.ru/ru/maps/tm/?currentpage=main-country>, 08.05.2019.

²⁶⁴ Tass Russian News Agency, *Rossiysko- Turkmenskiye Otnoşeniya. Dosye*, <https://tass.ru/info/5458872>, 08.05.2019.

²⁶⁵ Sputnik Türkiye, *Rusya ve Türkmenistan Terörle Mücadeledeki İş Birliğini Sürdürecektir*, <https://tr.sputniknews.com/rusya/201710021030399201-turkmenistan-rusya-terror-mucadele-isbirligi/>, 08.05.2019.

SONUÇ

SSCB'nin çöküşü, yeni bir jeopolitik durumu beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda: Küresel süper güç olarak SSCB yok olmuş, Soğuk Savaş sona ermiş, iki kutupluluk geçmişte kalmış ve yeni ülkeler ortaya çıkmıştır. ABD uluslararası arenada tek hegemon olarak kalmıştır. Güç dengesindeki değişim nedeniyle barışçıl şekilde yeni bir uluslararası ilişkiler sistemi kurulmuştur. XXI yüzyılın başında uluslararası ilişkiler "türbülans", bilimsel ve teknolojik devrim, gelecekteki dünya düzeninde yeni merkezlerin ortaya çıkması, çok kutupluluk, (terörizm, ekoloji bozukluğu, küresel ısınma) gibi global sorunların artması ile tanımlanmaktadır.

Ancak bugün uluslararası arenadaki etkileşim, kanunlar ve hukuka dayalı değil aksine güç ilkeleri üzerine inşa edilmiştir. Neorealizm destekçileri, uluslararası ilişkilerle ilgili sorunları analiz ederken güvenliğin, ulusal çıkarların, egemenliğin ve savunmanın en önemli kriterler olduğuna ve devletlerin uluslararası ilişkiler alanındaki ana ve en büyük aktörler olduğuna inanmaktadırlar. Ayrıca neorealistler, devletlerin yanında uluslararası kuruluşların da önemli olduğuna inanarak politikanın üstünlüğü ile beraber ekonomik, teknolojik işbirliğin etkilerini de önemsemektedirler. Güç unsuru neorealizmin merkezinde yer almaktadır.

Mevcut durumu göz önünde bulundurursak, kuşkusuz Orta Asya ülkelerinin yanı sıra diğer SSCB sonrası ülkeler, Rusya'nın hayati çıkarlarının alanı olmuş ve olmaya devam edecektir. Orta Asya, Rusya'nın dış güvenliğini sağlama açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bölge hem ekonomik açıdan hem de çeşitli doğal kaynaklar açısından oldukça ilgi çekicidir. Bunun yanında Orta Asya iyi bir pazar olmasıyla beraber bir yatırım alanıdır.

Ayrıca, Rusya için Orta Asya'daki etnik Ruslar çok önemlidir. Bu nüfusun haklarını ve çıkarlarını korumak, Rusya dış politikasının ciddi bir görevi haline gelmiştir ve çok büyük olasılıkla ilerde Rus dış politikasının önceliğini teşkil edecektir.

Tezimizde belirtmeye çalıştığımız gibi, Rusya'nın Orta Asya bölgesindeki dış politikası yeni jeopolitik ve jeo-ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalacaktır. Bu, hem SSCB'nin eski Orta Asya cumhuriyetlerinde birçok güçlü ülkenin artan politik, askeri ve ekonomik varlığını hem de sonuçları bugün hala tahmin edilmesi güç olan bölgenin

küreselleşme sürecine katılımıdır. Petrol boru hatları, doğal gaz boru hatları, demiryolları ve otoyollar gibi yeni ulaşım mekanizmalarının yapımı Orta Asya'nın jeo-ekonomik durumunu kökten değiştirecek ve bölge devletleri ile Rusya arasındaki ilişkilerin doğasını etkileyecektir.

Rusya, Orta Asya komşularının siyasi istikrarı ve ekonomik ilerlemesi ile yakından ilgilenmektedir. Onlarla istikrar ve dostluğa dayalı ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Ancak, son yıllarda yapılan uygulamaların gösterdiği gibi, Orta Asya ülkeleri de dâhil olmak üzere, SSCB sonrası devletler homojen kütle olmaktan çıkmıştır. Her ülke kendi başına gelişmiştir ve her biri Rusya ile kendine özgü bir ilişki mevcuttur. Rusya'nın Orta Asya ülkelerine yönelik dış politikasının oluşumunda bunlara dikkat edilmesi gerekir.

Rusya'nın entegrasyon politikalarının daha da başarılı bir şekilde yürütmesi için Orta Asya ülkeleriyle olan ilişkilerini tekrardan gözden geçirmelidir. Rusyalı yöneticiler, Orta Asya' da bağımsız ve kendi Milli çıkarları olan ülkelerle işbirliği içerisinde olduğunu anlamaları önemlidir. Rusya- ABD, AB, Çin, Türkiye ve İran gibi bölge dışı aktörler tarafından oluşturulan politikaları dikkate alarak ilişkiler kurmak zorunda. Diğer taraftan Japonya, Güney Kore, Vietnam ve Hindistan'ın bölgeye yönelik artan ilgisi dikkate alınmalıdır. Bu durumda “yumuşak güç” Rusya'nın bölgedeki rolünü artırmada en önemli mekanizmalardan biri olmalıdır.

Müttefik kuvvetlerin Afganistan'dan çekilmesi, Rusya ve Orta Asya ülkeleri önünde bölgenin güvenliğini sağlama sorununu gündeme getirmiştir. Rusya, kendi güvenliği için de önemli olan ana sorumluluk yükünü üstlenebileceği açıktır. Bu durumda KGAÖ' nun rolü kritik öneme sahiptir. Bu kurum üzerinden Rusya, bölgesel lider rolüne ilişkin iddiasını teyit etme ve oluşturduğu güvenlik yapısının prestijini artırma fırsatına sahiptir.

Rusya'nın bölgede ve uluslararası arenada rolünü yükselten bir diğer kurum ŞİÖ' dur. Bu oluşum üzerinden Rusya hem ABD'nin öncülüğündeki enstitülerin meşrutiyetini sorgulamalı hem de Çin' i kontrol etmede kullanmalıdır. Diğer taraftan Rusya, birkaç senedir Gümrük Birliği projesini öne sürmektedir. Bu proje diğer bölge dışı aktörler tarafından itirazla karşılanması ekonomik alanda Rusya'nın etkili politika uygulayabildiğini göstermektedir. Fakat Rusya'nın bu projenin yürütülmesindeki

ekonomik yükün ana taşıyıcısı olmaması için üye sayısının çoğaltmasını sağlamalı ve riskleri dağıtmalıdır. Ayrıca bölgeye yönelik oluşturduğu Avrasya Ekonomik Birliği politikasını daha da genişletmelidir.

Rusya'nın Orta Asya politikasında uyguladığı konsept ve araçların gelişimi göz önüne alındığında, Orta Asya bölgesinde askeri açıdan güvenliği sağlama konusunda tek güç konumunda olduğu söylenebilir. Rusya, Orta Asya'da lider konumunu koruması için tarihi, coğrafi, ekonomik ve kültürel imkânlarla sahiptir. Orta Asya'da çıkarlarını koruması için uyguladığı KGAÖ, askeri üsler, ŞİÖ gibi güvenlik politika unsurları ve bunun yanında AEB gibi ekonomik politika unsurları uluslararası arenadaki gelişmeleri göz önünde bulundurarak ve sürekli reform ederek modernize etmelidir. Rusya, Orta Asya'daki çıkarlarını korumak için bu politikalara ek olarak oluşan tehditlere asimetrik cevap verecek politikalar üretmek zorundadır.

KAYNAKÇA

- AKER, Dolunay, *Marksizm'in İncelemesi*, <https://www.makaleler.com/marksizmin-incelemesi>, 02.02.2019.
- AKSOY, Z. Sevilay, *Rejim Teorileri*, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 46. <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2016/06/46-4.pdf>, 10.02.2019.
- ALEKSEYEVA, Nadejda, “Garantii Bezopastnosti”: Kak Razvivayetsya Voenno-Tehniçeskoye Sotrudniçestvo Rossii İ Uzbekistana, *Russia Today*, <https://russian.rt.com/ussr/article/563545-uzbekistan-odkb-voennoe-sotrudnichestvo>, 17.03.2019.
- ALEKSEYEVA, A. Tatiana, *Think like Constructivist: Discovering a Polyphonic World*, *Sravnitel'naya Politika*, Yurayt Yayınlar, Sayı 1, 2014, <http://lawinfo.ru/catalog/6653/7136/1/7761>, 08.02.2019.
- ALİYEV, Bayram, *Rusya'nın Orta Asya'daki Askeri Üsleri*, BİLGESAM Analiz/Rusya, No: 1338, 20 Temmuz 2016, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-463-2016072245rusyanin-ortasayadaki-askeri-usleri.pdf>, 16.03.2019.
- ARI, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, MKM Yayınları, 6.Baskı, Bursa 2010.
- ARMAN, Necip Murat, BOZDAĞLIOĞLU, Yücel, *Uluslararası Politika-1*, T. C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, Eskişehir 2012.
- AYDIN, Mustafa, *Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği*, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004, <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2010/09/Uluslararası-İlişkilerin-Gercekçi-Teorisi.pdf>, 29.12.2018.
- AYDOĞDİYEYEV, B. Begenç, KARPOVİÇ, K. Natalya, *Eksportno-İmportniye Otnoşeniya Turkmenistana s Rossiiyey*, “*Nauçnoye Soobşestvo Studentov XXI Stoletiya. Ekonomičeskiye Nauki*”: *Elektronnyy Sbornik Statey Po Materialam XIX*, “SibAk” Yayınları, 4 (19) 2014, [http://www.sibac.info/archive/economy/4\(19\).pdf](http://www.sibac.info/archive/economy/4(19).pdf), 08.05.2019.
- BALCI, Ali, KARDAŞ, Tuncay, *Realizm, Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, Editör: Ş. Kardaş ve A. Balcı, Küre Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2014.
- BAUMAN, Zygmunt, *Postmodernity and Its Discontents*, Cambridge, 1997.

- BERBER, Mesut, BİRDİŞLİ, Fikret, *Türkmenistan'da Berdimuhammedov Dönemi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt.2, Sayı. 2, Aralık 2012, <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/download/article-file/107655>, 08.05.2019.
- BIÇKI, Doğan, Modernizm ve Post-Modernizm, *"İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, Sıra: 4, No: 113, 2001, <https://www.isguc.org/?p=article&id=113&cilt=3&sayi=1&yil=2001>, 06.02.2019.
- BİOGRAFİYA, <http://putin.kremlin.ru/bio>, 20.02.2019.
- BİRSEL, Haktan, *Eski Dünyanın Karanlık Yüzü Orta Asya Jeopolitiği*, İstanbul IQ Kültür Sanat Yayınları, 2006.
- BOYRAZ, Cemil, Realizm Ve Yirmi Yıl Krizi: Tarih Ve Uluslararası İlişkiler Disiplinleri Arasında E.H. Carr, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Tarih Vakfı Tarafından Yayınlanır, Sayı 267, Mart 2016.
- BOZDAĞLIOĞLU, Yücel, ÖZEN, Çınar, Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 4 (Kış 2004), <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2010/09/Liberalizmden-Neoliberalizme-Guc-Olgusu-ve-Sistemik-Bagimlilik.pdf>, 01.02.2019.
- BOZKURT, Giray Saynur, *"Kırgızistan'ın Küresel ve Bölgesel Güçler ile İlişkilerine Genel Bakış"*, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/26751/kirgizistanin_kuresel_ve_bolgesel_gucler_ile_iliskilerine_genel_bakis, 03.05.2019
- CARR, E. H., *The Nemesis of Utopianism, Security Studies (A Reader)*, Ed. by Ch. W. Hughes, Lai Yew Meng. L.; N. Y.: Routledge, 2011.
- CAŞIN H. Mesut, DERMAN, S. Giray, *Rus Dış Politikasındaki Değişim Ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*, SRT Yayınları, Ankara 2016.
- CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY, *The World Factbook: Turkmenistan*, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print_tx.html, 08.05.2019.
- CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY, *The World Factbook: Uzbekistan*, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print_uz.html, 05.05.2019.

- ÇAĞLAR, Nedret, Postmodern Anlayışta Siyaset ve Kimlik, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Y. 2008, C.13, Sayı 3, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/194726>, 06.02.2019.
- ÇEBOTAREV, Andrey, *Politika Kazahstana v Kaspiyskom Regione: Strategiçeskiye Prioriteti i Sovrimennıye Tendentsiyi*, Kazahstan v Globalnıh Protsessah № 2, 2013.
- ÇETİN, Halis, Liberalizmin Temel İlkeleri, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, s.219-237, <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/101.pdf>, 28.01.2019.
- DADABAYEVA, Zarina, *Natsionalniye Prioriteti Mejdunarodnogo Sotrudniçestva Dlya Dostijeniya Stabilnosti V Tsentralnoy Azii, Bezopastnost Tsentralnoy Azii: Novıye Vızoı, Ugrozı İ Riski*, MOO Tsentr Strategiçeskih İ Politıçeskih İssledovaniy, Moskova 2006.
- DANYUK, Nikita, YEGORÇENKOV, Dmitriy, Globalizm i Postmodernizm Kak Instrumentı Uderjivaniya Globalnogo Dominirovaniya v Mejdunarodnıh Otnoşeniyah, *Svobodnaya Jizn*, Issue 3, 2018, <http://svom.info/entry/828-globalizm-i-postmodernizm-kak-instrumenty-uderzhan/>, 07.02.2019.
- DEMİR, Sertif, VARLIK, Bilgin Ali, Realist Ve Liberal Teorilerde “Güç” Anlayışı, *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, Editör: H. Çomak ve C. Sancaktar, Beta Basım A. Ş., 1.Baskı, İstanbul 2013.
- DJUMAYEV, A. Tyachmurad, *Vneşnyaya Politika Turkmenistana v 1991-2006 gg., Bitirme Tezi*, Saint Petersburg Devlet Üniversitesi, Saint Petersburg 2013, <https://www.dissercat.com/content/vneshnyaya-politika-turkmenistana-v-1991-2006-gg>, 08.05.2019.
- DJURAYEV, G. Djahongir, *Torgovo- Ekonomiçeskiye Otnoşeniya Respubliki Tadjikistan s Rossiyskoy Federatsiyey v Godı Nezavisimosti (1991-2013)*, Bitirme Tezi, Tacikistan Devlet Üniversitesi, Duşanbe 2015, <http://www.dslib.net/mezhdunarodnye-otnoshenia/torgovo-jekonomicheskie-otnosheniya-respubliki-tadzhikistan-s-rossijskoj-federaciej-v.html#7298131>, 07.05.2019.
- DMİTRİYEVA, Olga, *Rossiyskaya Politika v Tsentralnoy Azii İ Formirovaniye Regionalnıh Institutov*, Avtoreferat Dissertatsiyi, Dalniy Federalniy Universitet, Vladivostok 2014, <http://cheloveknauka.com/v/588673/a?#?page=1>, 17.02.2019.

- DONCHENKO, Nataliia, *"The Variation in Russia's Foreign Policy in Near Abroad After the Disintegration of the USSR"* (2017), CUNY Academic Works, https://academicworks.cuny.edu/gc_etds/2002, 14.02.2019.
- DONNELLY, Jack, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (çev. Muhammed Ağcan ve Ali Aslan), Küre Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2013.
- DUGİN, G. Aleksandr, *Mejdunarodniye Otnoşeniya: Uçebnoye Posobiye Dlya Vuzov*, Moskova 2013.
- DURSUN, H. Rumeysa, Realizmin Realist Bir Eleştirisi Olarak Raymond Aron ve Uluslararası İlişkiler Kuramı, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, Eylül 2017, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/354838>, 06.01.2019.
- DZİDZİGURİ, Shalva, "The Race For Eastern Europe: Russia vs. The EU", *Atlantic Community*, http://archive.atlantic-community.org/index.php/Open_Think_Tank_Article/The_Race_for_Eastern_Europe%3A_Russia_vs._the_EU, 26.03.2019.
- ELMA, Fikret, Sovyet Sonrası Rusya Ve Orta Asya, *Journal Of Azerbaijani Studies*, <http://jhss-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/10.pdf>, 26.03.2019.
- ERDOĞAN, Mustafa, Liberalizm ve Türkiye'de Liberal Eğilimler, *Liberal Düşünce Topluluğu*, <http://www.liberal.org.tr/sayfa/liberalizm-ve-turkiyede-liberal-egilimler-mustafa-erdogan,344.php>, 28.01.2019.
- EVRAZİYSKİY EKONOMİÇESKİY SOYUZ, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Belarus, <http://mfa.gov.by/mulateral/organization/list/e0e5d8b02b2fd7fc.html> , 01.05.2019.
- EVSTAVYEV, M. Genadiy, Energetičeskaya Politika Rossii v Tsentralnoy Azii İ Na Kaspii, *İndeks Bezopastnosti*, № 3 (83), 13. Cilt, <http://www.pircenter.org/media/content/files/0/13412433200.pdf>, 25.03.2019.
- FREEMAN, Michael, Neoliberal Politikalar Ve İnsan Hakları, *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Çeviren: Ş. E. Topuzkanamış, Cilt: 17, Sayı: 2, 2015, s. 165-188 (Basım Yılı: Nisan 2016).
- GAYNUTDİNOVA, A. Lyudmila, GAYNUTDİNOV, İ. Raşid, *Radical Liberalism Of J. J. Rousseau And Modern Age*, Vestnik RHGA, Cilt 18, Sayı 4,

- 2017.<https://cyberleninka.ru/article/v/radikalnyy-liberalizm-zhan-zhaka-russo-i-sovremennost>, 20.01.2019
- GUSAROVA, Anna, “*Myagkaya Sila*” Rossii v Kazahstane i Tsentralnoy Azii: Kak Vopolnyayet Svoi Tseli Rossotrudniçestvo? Central Asian Analytical Network, <https://caa-network.org/archives/9305>, 08.05.2019.
- GÜNEŞ, Ergin, Tehdit Algılamaları Ekseninde Rusya’nın Yakın Dönem Kafkasya ve Orta Asya Politikası, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (27) 2013, 176-203, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/372811>, 15.02.2019.
- HALİDOV, İslam, Çok Kutuplu Dünya Sistemin İçin Rusya’nın Destelediği Bölgesel Ve Uluslararası Örgütler, *Akademik Bakış Dergisi*, 51. Sayı, Kırgızistan 2015.
- HALİDOV, İslam, Rusya’nın Yumuşak Güç Araçları, *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, 3/1 2014, s.37-75, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/217877>, 07.05.2019.
- HALİDOV HALİTOĞLU, İslam, “*Kırgızistan’da Rusya-Abd Askeri Üs Mücadelesi Sonu*”, TİDSAD Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies Yıl: 4, Sayı: 14, Aralık 2017.
- HALİTOĞLU, İslam, “*Çatışma Çözümü Teorisi Bağlamında Bağımsız Devletler Topluluğunda Kriz Bölgeleri: Kırım ve Transdinyester Sorunları*”, Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi 2018.
- HOLSTİ, R. Ole, Theories of International Relations, *Explaining the History of American Foreign Relations*, Ed. by Michael J. Hogan and Thomas G. Paterson. N. Y.: Cambridge University Press, 2004.
- INTEGRATION COMMITTEE SECRETARIAT OF THE EURASIAN ECONOMIC COMMUNITY(EurAsEC), *Eurasec Today*, Moscow 2011, http://www.evrases.com/i/other/EurAsEC-today_eng.pdf, 25.04.2019.
- İGNATKİN, Oleg, The Ideas of Political Realism in Contemporary International Relations, *Rsuh/Rggu Bulletin № 21 (122)*, Academic Journal. Series: International Relations. Area Studies, Moscow 2013, http://www.rsuh.ru/upload/main/vestnik/pmorv/Vestnik-21_13.pdf, 05.01.2019.
- İNERESİ ROSSİİ V TSENTRALNOY AZİİ: Soderjaniye, Perspektivı, Ograniçiteli, Editör: İ. S. İvanov, *Rossiyskiy Sovet Po Mejdunarodnim Delam (Russian Council)*, Spetskniga, Moskova 2013, https://russiancouncil.ru/common/upload/RIAC_Central_Asia.pdf, 20.03.2019

- İRGE, N. Filiz, *Sovyetlerden Rusya Federasyonu'na Balkanlar- Orta Asya- Kafkaslar Kapitalist Kuşatma*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2006.
- İRHİN, V. Yuriy, Sotsium i Politika v Postmodernistskom Zazerkalye: Vzgl'yadı, Podhodı, Analiz. *The Journal of Political Theory, Political Philosophy and Sociology of Politics Politeia*, Issue 4, 2005.
- İSMAYILOV, Elnur, Rusya Güvenlik Stratejisi-2020 Belgesi, *BİLGESAM Analiz/ Rusya*, No: 1231, 14 Temmuz 2015,
<http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-66-20150714461231.pdf>,
27.02.2019.
- İSTORİYA FİLOSOFİİ XX VEKA. SOVREMENNAYA ZARUBEJNAYA FİLOSOFİYA: Uçebnik i Praktikum Dlya Akademicheskogo Bakalavriata, Editör: A. S. Kolesnikov — M. Yurayt, 2016.
- İŞCAN, H. İsmail, *Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları*, Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 2 (Yaz 2004),
<http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2010/09/Uluslararası-İlişkilerde-Klasik-Jeopolitik-Teoriler-ve-Çağdaş-Yansımaları.pdf>.
- JACKSON Robert & SORENSEN, Georg, *Introduction to International Relations*, Oxford University Press; 5th Revised edition; 2012,
https://www.academia.edu/8327406/Introduction_to_International_Relations,
06.03.2019.
- JONSON, Lena, *Vladimir Putin And Central Asia*, I. B. Tauris, London-New York 2006.
- KAGARLİTSKİ, Boris, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, çevirenler: Fatma&Serdar Arıkan, İthaki yayınları, 1 Baskı, İstanbul 2008.
- KAMALOV, İlyas, *Moskova'nın Rövanşı -Putin Dönemi Rus Dış Politikası*, Yeditepe Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul 2008.
- KAMALOV, İlyas, “*Rusya'nın Orta Asya Politikaları*”, SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti., 2011 Ankara.
- KARABAYRAM, Fırat, *Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya Gerçeği*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1 Baskı, İstanbul 2011
- KARABULUT, Andaç, DEĞER, Filiz, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı ve Realist Yaklaşım'a Genel Bakış*, İGÜSD, Cilt 2, Sayı 2, Ekim 2015,
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/89291>, 02.01.2019.

- KARAGÖL, Erdal Tanas, KİZİLKAYA, Mehmet, KAYA, Salihe, “Statü Sorunu İkileminde Hazar’da Enerji Denklemi”, Analiz, Nisan, Sayı: 155, SETA Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 2016 Ankara, Türkiye.
- KARAJANOV, Zamir, *Tsepnaya Reaktsiya: Rossiysko- Uzbekskiy Otnosheniya Ukrepili Atomnuyu Svyazyami*, Ritm-Evraziyi Ekspertno- Informatsionnaya Plolşadka, <https://www.ritmeurasia.org/news--2018-10-23--cepnaia-reakcija-rossijsko-uzbekskie-otnosheniya-ukrepili-atomnymi-svjazjami-39175>, 06.05.2019.
- KAZANTSEV, A. Andrey, “*Bolşaya İgra*” S Neizvestnymi Pravilami: Mirovaya Politika İ Tsentralnaya Aziya, Fond “Naslediye Yevrazii”, Moskova 2008, http://www.pircenter.org/kosdata/page_doc/p1778_1.pdf, 16.02.2019.
- KEGLEY Ch. W., WITTKOPF, Eu. R., World Politics: Trend and Transformation, Eighth Edition. N.Y.: Bedford/ St. Martin's, 2001.
- KESKİN, Mustafa, *Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Rus Dış Politikası: Ukrayna Müdahalesi*, Barış Araştırmaları Ve Çatışma Çözümleri Dergisi, Cilt 3, Sayı 2 (2015), <http://dergi.cicr.yalova.edu.tr/article/view/5000187410/5000172676>, 16.02.2019.
- KHOLODKOV, Vyacheslav et al., Evraziyskiy Ekonomicheskiy Soyuz: Problemi Razvitiya İ Otnosheniya k EAƏC v Tsentralnoy Azii, *Problems of National Strategy Journal*, 1 (52) 2019, p. 9-57, <https://riss.ru/wp-content/uploads/2019/03/04.pdf>, 06.05.2019.
- KILIÇ, Yavuz, *Hobbes, Locke Ve Rousseau’da “Doğa Durumu” Düşüncesi*, Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, 2015, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/219966>, 17.01.2019.
- KİBAROĞLU, Mustafa, “Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu ve Japonya’nın Güvenliği”, *Avrasya Dosyası*, 5. cilt, Sayı 2, Yaz 1999, s. 320-321.
- KOLEKTİF GÜVENLİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ TÜZÜĞÜ, 7 Ekim 2002, https://odkbcsto.org/documents/documents/ustav_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti/, 10.03.2019.
- KOSAÇYOV, Konstantin, Rossotrudniçestvo: İstoki, Realii, Perspektivi, *International Affairs Journal*, <https://interaffairs.ru/jauthor/material/933>, 08.05.2019.
- KOSNAZAROV, Daniyar, Rossiya İ Tsentralnaya Aziya: Media, Obrazovaniye, Kulturniy Kod, Central Asia Analytic Network, <https://caanetwork.org/archives/10774>, 22.03.2019.

- KOSORUKOV, A. Artyom, *Teoritičeskaya Model Vnešnepolitičeskoy Strategii Sovremennoy Rossii*, Konferentsiya “Lomonosova 2012”.
- KRESTOVSKIĞH, A. Olga, *Printsıptı Realizma Vo Vneşney Politike Rossiyskoy Federatsii V Naçale XXI Veka*, Uralskiy Gosudarstvenniy Pedagogiçeskiy Universtitet, Bitirme Tezi, Yekaterinburg 2016, <https://core.ac.uk/download/pdf/46462336.pdf>, 15.02.2019.
- KRESTOVSKIĞH, A. Olga, *Printsıptı Realizma Vo Vneşney Politike Rossiyskoy Federatsii V Naçale XXI Veka*, Uralskiy Gosudarstvenniy Pedagogiçeskiy Universtitet, Bitirme Tezi, Yekaterinburg 2016, <https://core.ac.uk/download/pdf/46462336.pdf>, 15.02.2019.
- KULİKOVA, B. Olga, The Genesis Of Realism As An Epistemological Position And The Foundations Of Scientific Cognition, *Znanie. Ponimanie. Umenie*, 2011 No. 4, http://www.zpu-journal.ru/zpu/contents/2011/4/Kulikova_The-Genesis-of-Realism/5_2011_4.pdf, 15.01.2019.
- KUTNAYEVA, Nuriya, İnostranniye Voyenniye Bazı Na Territorii Postsovetskoy Tsentralnoy Azii, *Tsentrálnaya Aziya İ Kavkaz*, 13. Cilt, 2.Sayı, 2010, <https://cyberleninka.ru/article/n/inostrannye-voennye-bazy-na-territorii-postsovetskoy-tsentralnoy-azii>, 15.03.2019.
- KÜÇÜK, Mustafa, Marksist Teoriler, *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, Editör: Ş. Kardaş ve A. Balcı, Küre Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2014.
- LARUELLE, Marlene, *Dinamika Migratsii İ Sotsialniye İzmeneniya V Tsentralnoy Azii*, Petra, Paris 2010.
- LAURELLE, Marlene ve PEYROUSE, Sebastien, *Regionalniye Organizatsiyi V Tsentralnoy Azii: Harakteristiki Vzaimodeystviy, Dilemmı Effektivnosti*, Universtitet Tsentralnoy Azii, Doklad № 10, 2013, <https://www.ucentralasia.org/Content/Downloads/UCA-IPPA-WP-10-RegionalOrganizations-Rus.pdf>, 11.03.2019.
- LAVROV, Sergey, *Vnešnepolitičeskaya Filosofiya Rossii, Mejdunarodnaya Jizn*, 3. Sayı, 2013, https://interaffairs.ru/virtualread/ia_rus/32013/files/assets/downloads/publication.pdf, 03.03.2019.

- LEBEDEVA, M. Marina, *Mirovaya Politika: Učebnik Dlya Vuzov*, Aspekt Press Kitabevi, 2.Baskı, Moskova 2007.
- LECLERCQ, Arnaud, Ruskoye Vnimanıye V Yevrazii: Geopolitičeskaya İstoriya Ot Stanovleniya Gosudarstva Do Vremyon Putina, Alpina Pablişer, Moskova 2014.
- LEWİSTON Michael, *Prosvet V Otnoşeniyah Mejdu Rossiyey İ Uzbekistanom*, L'Observatoire Centre D'Analyse De La CCI France Russie, <https://www.obsfr.ru/aktualnyi-kommentarii/aktualnyi-kommentarii-podrobno/article/prosvet-v-otnosheniyakh-mezhdu-rossiei-i-uzbekistanom.html>, 06.05.2019.
- LEYVA, Mariya, RATNİKOV, Aleksandr, *Putin Utverdil Novuyu Kontsepsiyu Vneşney Politiki Rossii*, RBC, <https://www.rbc.ru/politics/01/12/2016/5840282d9a7947314d65e9fa>, 04.03.2019
- LİGHİ, Margot, İn Search Of An İdentity: Russian Foreign Policy And The End Of İdeology, *Journal Of Communist Studies And Transition Politics*, 19. Cilt, 3. Sayı, Eylül 2003.
- LO, Bobo, *Rossiyskaya Politika V Tsentralnoy Azii*, Frantsuzkiy İstitut Mejdunarodnih Otnoşeniy (İFRİ), Ocak 2015, https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ifri_rnv_82_central_asia_bobol_o_ru_january_2015_0.pdf, 06.03.2019
- LUZYANİN, Sergey, *Tsentrálnaya Aziya: İzmereniya Bezopasnosti İ Sotrudničestva*, Fond “Perspektivi”, http://www.perspektivy.info/rus/desk/centralnaja_azija_izmereniya_bezopasnosti_i_sotrudnichestva_2012-02-06.htm, 07.03.2019.
- MACHİAVELLİ, Niccolo, *Askerlik Sanatı*, Çeviren: Nazım Güvenç, Anahtar Kitapları Yayınevi, İstanbul 2002.
- MACMİLLAN, John, Liberal İnternationalism, *International Relations Theory for the Twenty-First Century*, Ed. by M. Griffiths. N. Y.: Routledge, 2007.
- MAMADAZİMOV, Abdugani, Formirovaniye “Regianalnogo Obraza” Tsentralnoy Azii: K Voprosu O Teoritičeskih Podhodah K Probleme, Central Asian Analytical Network, Mart 2017, <https://caa-network.org/archives/8582>, 05.03.2019.
- MARKSİSTSKOYE NAPRAVLENİYE V TEORİİ MEJDUNARODNIH OTNOŞENİY, *Klassiçeskiy Marksizm*, Studme,

- https://studme.org/112378/politologiya/marksistskoe_napravlenie_teorii_mezhdu_narodnyh_otnosheniy, 04.02.2019
- MARX, Karl, ENGELS, Friedrich, *Komünist Manifesto*, Çeviren: N. Satlıgan, Yordam Kitap, 2.Basım, 2014.
- MARX, Karl, ENGELS, Friedrich, *Manifest Kommunističeskoy Partii*, Marks K., Engels F. Soçineniya. T. 4. M.: Gospolitizdat, 1955.
- MARX, Karl, ENGELS, Friedrich, *Soçineniya*, T. 12. M.: Gospolitizdat, 1958.http://politazbuka.info/downloads/Knigi/marx_and_engels_vol_12.pdf, 03.02.2019.
- MEŞERYAKOV, E. Konstantin, Rossiysko- Uzbekskiy Otnosheniya v 2008-2012 Godah: Tendentsiyi İ Problemı Razvitiya, *St. Petersburg State Polytechnical University Journal. Humanities and Social Sciences*, (1) 2013, <https://cyberleninka.ru/article/v/rossiysko-uzbekskie-otnosheniya-v-2008-2012-godah-tendentsii-i-problemy-razvitiya>, 05.05.2019.
- MOMOT, Maxim, Liberalism And Democracy Of John Stuart Mill, *The Journal of Political Theory, Political Philosophy and Sociology of Politics Politeia*, Volume 55, İssue 4.
- MORGENTHAU, Hans, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, N. Y.: Alfred A. Knopf, 1960, [http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990200_West_MO_2004_1\(2\)/10.pdf](http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990200_West_MO_2004_1(2)/10.pdf), 09.02.2019.
- MUHAMETOV, S. Ruslan, *Tsentralnaya Aziya Vo Vneşney Politike Rossii*, İzvestiya Uralskogo Federalnogo Universiteta Dergisi, Cilt 3(80), 2010.
- MURSALIYEV, A. Azer, Energetičeskaya Politika Rossii v Tsentralnoy Azii İ Na Kaspıi, *İndeks Bezopastnosti*, № 3 (83), 13. Cilt, <http://www.pircenter.org/media/content/files/0/13412433200.pdf>, 25.03.2019.
- NOGAYEVA, Ainur, *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları*, Usak Yayınları, 2.Baskı, Ankara 2011.
- NOVIY İNTEGRATŞONNIY PROYEKT DLYA EVRAZİİ – BUDUŞEYE, Kotoroye Rojdayetsya Segodnya, *İzvestia Gazetesi*, 3 Ekim 2011, <https://iz.ru/news/502761>, 02.05.2016.
- NYGREN, Bertil, *The Rebuilding of Greater Russia*, Routledge- Taylor&Francis Comp., 1. Baskı, 2008.

- OĞUZLU, Tarık, Liberalizm, *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, Editör: Ş. Kardaş ve A. Balcı, Küre Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2014.
- OLEYNOV, Anton, Mejdunarodniye Otnoşeniya v Obyekte Nauçnogo İssledovaniya, Gosudarstvennaya Slujba, 3. Sayı, 2011, <http://docplayer.ru/33366248-Mezhdunarodnye-otnosheniya-v-obekte-nauchnogo-issledovaniya.html>, 05.02.2019.
- ONGAROVA, Yerkinay, “Kazakistan’ın Çok Yönlü Enerji Politikası ve Hazar Denizi”, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/514499>
- ÖRMECİ, Ozan, *Demokratik Barış Teorisi*, Uluslararası Politika Akademisi, <http://politikaakademisi.org/2016/10/14/demokratik-baris-teorisi/>, 13.02.2019.
- ÖZ, Şaban, *Marksist Tarih Felsefesine Giriş*, KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12 (2008). <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/213195>, 05.02.2019.
- ÖZTÜRK, M. Osman, *Rusya Federasyonu Askeri Doktrini*, ASAM Yayınları, Ankara 2001.
- PARAMONOV, Vladimir, STOLPOVSTKİY, Oleg, Rossiya İ Stranı Tsentralnoy Azii: Dvustoronneye Sotrudniçestvo V Sfere Bezopastnosti, *Tsentralnaya Aziya İ Kavkaz*, № 2 (62) 2009, <https://cyberleninka.ru/article/v/rossiya-i-strany-tsentralnoy-azii-dvustoronnee-sotrudnichestvo-v-sfere-bezopasnosti>, 15.03.2019.
- PARAMONOV, V. Vladimir, STROKOV, V. Aleksey, STOLPOVSKİY, A. Oleg, *Rossiya İ Kitay V Tsentralnoy Azii: Politika, Ekonomika, Bezopastnost*, Editör: V. V. Paramonov, Kollektiv Avtorov, Bişkek 2008.
- PUTİN, Vladimir, <https://regnum.ru/news/polit/581927.html>, 17.02.2019.
- RADJABOV, A. İ., *Rossiysko- Tadjikskiye Otnoşeniya: Problema İ Prespektivi Razvitiya, Bitirme Tezi*, Yujno- Uralskiy Gosudarstvennıy Universitet, Çelyabinsk 2017. https://dspace.susu.ru/xmlui/bitstream/handle/0001.74/16867/2017_425_radjabovai.pdf?sequence=1?sequence=1, 07.05.2019.
- REUS-SMİT, Christian, *Konstrüktivizm, Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (çev. Muhammed Ağcan ve Ali Aslan), Küre Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2013.
- RİA NOVOSTİ, *Evrasiyskoye Ekonomiçeskoye Soobşestvo*, <https://ria.ru/20151010/1298778399.html>, 28.04.2019.
- RİA NOVOSTİ, *Mejgosudarstvenniye Otnoşeniya Rossii i Turkmenii*, <https://ria.ru/20171002/1505867873.html>, 08.05.2019.

- ROSKİN, G. Michael, BERRY, O. Nicholas, *Uluslararası İlişkiler: UI'nin Yeni Dünyası*, Çeviren: Özlem Şimşek, Adres Yayınları, 1.Baskı, Ankara 2014.
- ROSSOTRUDNİÇESTVO Resmi İnternet Sitesi, O Russotrudniçestve, <http://rs.gov.ru/ru/about>, 07.05.2019
- RUSYA CUMHURBAŞKANLIĞI Resmi Web Sitesi, Naçalo Vstreçi s Prezidentom Uzbekistana İslamom Karimovım, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/336>, 06.05.2019.
- RUSYA DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, *Rusya-Özbekistan İlişkiler*, <http://www.mid.ru/ru/maps/uz/?currentpage=main-country>, 06.05.2019.
- RUSYA DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, *Rusya-Tacikistan İlişkiler*, <http://www.mid.ru/ru/maps/tj/?currentpage=main-country>, 07.05.2019.
- RUSYA DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, *Rusya-Türkmenistan İlişkiler*, <http://www.mid.ru/ru/maps/tm/?currentpage=main-country>, 08.05.2019.
- RUSYA DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI BASIN MERKEZİ, https://newuzbekistan.mid.ru/ru/countries1/rossiysko_uzbekskie_otnosheniya/, 06.05.2019.
- SAFRONOVA, V. Olga, K Voprosu O Genealogii Konstruktivizma V Teorii Mejdunarodnih Otnoşeniy, *Vestnik Nijgorodskogo Universiteta, Ser. "Mejdunarodniye Otnoşeniya, Politologiya, Regionovedeniye"*. – Vıpusk 1(2), N. Novgorod, İzd-vo Nijgorodskogo Universiteta, 2004.
- SAHAROV, N. Andrey, İstoriya Rossii S Drevnih Vremyon Do Naçala XXI Veka, Ast Astrel, Moskova 2005
- SASAOĞLU, Dicle, Rus Dış politikasında Dış Ruslar Argümanının Kullanımı, *BİLGESAM Analiz/Rusya*, No: 1186, 5 Şubat 2015, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-391-2015020531186.pdf>, 26.02.2019.
- SHANGHAI COOPERATION ORGANİZATİON SECRETARİAT, http://eng.sectsco.org/about_sco/, 17.03.2019
- SMARTPOLİTİC, *Osnovniye Printsıplı Liberalizma*, <http://www.smartpolitic.ru/smapos-882-1.html>, 16.01.2019.

- SOBOLYEV, A., *Razmeşeniye V Avganistane Mejdunarodnih Sil Bezopastnosti*, Zarubejnoye Voennoye Obrazovaniye Dergisi, № 1 (658), Ocak 2002.
<http://militaryarticle.ru/zarubezhnoe-voennoe-obozrenie/2002-zvo/6951-razmeshhenie-v-afganistane-mezhdunarodnyh-sil>, 06.03.2019.
- SOLOVYOV, A. Kirill, Liberalizm, *Encyclopedia "World History"*,
<https://w.histrf.ru/articles/article/show/libieralizm>, 30.01.2019.
- SÖNMEZ SAİT, A., *Güvenlik Sorunları Ve Bağımsızlaşma Kısacasında Özbekistan-Rusya İlişkileri (1991-2013)*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:6, Sayı:28, Güz 2013,
http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt6/cilt6sayi28_pdf/sonmez_sait.pdf, 05.05.2019.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2005.
- SPUTNİK TADZHİKİSTAN, *Grazhdanskaya Voyna V Tadjikistane 1992-1997 Godov*,
<https://tj.sputniknews.ru/country/20170505/1022205182/tadzhikistan-grazhdanskaya-voyna.html>, 07.05.2019.
- SPUTNİK TADZHİKİSTAN, *İtogi Peregovorov Putina İ Rahmona V Moskve*,
<https://tj.sputniknews.ru/infographics/20190418/1028703430/vizit-rahmon-tajikistan-russia.html>, 07.05.2019.
- SPUTNİK TÜRKİYE, *Rusya ve Türkmenistan Terörle Mücadeledeki İş Birliğini Sürdürecektir*, <https://tr.sputniknews.com/rusya/201710021030399201-turkmenistan-rusya-teror-mucadele-isbirligi/>, 08.05.2019.
- STANDART ENCYCLOPEDIA OF PHILOSOPHY, *Immanuel Kant*, First Publisher Thu May 20, 2010; Substative Revision Mon Jan 25, 2016,
<https://plato.stanford.edu/entries/kant/>, 21.01.2019.
- STOLBOVSKAYA, G. Anna, *İtogi Suşestvovaniya Evraziyskogo Ekonomičeskogo Soobşestva*, *Young Scientist*, 10 (90), May 2015.
- STRATEJİK ANALİZ, (Dergi: Ocak 2004).
- ŞİR, Yan, *Rossiyskiy Vektor Vneşney Politiki Turkmenistana*, *Tsentralnaya Aziya İ Kavkaz*, 4 (46) 2006, https://krvs.fsv.cuni.cz/KRVS-29-version1-2006_CAC_ru.pdf, 07.06.2019.

- ŞUVAYEV, A. Denis, Vneşnyaya Politika Rossiyskoy Federatsii, *İstoriya Oteçestva: Virtualnyy Uçebnyy Kompleks*, <http://www.istoriya.org.ru/complex/textbook/9-3>, 25.02.2019.
- TASS RUSSIAN NEWS AGENCY, *Rossiysko- Turkmenskiye Otnoşeniya. Dosye*, <https://tass.ru/info/5458872>, 08.05.2019.
- TELLAL, Erel, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 65 – 3, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1425/16045.pdf>, 01.05.2019.
- TEZKAN, Yılmaz Kadim Komşumuz Yeni Rusya, A. Ajansı, 1 Baskı
- TRUE, Jacqui, Feminizm, Uluslararası İlişkiler Teorileri, (çev. Muhammed Ağcan ve Ali Aslan), Küre Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2013
- TSYGANKOV, A. Pavel, *Teoriya Mezhdunarodnykh Otnoşeniy*, Gardariki Yayınları, Moskova 2004.
- TÜRKİYE DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, Kırgızistan, <http://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-kunyesi.tr.mfa>, 03.05.2019.
- UĞRASIZ, Bülent, Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 5, Sayı: 2*.
- USMANOVA, Janna, *Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Politikası (1991-2006)*, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı), Ankara 2008.
- ÜNAL, Gürhan, *Putin Dönemi Rus Dış Politikasında Batı'ya Karşı “Yumuşak Dengeleme” Arayışları*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi 2016.
- VAHRUŞEV, P. Yuriy, *Osnovi Teorii Mejdunarodnykh Otnoşeniy*, Uçebno-Metodiçeskiy Kompleks, BGUEP Yayınevi, 3.Baskı, İrkutsk 2008.
- VOYENNAYA DOKTRİNA RF, **RIA Novosti**, <https://ria.ru/20150205/1045964077.html>, 01.03.2019.
- VOYENNAYA DOKTRİNA ROSSİYSKOY FEDERATSİİ, **Rossiyskaya Gazeta**, <https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html>, 01.03.2019.
- WALLANDER, A. Celeste, *Russian Transimperialism And Its Implications*, The Washington Quarterly, Volume 30, Issue 2-2007, <https://doi.org/10.1162/wash.2007.30.2.107>, 06.03.2019.

- WALTZ, N. Kenneth, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, 1979, <https://dl1.cuni.cz/mod/resource/view.php?id=280680>, 08.03.2019.
- WENDT, Aleksander, Collective Identity Formation and the International State, *The American Political Science Review*, Vol. 88, No. 2 (Jun., 1994), <http://www.risingpowersinitiative.org/wp-content/uploads/Identity-Formation-and-the-International-State.pdf>, 08.02.2019.
- YAPICI, İ. Merve, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler*, Usak Yayınları, Ankara 2010.
- YAPICI, Utku, *Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya*, Otopsi Yayınevi: İstanbul 2004.
- YERMOLOV, N. Aleksandr, RAHMATULLİN, Yu. Rafael, SEMYONOVA, R. Elvira, Osobennosti Marksistskoy i Neomarksistskoy Filosofii Nauki, *Young Scientist*, 27 (131), December 2016.
- YESEVİ, Çağla Gül, *Orta Asya'da İşbirliği ve Bütünleşme: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü Örneği*, Küresel Eğilimler Serisi, Çalışma Kâğıdı № 4, T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Ocak 2013, https://www.academia.edu/29843364/Orta_Asyada_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_ve_B%C3%BCt%C3%BCnle%C5%9Fme_Kolektif_G%C3%BCvenlik_Antla%C5%9Fmas%C4%B1_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC_%C3%96rne%C4%9Fi, 10.03.2019.
- YILDIRIM, Sevilay, *Rusya'nın Avrasya Politikasında Yumuşak Güç: İmkânlar ve Sınırlar*, Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık – Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara 2014, <https://ytbweb1.blob.core.windows.net/files/resimler/thesis/sevilay-yildirim-rusyanin-avrasya-politikasinda-yumusak-guec-imkanlar-ve-sinirlar.pdf>, 07.05.2019.
- YİĞENOĞLU, Kaan, 21. Yüzyılın İdeolojik Güç Mücadelesi: Uluslararası Sistemin Değişen Doğasını Anlamak, *Journal of Awareness*, Cilt 3, Sayı 1, Ocak 2018.

- ZEYREK, Can, Orta Asya’da Etkin Bölgesel Bütünleşme Çabaları: Şanghay İşbirliği Örgütü (SİO), *Ege Akademik Bakış*, 10 (3), 2010,
<https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/2054/makaleler/10/3/arastirmax-orta-asyada-etkdn-bolgesel-butunlesme-cabalari-sanghay-isbirligi-orgutu-sio.pdf>,
18.03.2019.
- ZHAO, Huasheng, China- Russia Relation İn Central Asia, *The ASAN Forum*, 22 Kasım 2013, <http://www.theasanforum.org/china-russia-relations-in-central-asia/>,
07.03.2019.

ÖZGEÇMİŞ

ISMAIL ALIEV 1985 yılında Özbekistan Cumhuriyeti, Namangan şehrinde doğmuştur. İlk ve ortaokulu Namangan şehrinde bitirmiştir. Liseden 2003 yılında mezun olmuştur. 2009 yılında İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi bünyesinde eğitim veren Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Uluslararası İlişkiler Bölümünü bitirmiştir. 2010 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisansı eğitime başlamıştır. İyi seviyede Rusça, iyi seviyede Özbekçe ve orta seviyede İngilizce bilmektedir. Evlidir ve iki çocuk babasıdır.

